

Universitetet
i Stavanger

” ... Vi har da oppnådd noe på den tiden”, sa Åsta.

En komparativ analyse av kjønnsoverskridende jenter i tre ungdomsbøker.

Henriette Korsand Poulsen

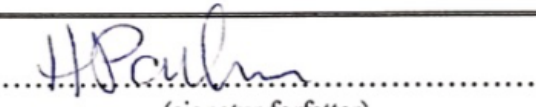
Det humanistiske fakultet
Universitet i Stavanger
2017

Universitetet
i Stavanger

DET HUMANISTISKE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Lektorprogram i humanistiske fag	Vårsemesteret, 2017 Åpen
Forfatter: Henriette Korsand Poulsen	 (signatur forfatter)
Veileder: Ingrid Nielsen	
Tittel på masteroppgaven: " ... Vi har da oppnådd noe på den tiden", sa Åsta. En komparativ analyse av kjønnsoverskridende jenter i tre ungdomsbøker. Engelsk tittel: " ... At least we have achieved something during that periode", said Aasta. A Comparative Analysis of Gender-crossing Girls in Three Young Adult novels.	
Emneord: Litteraturstudie Komparativ analyse Kjønn og identitet	Sidetall: 87 Stavanger, 12.05/2017.

Forord

Denne masteroppgaven presenteres som en avslutning på lektorstudiet ved Universitetet i Stavanger. Utføringen av oppgaven har vært krevende, men også en kjekk og innholdsrik prosess. Det er en prosess som har gitt meg mye viktig kunnskap om samfunnets forståelse av kjønn både før og nå, men det har også vært en prosess hvor jeg har lært mye om meg selv og min forståelse av mennesker og kjønn. Jeg ønsker med dette forordet å rette en stor takk til alle de som har hjulpet meg fremover og i mål. En særlig takk ønsker jeg å rette til følgende:

Jeg ønsker først og fremst å rette en takk til min veileder Ingrid Nielsen som gjennom det siste året har hjulpet meg med oppgaven gjennom konstruktiv kritikk og gode tilbakemeldinger, og ikke minst gjennom alltid å være tilgjengelig – selv i helgene. Du er en veileder som ikke er redd for å vise at du bryr deg om dine studenter og som har gjort det mulig å snakke om stundene som har vært ekstra vanskelige. En ekstra takk for at du alltid har vært tålmodig og forståelsesfull overfor min rolle som både mamma, student og ansatt; en situasjon som til tider har vært mer enn krevende.

Tusen hjertelig takk til min familie og kjære samboer som har gjort det mulig for meg å levere masteroppgaven, en ekstra stor og hjertelig takk til verdens beste mamma. Tusen takk for at dere alltid stiller opp når jeg trenger dere; for å ha passet ekstra på Lykke og Molly og for all hjelp med middag og stell hjemme – og ikke minst for at dere alltid har tro på meg.

Sist, men ikke minst ønsker jeg å takke mine fantastiske medstudenter for alle gode stunder og støtte underveis i disse fem årene, både i og utenfor grupperommet. Studietiden har vært en flott, lærerik og krevende tid, men som takket være dere også er uforglemmelig.

Mai, 2017

Henriette Korsand Poulsen

Sammendrag

Formålet med denne masteroppgaven er å belyse hvordan litteraturen kan fremstille overskridelse av de sosiale normene for hva kvinner er og kan gjøre. Problemstillingen er hvordan kjønnsoverskridende jenter fremstilles i ungdomslitteratur. For å kunne svare på problemstillingen har jeg valgt å gjennomføre en komparativ analyse av følgende bøker: *Bare en jentunge* (1952) av Aimée Sommerfelt, *Jentene gjør opprør* (1973) av Frøydis Guldahl og *Alltid Andrea* (2010) av Tor Fretheim. Det er bøker som gjennom en kritisk fremstilling belyser betydningen av samfunnets sosiale normer og deres virkning på enkeltmennesker og fellesskap. Det er således litteratur som kan sies å være pådriver for overskridelse av kjønnsnormer.

Funnene fra analysene viser imidlertid at det er en stor forskjell i det historiske og samfunnsmessige utgangspunktet for overskridelse, herunder også de ulike drivkreftene bak overskridelsen, hvilken suksess overskridelsene har i karakterens verden, og i virkningspotensialet for leseren. I to av bøkene, *Bare en jentunge* og *Jentene gjør opprør*, er utgangspunktet for overskridelse nokså likt, da det overordnet handler om normer for hva en kvinne kan og ikke kan gjøre. I romanen *Alltid Andrea* problematiseres det i større grad hva en kvinne er, fremfor hva en kvinne kan gjøre. Det som driver frem overskridelsen er også ulikt i de tre bøkene. For Tonia i *Bare en jentunge* er overskridelsen en følge av en personlig vilje og indre drøm, mens det for jentene i *Jentene gjør opprør* er en kollektiv organisering som tar sikte på å redusere den systematiske og kollektive undertrykkelsen av kvinner. Det kan fremholdes at overskridelsene i begge disse bøkene fremstilles som en suksess som fører til en endring i det fiktive universet, og som slik kan sies å ville inspirere leseren til overskridelse. I *Alltid Andrea* fremstilles imidlertid ikke overskridelsen som en umiddelbar suksess. Det er dermed ikke en bok som kan sies å ville inspirere til overskridelse på samme måte som de to foregående. *Alltid Andrea* synes heller å ville få leseren til å reflektere over samfunnsnormenes betydning og konsekvens for andre mennesker, og slik ende opp med å være dem som overskrider gjeldende normer.

Det teoretiske grunnlaget for denne masteroppgaven er konstruktivistisk kjønnssteori med utgangspunkt i teoretikerne Simone de Beauvoir og Judith Butler. Oppgaven vektlegger særlig forståelsen av kjønnsnormer som sosiale konstruksjoner som former og begrenser

kjønn som identitet. Simone de Beauvoir og Judith Butler har utviklet teoretisk forståelse av hvordan det er mulig å overskride sosiale normer, slik at individer kan utfolde seg og handle på måter som er i større samsvar med eget potensiale. Disse teoretiske perspektivene på overskridelse av kjønnsnormene har påvirket oppgaven metodologisk gjennom utvikling av tolkningsspørsmål; det er spørsmål som har dels fokus på kjønnsnormene i det tekstlige universet i de ulike romanene og dels fokus på hvordan karakterene i romanen overskrider det.

Innholdsfortegnelse

<u>INNLEDNING</u>	1
1. Bakgrunn for masteroppgave	1
2. Ulik forståelse av kjønn	3
2.1 Teorihistorisk bakgrunn: Biologisk kjønn	5
2.2 Teoretisk grunnlag for masteroppgaven	8
2.2.1 Simone de Beauvoir: Kjønn som noe man blir	8
2.2.2 Judith Butler: Kjønn som noe man gjør	13
2.3 Teoretisk oppsummering	19
2.4 Relevans	21
3. Metode	21
3.1 Begrunnelse for valg av bøker	22
3.2 Tolkningsspørsmål	23
3.2.1 Hvilke normer finnes i boken?	24
3.2.2 Hvordan påvirker de sosiale normene karakteren?	24
3.2.3 Hva gjør hovedkarakterene for å tilpasse seg?	25
3.2.4 Hva er det hovedkarakterene gjør som er overskridende?	25
3.3 Oppgavens relevans i dag	25
3.4 Utfordringer	26
<u>ANALYSER</u>	28
4. <i>Bare en jentunge</i> (1952): En jentes overskridelse av farens lov	28
4.1 Plott	28
4.2 Hvilke sosiale normer finnes i boken?	29
4.2.1 Den vesentlige og den uvesentlige	29
4.2.2 Den begrensede kvinnekroppen	31
4.2.3 Den ideelle	33

4.3	Hvordan påvirker normene Tonia?	34
4.3.1	Usikkerhet	35
4.3.2	Begrensende	36
4.3.3	Indre forestillinger	36
4.4	Hva gjør Tonia for å tilpasse seg de sosiale normene?	37
4.4.1	Forestilt transcendens	37
4.4.2	Replikklesning	37
4.5	Hva gjør Tonia som er overskridende?	38
4.5.1	Undervisningstimer i scenekunst	38
4.5.2	Opprør mot familiens autoritet	39
4.6	Oppsummering	40
5.	<i>Jentene gjør opprør (1973): Jentene som organiserer seg</i>	42
5.1	Plott	42
5.2	Hvilke sosiale normer finnes i boken?	43
5.2.1	Arbeid	43
5.2.2	Husarbeid	44
5.2.3	Barnepass	46
5.2.4	Ekteskap	48
5.2.5	Utdanning	49
5.2.6	Den sosiale konstruksjonen av kjønn	49
5.3	Hvordan påvirker de sosiale normene jentene i teksten?	51
5.3.1	Reglene i opprørsklubben Krokotit	51
5.4	Hva gjør jentene for å tilpasse seg normene?	52
5.5	Hva er det jentene gjør som er overskridende?	52
5.5.1	Like muligheter i skolen	54
5.5.2	Lik fordeling av oppgaver i hjemmet	55
5.5.3	Forsøk på å avsløre normene sin sosiale konstruksjon	56
5.5.4	Likestilling	57
5.5.5	Kjedereaksjon	59
5.6	Oppsummering	60

6. Alltid Andrea (2010): Jente som gjøren	62
6.1 Plott.....	62
6.2 Hvilke normer finnes i teksten?.....	63
Bemerkninger til analysen.....	63
6.2.1 Andrea som uforståelig.....	64
6.2.2 Stereotypier.....	65
6.3 Hvordan påvirker de sosiale normene Andrea?.....	67
6.3.1 Andrea sin ensomhet.....	67
6.3.2 Påført skam.....	68
6.3.3 Frykt.....	69
6.4 Hva gjør Andrea for å tilpasse seg normene?.....	70
6.4.1 Ekskludering.....	70
6.4.2 Kjønn forstått som gjensidig utelukkende.....	71
6.5 Hva er det Andrea gjør som er overskridende?.....	72
6.5.1 Andrea sin utfordring av kjønnsnormene.....	72
6.6 Oppsummering.....	76
<u>KOMPARATIV DRØFTING</u>	78
7.1 Analytisk oppsummering.....	78
7.2 Overskridelser.....	79
7.3 Suksess.....	81
7.4 Virkningspotensiale.....	84
8. Avsluttende refleksjon	85
Litteraturliste.....	88

INNLEDNING

I denne innledningen vil jeg skissere hva som var bakgrunnen for valg av oppgave, og deriblant presentere problemstillingen som er valgt for masteroppgaven. Deretter vil det presenteres ulike forståelser av kjønn, herunder det teoriehistoriske, så vel som det teoretiske grunnlaget som er utgangspunktet for de litterære analysene og den komparative drøftelsen. Avslutningsvis vil det redegjøres for det metodologiske valg, med særlig vekt på tolknings spørsmål.

1. Bakgrunn for masteroppgave

Bakgrunnen for denne masteroppgaven er en nysgjerrighet og respekt for hvordan litteraturen gir rom for mennesket og den individualiteten som finnes i hver og en av oss. Mennesket er i utgangspunktet komplekst, uforutsigbart og inkonsekvent – noe som taler for at det ikke så lett lar seg kategorisere. I realiteten kategoriseres mennesket likevel som enten eller når det kommer til kjønn, og den binære inndelingen skaper forventninger til et bestemt utseende og oppførsel. Betydningen av kjønn blir tydelig alt fra begynnelsen av et liv, idet det første spørsmålet som stilles om barnet vel ofte er om det ble gutt eller jente. Svaret er bestemt av hvorvidt barnet har en penis eller vulva. Jane McCredie (2011) skriver at den automatiserte kategoriseringen springer ut fra en grunnleggende tanke om at det kun finnes to kjønn, og som dermed forplikter oss til å klassifisere individer som det ene eller det andre (s. 4).

Mennesker som ikke har en kropp som tydelig er enten mann eller kvinne, kan være et eksempel på en utilstrekkelighet ved en slik kjønnskategoriseringen av mennesker. Stereotypene som følger kategoriseringen av kjønn vil på et tidspunkt svikte alle ved at det ikke finnes en eneste generalisering om menn eller kvinner som kan brukes til alle menneskene i en av kategoriene. Som McCredie (2011) skriver: ”Women can be tall, hairy, aggressive, or good at map reading. Men may lactate, gossip, stay awake after sex or be good at multitasking” (s. 5).

Jeg deler drømmen til Jane McCredie (2011) om et samfunn hvor alle har lik faktisk frihet til å være den de ønsker, uten begrensningene som følger samfunnets stereotyper. Det innebærer

i utgangspunktet ikke et kjønnsløst samfunn, men et samfunn med like rettigheter og muligheter for alle (s. 182). Samfunnet er i kontinuerlig endring og for å oppnå lik faktisk frihet, må overskridelse av nåværende normer til. Som vi skal se, kan litteratur være en måte å presentere og støtte overskridelse.

Noen mennesker opplever å være så langt fra normen, at det ikke finnes noe sosialt rom for dem til å være seg selv og utfolde egne talenter og realisere egne behov, jfr. bøkene. Det er derfor viktig med nye impulser som kan være med på å utvide mennesker sin måte å tenke på, holdninger og meninger. Det kan man blant annet få gjennom litteratur og litteratur kan på sikt være en blant flere faktorer for endring i samfunnet. I litteratur blir man presentert for andre mennesker og deres liv, tanker og følelser som kan virke tilbake på vår forståelse av oss selv; «(...) through literary study we can renew our lives» (Gilbert, 2011, s. 62). Det kan skape en større forståelse for mennesker, deres valg og deres måte å leve på – og som igjen kan medvirke til aksept for det som er annerledes i oss selv og andre.

Litteratur kan oppleves som frigjørende for mange mennesker ved at den fremstiller et menneskelig mangfold, som kan være med å forhindre begrensende kategorier for hva som anses for å være sosialt akseptabelt i samfunnet. Det å være eller å bli oppfattet som annerledes, kan være særlig utfordrende for unge mennesker. Som ungdom gjennomgår man ofte store fysiske og psykiske endringer, noe som kan sies å være et argument til hvorfor litteratur for ungdom er særlig viktig. En måte å gi støtte og oppmuntring til personlig utvikling til ungdom, kan deriblant være å presentere litteratur med mangfold og alternativer for å slik være med å bidra til at kategoriene for det sosialt akseptable rommer mer.

Med det som bakgrunn ønsket jeg å undersøke hvordan litteratur for ungdom fremstiller mennesker som overskrider kjønnsnormene. Kvinner har historisk hatt mindre muligheter til å utfolde seg som den de ønsker å være og til det de ønsker å gjøre enn menn. Det er en begrensning som ofte har hatt sin begrunnelse i vår forståelse av kjønn. Forståelsen av hva kjønn er og dets betydning for mennesket er noe som har endret seg, fra å være biologisk betinget til sosiokulturelle diskusjoner. Det avslører at normene er historiske, altså at de er sosiale konstruksjoner i en spesifikk historisk situasjon. Det vil si at ingenting er gitt og ingenting er umulig. Dette var grunnlaget for at jeg ønsket å undersøke flere bøker, men fra ulike perioder.

For masteroppgaven er det tre bøker som ligger til grunn; *Bare en jentunge* (1952), *Jentene gjør opprør* (1973) og *Alltid Andrea* (2010). Dette er bøker som er utgitt over et historisk tidsrom og som kan sies å speile kjønnsproblematikken fra sin tid. Som en følge av at samfunnet har endret seg, er også de litterære karakterens overskridende prosjekt annerledes. Det som likevel er felles er at de kan alle sies å være pådrivere for overskridelse. Det handler om mennesker som ønsker å frigjøre seg fra samfunnets normer og kunne ha muligheten til å skape en egen identitet uavhengig av hva andre mener og synes. Det er med andre ord litteratur som skriver frem kampen om å få være seg selv og som dermed viser det overskridende potensialet som finnes i karakterene og i det det litterære universet i teksten.

2. Ulik forståelse av kjønn

Hva kjønn er, er et spørsmål som kan virke tilsynelatende enkelt å svare på, men som for mange viser seg å være overraskende komplisert. Kategoriseringen av kjønn og medfølgende kjønnsforskjeller har vært en konstituerende faktor i vårt samfunn til alle tider, selv om det har hatt varierende betydning sosialt og kulturelt (Lorentzen og Mühleisen, 2009, s. 17). I nyere kjønnsforskning ser man på hvilke konsekvenser det har hatt og fremdeles har at vi deler menneskene inn i to grupper: Hvordan determinerer kjønnsforskjellene forståelsen av hva en mann og en kvinne skal og bør være (Lorentzen, 2009, s. 23)?

I masteroppgaven "Å gjøre kjønn: Performativitet og meningsskapning blant transkjønn og andre kjønn i Norge" omtaler Marit Vaula Rasmussen kjønn som noe som er både åpenbart og usynlig: "Kjønn er noe av det mest dagligdagse som finnes, og dermed tilsynelatende uhyre åpenbart. Samtidig er kjønn i en viss forstand usynlig, gjennom at den sosiale kategoriseringa tas for gitt." (Rasmussen, 2005, s. 5) Det finnes flere moderne eksempler som belyser temaet kjønn og som utfordrer den binære kategoriseringen av mann og kvinne. Et eksempel på det er sør-afrikanske Caster Semenya som ikke like enkelt lar seg kategorisere som enten-eller.

Caster Semenya vant kvinnes 800 meter i friidrett under verdensmesterskapet i august 2009. Det var en overlegen seier hvor hun vant med 20 meter, som tilsvarer en ekstraordinær margin på 2,5 sekunder. Det tok ikke lang tid før seieren førte til diskusjoner om Semenya faktisk var en mann og at hun derfor ikke burde få konkurrere i kvinnelige mesterskap. Det

var det grunnleggende spørsmålet om hva Semenya var, som kontinuerlig ble debattert. Sør-afrikanske myndigheter forsøkte å besvare spørsmålet ved å fokusere på hvilke kjønnsorganer Semenya bar, men friidrettsforbundet anså det for å være mer komplisert enn som så.

Semenya måtte dermed gjennomgå en rekke tester hos gynekolog, endokrinolog, indremedisinspesialist og psykolog. Det tok et helt år før det ble besluttet at Semenya kunne delta i mesterskap for kvinner. Utredningen av og kompleksiteten i spørsmålet om kjønn, overrasket flere (McCredie, 2011, s. 1).

Saken er et tydelig eksempel på kompleksiteten i spørsmålet om kjønn. Mer kunnskap om hva kjønn er og dets betydning for mennesket har ført til at det nå finnes flere tilnærminger som søker å forklare det grunnleggende spørsmålet om hva kjønn er. Er kroppen et grunnlag for kjønn eller er det en sosial norm? Det innebærer at det finnes biologiske tilnærminger til kjønn, men også sosiokulturelle tilnærminger til kjønn; er kjønn noe man er eller noe man blir?

Den biologiske tilnærmingene tar utgangspunkt i menneskekroppen og dens funksjoner, og kjønnsforskjeller i samfunnet begrunnes med fysiologiske forskjeller. Etnografiske studier har imidlertid vist at forståelsen av kjønn og kjønnsforskjeller varierer fra kultur til kultur, og har slik svekket biologiens forklaring (Lorentzen, 2009, s. 35). Det innebærer at den biologiske tilnærmingen i stor grad representerer en historisk forståelse for perspektiver på kjønn og som nyere teorier har utviklet seg fra. Mange av de nye teoriene har en sosialkonstruktivistisk tilnærming hvor utgangspunktet er samspill mellom det biologiske og det kulturelle, og at kjønnsnormer er sosiale konstruksjoner som skapes gjennom bekræftelse, utfordringer og reforhandlinger i samhandling med andre.

Jeg ønsker å holde spørsmålet om hva kjønn er åpent, men har i masteroppgaven valgt å fokusere på konstruktivistisk tilnærming i forståelsen av kjønn, presentert ved teoretikerne Simone de Beauvoir og Judith Butler. Jeg anser det som nødvendig å utdype den biologiske forståelse av kjønn, da det representerer en viktig teorihistorisk bakgrunn for de Beauvoir og Butler, så vel som analysen av de tre bøkene i denne masteroppgaven. Det er nemlig slik at selv om de konstruktivistiske teoriene om kjønn får stadig mer oppslutning, har biologi fremdeles stor innvirkning på menneskers liv, noe som også gjelder for hovedkarakterene i de tre ungdomsromanene jeg skal ta for meg. Sammen med utviklingen i samfunnet og dets normer, har også teoriene for kjønn utviklet seg. Det som er overskridende ved kjønn i dag, er

ikke det samme som for 60 år siden, noe som har gjort det helt nødvendig å se på ulike teorier og teoretikere.

2.1 Teorihistorisk bakgrunn: Biologisk kjønn

I boken *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud* skisserer historikeren Thomas Laqueur to modeller han mener avspeiler to fundamentalt ulike forståelser av kjønn: ettkjønnsmodellen og tokjønnsmodellen (Jegerstedt og Mortensen, 2011 s. 20). I ettkjønnsmodellen finnes det bare et kjønn og modellen er slik preget av en fysiologisk likhetstenkning; alle organer som finnes hos menn, er også til stede i kvinnen, men på innsiden av kroppen (Johnsen, 2009, s. 28). For eksempel ble kvinnens vagina ansett for å være en invertert versjon av mannens penis (Jegerstedt og Mortensen, 2011 s. 20). Kvinner ble dermed sett på som menn, dog en mindre vellykket versjon. Aristoteles var av den oppfatning av menstruasjonsblod var mislykket og impotent sæd, og at kvinner dermed ikke var i stand til å gi barnet fornuftig og form, kun stoff (Johnsen, 2009, s. 28).

I løpet av 1700- og 1800-tallet endrer imidlertid kjønnsforståelsen seg som en følge av medisinsk og vitenskapelig utvikling og spesialisering i samfunnet (Moi, 1998, s. 28). Det ble oppdaget at kvinner ikke hadde alle de samme organene som menn, noe som svekket den grunnleggende forståelsen av kjønn i ettkjønnsmodellen (Johnsen, 2009, s. 28). Forestillingen om kvinner og menn som to fundamentalt ulike organismer – som bærere av grunnleggende forskjellig natur, kjønnsidentitet og legninger ble nå aktuelt (Bondevik og Rustad, 2009, s. 45). I 1913 kom den britiske legen Walter Heape med følgende uttalelse om kjønn:

Forplantningssystemet er ikke bare strukturelt, men også funksjonelt fundamentalt forskjellig hos mannen og kvinnen; og siden alle andre organer eller organsystemer er påvirket av dette systemet, er det sikkert at mannen og kvinnen på alle måter er vesensforskjellig . . . [De er] komplementære, ikke i noen henseende identiske, på ingen måte like hverandre. Et velfungerendesamfunn er avhengig av at disse fakta blir tatt i betraktning. (sitert i Moi, 1998, s. 28)

Det innebærer at kvinner er så kroppslig forskjellig fra menn at de i enhver sammenheng måtte ansees som uegnet til å kunne sammenlignes med menn. Ideen om at anatomi, fysiologi

og biologi er grunnleggende for kjønnsforskjellene, er omtalt som biologisme. Det innebærer at menneskers intelligens, atferd og følelsesliv er regnet for å være styrt av vårt genetiske og reproduktive system (Lorentzen, 2009, s. 24). Moi (1998) omtaler tokjønnsmodellen som gjennomsyrende:

Fordi seksuelt begjær antas å pipe ut fra reproduksjonskjertlene, tas heteroseksualitet for gitt. Det gjennomsyrende kjønn infiltrerer ikke bare hele personen, men alt som personen kommer i befatning med. Om husarbeid, omsorg for barn og uselvisk oppofrelse er kvinnelig, så er heroiske bragder, vitenskap og filosofi mannlig. Hele klasser av aktiviteter blir dermed utstyrt med kjønn. Den moderne verden er gjennomtrukket av kjønn, hver eneste vane, bevegelse og aktivitet blir kategorisert som mannlig eller kvinnelig, maskulin eller feminin, og dermed også seksualisert. I overgangen til ”tokjønnsmodellen” fremstår mann og kvinne som to ulike arter (Moi, 1998, s. 29).

Professor William Keith Brooks kom med et eksempel på en biologisk dominerende forståelse av kjønn som begrunnelse til sosiale forskjeller i samfunnet. Det kan vi se i følgende avsnitt hvor han sammenligner eggcellen og sædcellen:

Ifølge denne oppfatningen er det mannlige element den fornyende og det kvinnelige element den vedvarende faktoren; eggcellen er konservativ, den mannlige cellen progressiv. Arvelighet eller bevaring av det artstypiske bevirkes av eggcellen; variasjon og tilpasning går gjennom det mannlige element. Eggcellen er den grunnleggende arvelighetsfaktoren, mens den mannlige cellen er sekundær . . . I likhet med Aristoteles og menneskene i antikken må vi anta at de to forplantningselementene spiller svært forskjellige roller. I likhet med Bonnet og Haller ser vi at den voksnes struktur ligger latent i egget (sitert i Moi, 1998, s. 34).

En slik biologisk determinisme som avsnittet fremholder, forutsetter at biologisk kjønn er gjennomsyrende og at biologi kan anvendes for å rettferdiggjøre sosiale normer i samfunnet. Det innebærer at uansett hva en kvinne eller mann gjør, så er det et uttrykk for det reproduktive systemet i kroppen (Moi, 1998, s. 40). Det finnes fremdeles forskere som er tilhengere av en slik biologisk determinisme, men som nå tilhører det fundamentalistiske feltet som heter sosiobiologi.

Et viktig argument i sosiobiologien er evolusjonsteorien som sier at vi genetisk stammer fra jeger- og sankersamfunnet. Det hevdes at det genetiske materialet fremdeles eksisterer, men at det nå har endret karakter. For eksempel jager menn fremdeles, men på en annen måte, og kvinner er fremdeles best egnet til omsorg og barnepass (Lorentzen, 2009, s. 29). Ett eksempel fra moderne tid er hvordan forskere har forsøkt å forklare forskjeller i interesser blant kjønn, deriblant ved å se på hvilken hjernehalvdel som utvikles raskest i fosterutviklingen, samt hvilken hjernehalvdel som brukes mest av kjønnene (Lorentzen, 2009, s. 26).

Biologi handler med andre ord om kroppen og dens funksjoner, og en slik kunnskap er helt avgjørende for å forstå kvinners og menns daglige liv og helse. Selv om biologisk forståelse av kjønn og kjønnsforskjeller har mistet noe av sin oppslutning, anerkjenner flere sentrale teoretikere betydningen som biologisk kunnskap kan ha. Den eksistensialistiske filosofen Simone de Beauvoir er en av dem som har anerkjent biologiens betydning for mennesket:

Så det er i lys av en ontologisk, økonomisk, sosial og psykologisk kontekst vi må gi en forklaring på biologiens kjensgjerninger. Kvinnens underkastelse under arten og grensen for hennes individuelle evner er uhyre viktige fakta; kvinnens kropp er et av de viktigste elementene i den situasjonen hun er i her i verden. Men den er ikke tilstrekkelig til å definere henne; den blir bare en levd virkelighet i den grad hennes bevissthet tar ansvar for den gjennom handlinger, innenfor et samfunn; biologien er ikke tilstrekkelig til å gi et svar på det spørsmålet som opptar oss; hvorfor er kvinnen Den andre? (de Beauvoir, 2000, s. 80).

Det innebærer at biologien har hatt en høyt aktet rolle i kvinnens historie og at det utgjør et grunnleggende komponent i hennes virkelighet, men hvor hun også konkluderer med at de biologiske fakta ikke er tilstrekkelige til å avgjøre en kvinnens skjebne som den andre. I likhet med Simone de Beauvoir sin eksistensialistiske oppfatning av hva et menneske er, nærmer også naturvitenskapen seg i større grad human- og samfunnsvitenskapen. Moderne kjønnsforskning fokuserer på hvilke betydninger den binære kategoriseringen av mennesket har hatt, deriblant også hvordan kjønnsforskjellene har resultert i bestemte oppfatninger av hva man som mann og kvinne skal og bør være (Lorentzen, 2009, s.23).

2.2 Teoretisk grunnlag for masteroppgaven

Det er som nevnt tidligere særlig to teoretikere som ligger til grunn for denne masteroppgavens litterære analyser. Det er Simone de Beauvoir (1908-1986) og Judith Butler (1956), som begge argumenterer for eksistensialisme (i vid forstand) fremfor essensialisme; mennesker skaper sin eksistens uten foregående normer. Slik avvises den biologiske forståelsen av kjønn i den forstand at de avviser teorier basert på menneskets natur og har en interesse for kjønn som en sosial konstruksjon. de Beauvoir og Butler har dermed en rekke likheter, men det finnes også teoretiske ulikheter, deriblant oppfatning av kroppens rolle. Det vil først presenteres noen sentrale trekk ved deres kjønnsteori før jeg drøfter dem i forhold til hverandre med vekt på deres relevans for masteroppgaven.

2.2.1 Simone de Beauvoir: Kjønn som noe man blir

Simone de Beauvoir er omtalt som en av de viktigste feministiske foregangsfigurer i det 20. århundret. de Beauvoir var sentral innenfor både fenomenologisk og eksistensialistisk tilnærming til spørsmålet om kjønn (Sampson, 2011, s.36). de Beauvoir er særlig kjent for formuleringen: ”Man fødes ikke som kvinne, man blir det” (de Beauvoir, 2000, s. 329). Det er tolket i samsvar med tanker om frihet, ansvar og valg, og innebærer at selv om mennesket er kastet inn i livet, er det selv ansvarlige for hvem det ønsker å være.

Kroppen som situasjon

de Beauvoir har et eksistensialistisk syn på mennesket og anser det for å være en pågående konstruksjon. Det kan vi se i følgende avsnitt hvor hun definerer mennesket som noe som gjør seg selv til det de er:

For definisjonen på mennesket er at det er et vesen som ikke er gitt, men som gjør seg til det det er. Slik Merleau-Ponty så riktig sa det, mennesket er ingen naturlig art, det er en historisk idé. Kvinnen er ingen stivnet virkelighet, hun er en vorden; det er i hennes vorden man må sammenlikne henne med mannen, det vil si at man må definere hennes muligheter (. . .) hvis kropp ikke er en ting, er den en situasjon: vårt grep om verden og utkastet til våre prosjekter (de Beauvoir, 2000, s. 78).

Å si at kroppen er en situasjon, innebærer ikke at kroppen ikke er i verden, men at kroppen i seg selv ikke primært er et tinglig objekt. Kroppen er først og fremst en måte for mennesket å være i verden (Sampson, 2011, s. 44). Det innebærer således at et menneske sin eksistens går forut essensen. Mennesket er ikke noe som er gitt, men noe som blir til underveis. Det er gjennom handling livet får mening og det er kun døden som kan stoppe utviklingen av mennesket. Den menneskelige transcendens – frihet – tar alltid form av en menneskekropp. Ved at kroppen er utgangspunktet for mennesket sin erfaring av seg selv og verden, vil den alltid være en del av den levde erfaring og dermed aldri være noe rent materielt (Moi, 1998, s. 95). Toril Moi (1998) har tolket og definert de Beauvoir sin term levde erfaring som følger:

Dette er et sentralt eksistensialistisk begrep. Situasjon dekker ikke det samme feltet som levde erfaring og er heller ikke reduserbar til den. På mange måter står ”levde erfaring” for totaliteten av en persons subjektivitet. Termen beskriver nærmere bestemt måten et individ gir mening til sin situasjon og sine handlinger på. Fordi begrepet også omfatter min frihet, er ikke min levde erfaring fullt ut bestemt av de ulike situasjonene som jeg eventuelt blir en del av. En kan kanskje si at levde erfaring blir sedimentert over tid gjennom mine interaksjoner med verden, og slik blir den etterhvert selv en del av min ”situertethet”. Vi er alltid situerte, men vår situasjon er i stadig endring, blant annet fordi vår levde erfaring stadig endrer seg (s. 96).

Menneske sitt forhold til verden er dermed å anse som enten grunnleggende dobbelt eller tvetydig. På den ene siden er det bestemt av det levde liv og de konkrete erfaringene mennesket har gjort seg, men på den andre siden har mennesket frihet til å bestemme det som angår fremtiden (Sampson, 2011, s. 45).

Selv om mennesket anses for å ha en frihet til å bestemme det som angår fremtiden, skiller de Beauvoir mellom frihet og den muligheten mennesket faktisk har til å realisere friheten. Denne muligheten kan være begrenset av situasjonen mennesket lever i. Derfor blir det desto viktigere å gjøre frihet til en etisk og politisk verdi, slik at alle mennesker må respektere andres frihet like mye som sin egen (Moi, 2000, s. 17). de Beauvoir er likevel bevisst at det finnes situasjoner hvor mennesker sin mulighet til frihet er meget begrenset, og at det i svært liten grad kan bli virkelig (Pettersen, 2006, s. 292).

Kvinnen som den andre

de Beauvoir argumenterer for at menn og kvinner er like når det kommer til behovet for utvikling (transcendens), men det er likevel stor forskjell blant kjønnene. Det er en følge av kvinners frihet blir innskrenket gjennom kultur; altså er forskjellen sosialt konstruert og noe mennesket sosialiseres inn i (Pettersen, 2006, s. 289). de Beauvoir sitt syn på konstruksjonen kan vi se i følgende avsnitt:

Man fødes ikke som kvinne, man blir det. Ingen biologisk, psykisk eller økonomisk skjebne definerer den skikkelsen menneskehunden antar i samfunnet; det er sivilisasjonen i sin helhet som former dette produktet som ligger mellom mannen og kastraten som kalles kvinnelig. Bare en annens formidling kan danne et individ som en Annen. I den grad barnet eksisterer for seg selv, kan det ikke oppfatte seg selv som seksuelt adskilt. Både hos piker og gutter er kroppen først og fremst utstrålingen av en subjektivitet, det redskapet som virkeliggjør oppfattelsen av verden; det er gjennom øynene og hendene, og ikke gjennom seksualorganene at de bedømmer universet (de Beauvoir, 2000, s. 329)

Det de Beauvoir skriver, er at for at kvinnen i det hele tatt skal kunne anses som den andre, må det finnes noen som påtar seg rollen som den første. Det er også omtalt som relasjonen mellom et subjekt og et objekt, hvor det er kvinnen som får rollen som et objekt. Det er en relasjon som kan sammenlignes med det patriarkalske avhengighetsforholdet mellom mann og kvinne gjennom den tyske filosofen Georg Wilhelm Friedrich Hegel sin teori om herre og knekt; kvinnen kan sammenlignes med knekten som gir opp egen frihet for trygghet og som dermed mister ansvaret for og muligheten til å styre sitt eget liv.

Selv om det finnes likheter i relasjonen mellom herre og knekt, er kampen om anerkjennelse ikke noe som kvinnen lett kan ta del i. Det vil i utgangspunktet være en kamp mellom samfunnets subjekter; altså menn. Kvinnen er derimot å betrakte som et objekt, som dermed ikke vil kunne kjempe om anerkjennelse på samme måte. Kvinnen står i stedet som mannens absolutt andre (Sampson, 2011, s. 47).

Det innebærer at kvinnen er det mannen bestemmer hun skal være. Det er en situasjon kjent som immanens, hvor kvinnen tvinges til å forbli der hvor hun er. Det er en motsetning til

transcendens som handler om å hele tiden strebe etter personlig utvikling. de Beauvoir omtaler kvinners immanens og mulighet til transcendens som følger:

Ethvert subjekt hevder seg konkret som transcendens gjennom å ha prosjekter; det fullbyrder sin frihet bare gjennom å stadig å overskride seg selv henimot andre friheter; det finnes ingen annen rettferdiggjøring av den nåværende eksistensen enn dens utvidelse mot en uendelig åpen fremtid. Hver gang transcendensen faller tilbake i immanensen, skjer det en forringelse av eksistensen til et "i-seg-selv", og av friheten til faktisitet; dette fallet er en moralsk brist hvis subjektet godtar det; hvis fallet blir påført subjektet, får det form av frustrasjon og undertrykkelse; i begge tilfeller er det et absolutt onde. Ethvert individ som er opptatt av å rettferdiggjøre sin eksistens, opplever den som et udefinert behov for å transcendere seg selv. Men det som på en spesiell måte definerer kvinnens situasjon, er at hun oppdager seg selv og velger seg selv i en verden der mennene pålegger henne å oppfatte seg selv som Den andre: de vil gjøre henne til en stivnet gjenstand og dømme henne til immanens, fordi hennes transcendens stadig blir transcendert av en annen vesentlig og herskende bevissthet. Kvinnens tragedie er denne konflikten mellom det grunnleggende krav hos ethvert subjekt som alltid vil hevde seg som vesentlig, og fordringene i en situasjon som former henne til å bli uvesentlig (de Beauvoir, 2000, s. 48).

Avsnittet beskriver kvinnens situasjon og mulighet til transcendens. Kvinnen har mulighet til å utvikle og utfolde seg selv, men med betraktelig større vanskeligheter enn menn. de Beauvoir skriver at kvinnens kropp ikke blir forstått som en visning av et subjekt, men en ting som er innbakt i sin væren: "den må ikke være et løfte om noe annet enn seg selv" (de Beauvoir, 2000, s. 217). Det er med andre ord en konsekvens av at kvinners kropp representerer noe annet enn henne selv; det er en faktisitet mer enn noe som åpner for handling, utfoldelse og frihet. Kroppen er i større grad kontrollert, bestemt av biologi og determinert (Sampson, 2011, s. 45).

Frihetsvisjon

Menneskets eksistens og dets måte å være i verden på, er ifølge de Beauvoir kjennetegnet av tvetydighet. Det vil si at det er en åpen struktur, hvor meningen og betydningen ved menneskets kroppslighet, forhold til verden og væren, temporaliteten og det etiske må

etableres og opprettholdes (Sampson, 2011, s. 49). Ifølge Sampson (2011) tolker de Beauvoir tilværelsens tvetydighet til at det ikke finnes noen fasit eller oppskrift på hvordan mennesker skal leve livene sine:

Å leve i oppriktighet eller egentlighet innebærer at en godtar, aksepterer og bekrefter tvetydigheten, i stedet for å prøve å bekrefte, skjule eller oppheve den. Å akseptere og bekrefte tvetydigheten i verden åpner for å erfare noe mer enn bare tvetydighet forstått som noe paradoksalt og absurd, nemlig tvetydigheten knyttet til verdens mangfold og mangefasetterte, dens pluralitet av betydninger og dens ubestemthet og åpenhet (s. 50).

At mennesket står fritt til å velge hvordan man ønsker å leve sitt liv, er et sentralt moment i de Beauvoir sin teori. Pettersen (2006) skriver at de Beauvoir ”forkaster moderskapet og husmorrollen, hun oppfordrer til økonomisk uavhengighet, men hun lanserer ingen detaljerte alternativer” (s. 293). Det kan tolkes som et ønske om å la kvinner være kvinne samtidig som hun også er et menneske, på samme måte som en mann kan være mann samtidig som han også er et menneske.

Det er med andre ord en teori som dekker det moderne ønsket om likeverd blant kjønn, individualitet, frihet, valg og ansvar. Dens aktualitet kan vises gjennom eksempelet Norge; selv om landet regnes for å være et av verdens mest likestilte land, kan sannsynligvis de fleste enes om at vi fremdeles har en vei å gå. Et eksempel som presenteres av Moi (2000) er at de fleste norske kvinner fremdeles velger å være hjemme med barnet lenger og mer enn de fleste menn. Det kan skape en sosial situasjon som skaper et ideologisk press på andre kvinner om å gjøre det samme. Moi kommer imidlertid med en viktig presisering om at løsningen ikke er å kritisere valget til den enkelte kvinne, men å skape like stor frihet for kvinner som for menn. I nevnte tilfelle kan det for eksempel innebære å skape et samfunn hvor det å få barn ikke er en større belastning for kvinner enn for menn, og ikke minst kjempe for å redusere ideologier om hva som gjør en ekte mann og en ekte kvinne (s. 29).

Oppsummering av de Beauvoir

de Beauvoir har et eksistensielt syn på mennesket ved at menneskets tilblivelse er en kontinuerlig prosess gjennom livet. Det har ledet til det berømte sitatet om at man ikke fødes kvinne, man blir det. Det er ingen gitt og uforanderlig identitet. I det ligger det en forventning

om at mennesket selv er ansvarlig for å bli den de ønsker å være, men de Beauvoir skiller mellom frihet og faktisk frihet; i noen situasjoner vil et menneske sin posisjon være så vanskelig og smal at det vanskelig lar seg oppnå faktisk frihet.

Det har vært mye diskusjoner omkring de Beauvoir sin formulering om at kroppen er en situasjon, og ikke bare i en situasjon. Hun argumenterer for at kroppen ikke determinerer skjebnen, men at den påvirker mennesket ved at kroppen er menneske sin måte å forstå og erfare verden. Den menneskelige transcendens – overskridelse og utviklingen av seg selv – formes alltid av en menneskekropp, og vil slik alltid være en del av mennesket. de Beauvoir viser likevel til at kvinnen i større grad har vært forbundet med immanens, enn transcendens. Det er en følge av at kvinner i større grad er forbundet med det kroppslige dermed fått sin skjebne betinget biologi.

Muligheten til transcendens vanskeligjøres også gjennom kvinners posisjon som den andre; mannen er fremsatt som normen og som subjektet. Det er viktig å få frem at de Beauvoir ikke anser det for å være en stivnet posisjon, men hvor avhengighetsforholdet mellom kvinner og menn gjør det vanskeligere for kvinner. Som et argument mot samfunnets forventninger til hvordan kjønn skal og bør være, viser de Beauvoir til mennesket og tilværelsens tvetydighet og åpne struktur. Det tolker de Beauvoir som at det ikke finnes noen fasit på hvordan man skal leve livet, og dermed heller ikke normer for hvordan kvinner og menn skal og bør være. Ved å akseptere hverandre som individuelle subjekter, vil man kunne få en gjensidig anerkjennelse av mennesket sin frihet. Først da vil kjønnene være likestilte, for det er nemlig slik at muligheten for transcendens finnes i kvinnen, som i mannen.

2.2.2 Judith Butler: Kjønn som noe man gjør

Judith Butler er en anerkjent amerikansk akademiker som har hatt stor innflytelse på feministisk teori fra slutten av det 20. århundre. Hun har kritisert den tradisjonelle feminismen for å ha hatt et for stort fokus på motsetninger mellom kvinner og menn:

Feministisk teori har for størstedelens vedkommende antaget, at der eksisterer en slags identitet, forstået gjennom kategorien kvinner, som ikke alene iværksætter feministiske interesser og mål diskursivt, men også konstituerer det subjekt, man ønsker politisk representert (...). På den ene siden tjener representasjon som det operative begreb

inden for en politisk proces, der søger at øge kvinders synlighed og legitimitet som politiske subjekter. På den anden side er repræsentation den normative funktion i sproget, som man forestiller sig enten vil åbenbare eller forvrænge det, der antages at være sandt om kategorien kvinder (Butler, 2007, s.27).

Ifølge Butler har den tradisjonelle feminisms kamp ført til en opprettholdelse og reproduksjon av det dominerende heteronormative regimet (Jegerstedt, 2011, s. 74). Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet omtaler heteronormativitet som der hvor ”heteroseksualitet og CIS kjønn stort sett alltid blir tatt for gitt når mennesker møtes. Heteronormen omfatter de kulturelle og sosiale institusjoner, normer, praksiser og språk som reflekterer at samfunnet og kulturen forutsetter at alle mennesker er heterofile” (2015). Butler (1999) fremholder at en slik sannhet om kjønn produseres gjennom en normativ regulering: ”The heterosexualization of desire requires and institutes the production of discrete and asymmetrical oppositions between ’feminine’ and ’masculine’, where these are understood as expressive attributes of ”male” and ”female” (s. 23). Det produserer med andre ord de motsetningene som anses å være ”feminint” og ”mannlig” og som deretter blir forstått som uttrykk for mann og kvinne.

Det heteronormative blir således en normal i samfunnet, men det innebærer samtidig at andre varianter av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk ikke kan eksistere, og blir dermed produsert som avvik (Butler, 1999, s. 24). Dermed blir alternative former for seksuell praksis ikke bare oversett, men påført skam, samtidig som det også har ført til en neglisjering av de store forskjellene som finnes mellom kvinner og menn: ”Ved at indordne sig under det representationspolitiske krav om, at feminismen skal artikulere et stabilt subjekt, blotter feminismen således sig selv for anklager om grov fejlrepræsentation” (Butler, 2007, s. 31).

Biologisk kjønn som diskursiv kategori

Den biologiske forståelsen av kjønn har vist til de fysiologiske forskjellene mellom mann og kvinne og det er en vanlig forståelse at det eksisterer to naturlige kjønnsidentiteter; mann og kvinne. Butler viser til tiden hvor forståelsen av mennesket gikk fra å være et kjønn til to kjønn, og at det dermed ikke finnes noen virkelig sannhet om kjønn (Johnsen, 2009, s. 30). Dermed er begrepet biologisk kjønn en effekt av en historisk måte å snakke på: ”måten vi bruker begrepet biologisk kjønn på i dag, er oppstått på en bestemt tid, i en bestemt kontekst og med bestemte siktemål” (Jegerstedt, 2011, s. 75). Det blir således et argument for at

begrepet om biologisk kjønn ikke er noe som er naturgitt, men en historisk idé som er naturalisert gjennom språket (Johnsen, 2009, s. 31).

Det finnes ikke noe kjønn eller noen kropp forut de diskursive praksisene som konstituerer dem som sådanne; kroppen opptrer aldri som materie, men er alltid formet av ulike diskursive praksiser som bidrar til å forme kroppen slik den fremstår for oss, som en forståelig kropp (Jegerstedt, 2011, s. 76). Det som kan betraktes som forståelig kjønn, er de som bestemmer og opprettholder sammenheng og kontinuitet mellom biologisk og sosialt kjønn, seksuell praksis og begjær (Butler, 2007, s. 46).

Butler skriver at forestillingen om at det finnes en sannhet om kjønn ”skabes nettopp gjennom de regulerende praksisser, der frembringer sammenhengende identiteter ved hjelp af matricen for sammenhengende kønnsnormer” (Butler, 2007, s. 47). Det vil si at heteroseksualiseringen av begjæret nødvendiggjør og forutsetter de asymmetriske motsetningene mellom feminin og maskulin og som deretter blir forstått som uttrykk for egenskaper ved ”han” og ”hun”. Det skaper en forestilling om at enkelte former for kjønnsidentitet anses for å være avvikende og som logiske umuligheter, men som også gjør det mulig å avdekke det forståelige kjønn sine grenser og regulerende formål (Butler, 2007, s. 47). Foucaults presentasjon av hermafroditten Herculine Barbin er et eksempel på det:

(...) en genealogiske kritik af disse tingsliggjorte kjønnskategorier er den utilsigtede konsekvens af seksualpraksisser, der ikke kan forklares inden for en naturaliseret heteroseksualitets medicinsk-juridiske diskurs. Herculine er ikke en ”identitet”, men den seksuelle umulighed af en identitet. Selv om mandlige og kvindelig anatomiske elementer begge er fordelt ud over og i denne kropp, er dette ikke den virkelige kilde til skandale. De sproglige konventioner, der producerer forståelige kønnede selver, støder på deres egen begrænsning i Herculine, netop fordi hun/han foranlediger en konvergens og en opløsning af de regler, der styrer sammenhængen mellem biologisk køn/socialt køn/begjær (Butler, 2007, s. 54).

En vanlig misforståelse utledet av Butler sin teori om kjønn som en diskursiv kategori, er at hun hevder at det er den diskursive praksisen som produserer det biologiske kjønn. Butler forsøker å fremholde at bruken av begrepet biologisk kjønn er fiktivt i form av at det har en historie og at det er skapt med et bestemt siktemål. Det vises da til den medisinske

forskningen fra 1700-tallet hvor det ble vanlig å dele menneskene inn i de helt forskjellige kategoriene mann og kvinne. Det innebærer for Butler at det biologiske kjønn er sosialt konstruert og dermed også historisk foranderlig (Jegerstedt, 2011, s. 79). Jegerstedt (2011) skriver videre at med en gang man vurderer det biologiske kjønn for å være sosialt konstruert, må det vurderes om ikke også selve todelingen av kjønn er en konstruksjon. Og dersom den er det, vil mennesker som ikke lar seg kategorisere som enten eller, ikke anses for å være avvik – men en annen variant av menneske (s. 80).

Kjønn som performativ kategori

For å bryte med den heteronormative ideologien, lanserer Butler en teori om kjønn som en performativ kategori. Butler viser til substantivene smil, lykke, glede og begjær som eksempler på nøytrale kvaliteter som ikke kan sies å tilhøre et kjønn mer enn et annet:

If it is possible to speak of a "man" with a masculine attribute and to understand that attribute as a happy but accidental feature of that man, then it is also possible to speak of a "man" with a feminine attribute, whatever that is, but still to maintain the integrity of the gender. (Butler, 1999, s. 32)

Ifølge Butler innebærer det at dersom samfunnet ikke viser til kvaliteter som "maskuline" eller "feminine" vil det ikke lenger være mulig, eller finnes behov for å nedvurdere enkelte kjønnstrekk til noe sekundært eller underordnet. Dersom denne kategoriseringen av kvaliteter som tilhørende et kjønn, vil det reise tvil ved innholdet i substantivene mann og kvinne (Butler, 1999, s. 33). Det vil si at kjønn ikke er noe man er eller har, men noe man gjør. Kjønn blir synlig gjennom handlinger og praksiser og gjennom hvordan man omtaler kjønn (Butler, 1999, s. 33): "det kvinnelige er noe vi gjør, ikke noe vi er" (Johnsen, 2009, s. 31).

Det er vanlig å skille mellom biologisk kjønn som en biologisk kategori og sosialt kjønn som en sosial eller kulturell kategori. Som en følge av at sosialt kjønn består av kulturelle betydninger som den biologiske kroppen blir påført, kan det sosiale kjønn ikke sies å være en følge av det biologiske (Butler, 2007, s. 33). Det innebærer er dersom det sosiale kjønn – hvordan vi fremstår og handler – er det primære, kan det argumenteres for at det også er det som konstituerer en indre essens som det kroppslige kjønn etterligner. Da vil det kunne hevdes at det biologiske kjønn er like konstruert som det sosiale kjønn (Jegerstedt, 2011, s.

77). For å belyse det biologiske og sosiale kjønn sin sosiale konstruksjon, peker Butler på den doble inversjonen ved ”drag”:

If one thinks that one sees a man dressed as a woman or a woman dressed as a man, then one takes the first term of each of those perceptions as the “reality” of gender: the gender that is introduced through the simile lacks “reality,” and is taken to constitute an illusory appearance. In such perceptions in which an ostensible reality is coupled with an unreality, we think we know what the reality is, and take the secondary appearance of gender to be mere artifice, play, falsehood, and illusion. (Butler, 1999, xxii)

Jegerstedt (2011) gir et tydelig eksempel på dragartistene sin dekonstruksjon av kjønn; på den ene siden uttrykker ”drag” at mitt ytre utseende er feminint, men min indre essens, kroppen, er maskulin. På den andre siden uttrykker mitt ytre, kroppen, kjønn, er maskulint, men min indre essens, jeg, er feminin (s. 78). Begge versjonene er sanne, samtidig som de er gjensidig utelukkende. Det er mer en forestilling, hvor alle produserer kjønn gjennom å iscenesette det: ”maskulinitet og femininitet er symbolske størrelser som uttrykkes gjennom tegn; utseende og handlinger er slike tegn.” (Prieur, 1994, s. 325)

Performativitet som siterbarhet

De forventningene som finnes i samfunnet er historisk og kulturelt betinget, men de bygger alltid på et virksomt sett med normer. For at noe skal etableres som en norm, må det reproduseres og opprettholdes gjennom gjentagelse av normen. Som eksempel på performativiteten ved kjønn, viser Butler til mekanismen «girling»; Utsagnet «det ble ei jente!» innebærer blant annet forventninger om hvordan barnet skal oppføre seg og hvilke interesser det er naturlig å ha (Jegerstedt, 2011, s. 83). Jegerstedt (2011) skriver videre at «girling» er en gjentagelse av et sitat av en norm:

Det er en gjentagelse av en norm ganske enkelt av den grunn at kategorien biologisk kjønn («det er ei jente!») alltid allerede er en normativ kategori. Det er ikke noe som skapes der og da. Det har en historie. Det er en ideell konstruksjon som materialiserer kroppens biologiske kjønn og slik også kjønnsforskjellen. Gjentagelse av disse

normene skaper ontologiske effekter: Du blir ei jente, et kjønn, et kjønn subjekt, nettopp gjennom disse gjentakelsene» (s. 83).

Det har et deterministisk preg over seg, men gjentakelsen innebærer at normene må gjentas for å være gyldige. Det er gjentakelsen som reproducerer og opprettholder normen – men slik åpner det også for at man kan produsere noe som er annerledes. Det som er annerledes er det som ikke følger normen og som samfunnet ekskluderer som «sin utside, som avviket, det abnormale, det marginale» (Jegerstedt, 2011, s. 84). Materialiseringsprosessen er bestående av gjentakelser, men hver gjentakelse vil aldri være helt lik det som var utgangspunktet for repetisjon. Slik er den nødvendige gjentakelsen også subversiv: «Men det er viktig at det er selve repetisjonsprosessen, og ikke subjektet, som gjør dekonstruksjonen, eller forandringen og kritikken, mulig. Subjektet formes nettopp av og konstitueres i den samme prosessen.» (Jegerstedt, 2011, s. 84).

Oppsummering av Butler

Butler er av den oppfatning at den tradisjonelle feminismens kamp har hatt et for stort fokus på forskjellen mellom kvinner og menn. Det har ført til at forskjellen blant kvinner og forskjellen blant menn er glemt og har slik forsterket det heteronormative preget i samfunnet. En konsekvens av det er at normene som skapes på sett og vis representerer en urett mot alle, da det ikke finnes en norm som kan anvendes på alle individene i en av kategoriene. Slik vil mange mennesker oppfattes som avvikende i forhold til normen om hvordan man skal og bør være. Særlig problematisk har det vært for dem som er homofile og transseksuelle.

Det kan således hevdes å være diskursiv eller strukturell vold mot minoritetene som ikke passer inn. Butler fremholder hvordan det ikke er menneskene som kategoriseres som avvik som er problemet, men hvordan samfunnets klassifisering av mennesker som avvik, som er problematisk.

For å bøte på det heteronormative regimet i samfunnet, presenterer Butler en teori om kjønn som noe performativt. Det vil si at mennesker gjennom å fremstå og handle som et bestemt kjønn, gir et konkret uttrykk til det som egentlig er en fiktiv kategori. Med andre ord er kjønn et produkt av gjentakende handlinger som skaper en illusjon av at en underliggende art finnes. Kjønn er dermed performativt – det er noe man gjør. Forventningen om kjønn bygger dermed

på et sett med normer, men for at normene skal forbli virksom må de reproduseres og slik opprettholdes. Materialiseringsprosessen er med andre ord avhengig av gjentakelser, men det åpner samtidig også opp for en mulighet til forandring ved å feilsitere gjeldende normer. Fordi prosessen er gjentakelse, vil det aldri være helt likt utgangspunktet.

Det er viktig å presisere at Butler ikke påstår at det ikke finnes biologisk kjønn. Hun fremholder at begrepet biologisk kjønn er en konsekvens av en bestemt måte å snakke på, som har oppstått på en bestemt tid i en bestemt kontekst. Med andre ord nekter ikke Butler for at det finnes biologisk kjønn, men at begrepet er fiktivt fordi det har en historie og et bestemt siktemål. Hun hevder at biologisk kjønn er sosialt konstruert og derfor foranderlig. Det argumenteres for at også todelingen av kjønn og de medfølgende kjønnsnormene, er en konstruksjon. Dersom det stemmer, finnes det ikke avvik, bare varianter av mennesker.

2.3 Teoretisk oppsummering

Det kan argumenteres for at både Butler og de Beauvoir fokuserer på det konkrete individets eksistens, og slik at de begge tilhører den eksistensialistiske filosofien; eksistens før essens. Begge peker på at normene i samfunnet som er tilsynelatende sannheter, i virkeligheten er sosialt konstruert. Ved å overskride gjeldende normer, vil det på sikt kunne føre til en endring i samfunnet.

Det finnes imidlertid en grunnleggende forskjell mellom Butler og de Beauvoir når det gjelder kroppens betydning for mennesket. De Beauvoir er kjent for påstanden at man ikke fødes som en kvinne, men blir det. Det har Butler forsøkt å tolke i tråd med skillet mellom biologisk kjønn og sosialt kjønn, men Heinämaa (2008) argumenterer for at det er en feilaktig tolkning. Det henger sammen med at de Beauvoir anser kroppen for å være en sentral del av mennesket ved at det er slik mennesket erfarer verden. Det vil si at hvert menneske sin unike kropp vil påvirke individet når det kommer til hvordan man forstår og opplever situasjoner i verden. Butler derimot vektlegger ikke menneskekroppen slik i sin teori. I stedet stiller hun spørsmål ved om begrepet biologisk kjønn ikke er en sosial konstruksjon, og om dermed også ikke todelingen av kjønn og de medfølgende kjønnsforskjellene er sosialt konstruert. Butler problematiserer slik også det heteronormative regimet og hvordan det er med på å undertrykke mennesker; både de som lar seg kategorisere som mann og kvinne, men som

likevel ikke tilfredsstillende normalen, og mennesker som ikke lar seg kategorisere som enten eller.

de Beauvoir anerkjenner at det finnes to kjønn og de fysiologiske forskjellene som finnes, men problematiserer hvordan det kvinnelige kjønn undertrykkes. Som vi har sett anvender de Beauvoir mennesket og tilværelsens tvetydighet som et argument for gjensidig anerkjennelse som en måte å oppnå frihet og likestilling mellom kjønnene. Slik argumenterer begge for menneskelig frihet og gjensidig anerkjennelse; men hvor Butler i tillegg problematiserer selve kategoriseringen av mennesket i mann og kvinne. Det er ikke det samme som å si at det ikke burde finnes kategorier, men hvordan kategoriseringen utøver diskursiv og strukturell vold mot minoriteter i samfunnet.

Teoretikerne de Beauvoir og Butler har med andre ord flere likheter, men også vesentlige ulikheter. Det handler i grove trekk om friheten til å være seg selv og slik en frihet til å eksistere som den man er. de Beauvoir har mange argumenter som er relevante i dag og som vi ser at moderne teoretikere som Butler bygger videre på; hvordan mye av det som tilsynelatende er sannheter i samfunnet, er sosialt konstruert og dermed foranderlig.

Vi lever i en tid hvor stadig flere mennesker tørr å stå frem som det samfunnet kategoriserer som avvikende, som eksempel transseksuelle som ikke enkelt lar seg kategorisere. Det er imidlertid flere som anser Butler sin manglende diskusjon om kroppens betydning for et individ sin identitet som en svakhet ved teorien. Jeg synes de Beauvoir har mange viktige poeng i at kroppen er en situasjon og dermed har påvirkning for hvordan mennesket opplever verden, men hvorvidt kroppen har betydning for et menneske sin kjønnsidentitet, er det i dag uenighet om. Dersom man ser på dagens debatt om kjønn, er den ofte knyttet opp mot mennesker som ikke ønsker å kategoriseres som mann eller kvinne og med spørsmål om det skal og bør innføres et tredje kjønn. Det kan være et argument for at Butler sitt synspunkt på kroppen som ikke essensiell, er riktig. Det er imidlertid viktig å presisere at det ikke finnes noen uproblematisk teori om hva kjønn er; hadde det eksistert, ville spørsmålet om kjønn vært betraktelig enklere enn det er i dag.

2.4 Relevans

Jeg skrev innledningsvis at jeg ønsker å holde spørsmålet om hva kjønn er åpent, men ønsker å benytte meg av noen sentrale teorier for å belyse problemstillingen. De ulike teoriene representerer ulike perspektiver på hva kjønn er og belyser kjønnsforståelsen som er å finne i fiksjonsuniverset i romanene. Det er kunnskap som kan være til hjelp når analysen handler om overskridende jenter gjennom en periode på 60 år. Kunnskap om forståelsen av kjønn i ulike perioder, vil dermed kunne være med på å belyse hvorfor karakterene er overskridende og hva det er de gjør som er overskridende. For eksempel har biologi vært sentral i forklaringen av forskjellene i kjønn, men som med tiden har mistet mye av sin opprinnelige oppslutning.

Endringen som finnes i forståelsen av kjønn, er også synlig i ungdomsbøkene som er valgt for denne masteroppgaven. Begrensningene er i stadig mindre grad begrunnet i fysiologiske forskjeller mellom menn og kvinner. Samfunnet forandrer seg, og for å sette det på spissen, på et tidspunkt var man overbevist om at jorden var flat. Jeg anser det derfor som særdeles viktig å ha et åpent sinn til hva kjønn er; diskusjonen av begrepet biologisk kjønn og todelingen av kjønn som en sosial konstruksjon, ville sannsynligvis vært absurd i tiden de Beauvoir levde.

Det kan dermed sies å være fruktbart med flere perspektiver på forståelsen av kjønn, da det vil være med å belyse endringen som kan sies å finne i det moderne samfunn og ungdomslitteraturen i denne oppgaven. Relevansen ved å ha flere perspektiver kan oppsummeres i følgende sitat fra Foucault: ”Vi kan (derfor) ikke slå oss til ro med å hevde at vi ved hjelp av «vitenskapelige» midler vet «mer» enn før. Vi vet nødvendigvis ikke «mer», vi vet noe «annet»” (sitert i Johnsen, 2009, s.29).

3 Metode

I dette kapittelet ønsker jeg å skissere hvordan jeg har arbeidet med designet av masteroppgaven, med utvalg av bøker og med analysene av bøkene. Jeg vil da først presentere og begrunne hvilken ungdomslitteratur som er valgt for oppgaven, før jeg vil redegjøre for hvilke tolkningsspørsmål jeg anvender i analysen av denne litteraturen. Avslutningsvis vil jeg så gå inn på oppgavens relevans i dag, og hvilke utfordringer jeg har møtt underveis.

3.1 Begrunnelse for valg av bøker

Problemstillingen er hvordan overskridende jenter fremstilles i litteraturen, og hvor det var ønskelig å se på hvordan litteraturen skaper rom for å være annerledes og slik fremholder det overskridende potensialet som til enhver tid finnes i kjønnsproblematikken. Det sto mellom å undersøke bøker fra en bestemt periode eller fra ulike perioder, men hvor det var sistnevnte som ble valgt; ulike perioder har ulike normer og dermed også ulike grenser for hva som kan betraktes som overskridende. Dermed vil det å undersøke bøker fra flere perioder kunne skape et mer variert og nyansert bilde av kompleksiteten ved kjønn.

Før jeg foretok et endelig utvalg av bøker snakket jeg med bibliotekarer, søkte i databaser og leste et bredt utvalg av aktuell ungdomslitteratur fra etterkrigstiden. Jeg ønsket å velge bøker som var grunnleggende positive til overskridelse og kritiske til begrensningene som følger kjønn. For å få et mer nyansert bilde av hvordan overskridende jenter blir skildret i de ulike periodene, var jeg interessert i å velge bøker som fremstilte både gevinstene og omkostningene av å overskride de aktuelle kjønnsnormene. Bøkene som er valgt er *Bare en jentunge* (1952) av Aimée Sommerfelt, *Jentene gjør opprør* (1973) av Frøydis Guldaahl og *Alltid Andrea* (2010) av Tor Fretheim.

En følge av at bøkene er fra ulike perioder, er at handlingene i bøkene er grunnleggende ulike. Det som var normen og dermed også overskridende for 60 år siden, er ikke det samme som i dag. Romanen *Bare en jentunge* (1952) handler om Tonia som ønsker å bli skuespillerinne, men som ikke har en skuespillerinnes ytre. Det er mennene i teksten som har beslutningsmakt og Tonia sin far beslutter at hun ikke har talent og at hun ikke skal forfølge drømmen. Hun er dermed forventet å etterfølge denne avgjørelsen. *Jentene gjør opprør* (1973) handler om fire venninner som har er lei av å bli fortalt hvordan de burde være og hva de burde gjøre som en følge av at de er jenter, deriblant at jenter har håndarbeid og gutter har sløyd. Den siste boken, *Alltid Andrea* er ungdomslitteratur som kan sies å skille seg ut fra de to foregående.

Alltid Andrea (2010) handler om Andrea som er menneske med det som tilsynelatende er en biologisk kropp som samsvarer med kategorien mann, men som forstår seg som kvinnelig. Som en følge av at Andrea ikke følger noen av normene for kjønnskategoriene blir den avvikende oppførselen sanksjonert - for maskulin til å kunne være en kvinne og for feminin til å kunne være en mann. Selv om Andrea rent biologisk har kroppen til en mann og aldri selv

definerer seg som en kvinne, anses boken likevel som relevant for masteroppgaven ved at Andrea utfolder seg i tråd med det som av samfunnet er definert som kvinnelig. Dette er med andre ord en bok som i større grad problematiserer forholdet mellom biologisk og sosialt kjønn, ved at den tar for seg spørsmålet om hva en jente egentlig er, fremfor spørsmålet om hva en jente kan eller ikke kan gjøre.

Bøkene er således grunnleggende ulike når det kommer til handling, og noen vil gjerne si at det gjør dem usammenlignbare. Jeg vil likevel argumentere for at de er sammenlignbare ved at bøkene overordnet handler om og belyser problematikken ved at mennesker begrenses som en følge av samtidens kjønnsnormer. Det er bøker som dermed kan sies å være avslørende og opplysende, og ved å ha en kritisk fremstilling, også argumenterende.

Funnene fra bøkene er basert på en komparativ analyse av tre bøker fra ulike perioder, og er således en kvalitativ tilnærming. Det er et utvalg som er for lite til å kunne si noe om en tendens i ungdomslitteraturen i de ulike periodene, men det er et valg som har gjort det mulig å gå i dybden på alle bøkene. Det er i større grad anvendelig som et eksempel på hvordan det kan fremstilles i de ulike periodene og som gjennom den komparative analysen kunne brukes som et eksempel for å belyse en gradvis endring i samfunnet.

3.2 Tolkningsspørsmål

For å svare på problemstillingen om hvordan overskridende jenter fremstilles i litteraturen, er det fire spørsmål som går igjen i hver av de litterære analysene. For å vise hvordan litteraturen gir rom for å være annerledes og dermed også hvordan den kan være en pådriver for overskridelse, har fire spørsmålene blitt brukt som et viktig verktøy underveis i analysen.

Spørsmålene er en konsekvens av min personlige og faglige oppfatning av at litteraturen kan oppmuntre mennesker til å overskride kjønnsnormer og ikke la seg begrense, men kun dersom det er en realistisk overskridelse. Følgende spørsmål er derfor ment å belyse hvordan overskridende jenter fremstilles i litteraturen på en virkelighetsnær måte.

3.2.1 Hvilke normer finnes i boken?

For å kunne si noe om karakterenes overskridelser, er det nødvendig å vite noe om hvilke normer som foreligger og dermed hvilken oppførsel som er forventet i de ulike kontekstene. Det kan være vanskelig å undersøke hvilke normer som foreligger, da de til tross for sin sosiale konstruksjon ofte etableres som sannheter i samfunnet. Synet på normer som en sosial konstruksjon deles av både de Beauvoir og Butler, men hvor det fremholdes at det er gjennom sosialisering og reproduksjon av normene at mennesket læres til å tro det er sannheter.

En måte å avdekke de sosiale normene på, er å se etter sanksjoner. Informasjon om sanksjonene vil kunne si noe om hva det var som var avvikende oppførsel og hvor alvorlig overskridelsen er. Fra avviket er det således mulig å utlede en sosial norm. Det innebærer at gjennom å se nærmere på årsakene til de ulike sanksjonene i teksten, har det vært mulig å oppdage hvilke normaler de avviker fra, og dermed også hvilke sosiale normer som foreligger. Det har vært et sentralt spørsmål, da det ikke vil være mulig å besvare problemstillingen uten kunnskap om hvilke normer som foreligger.

3.2.2 Hvordan påvirker de sosiale normene karakteren?

For at normene i samfunnet skal forbli gjeldende, må menneskene kontinuerlig gjenta det som er forventet oppførsel og sanksjonere det som er annerledes og avvikende. Dermed vil det for mange mennesker være enklere å sitere gjeldende normer, enn å vike fra forventet oppførsel. Det vil kunne hindre mange fra å utfolde seg som de ønsker, noe som kan ha svært negativ påvirkning på den det gjelder, deriblant en forringet livskvalitet.

Dersom noen fortsetter med det som er definert som en avvikende atferd, til tross for sanksjoner, vil de kontinuerlige sanksjonene også kunne ha negativ påvirkning på den det gjelder, deriblant gjennom sosial ekskludering og ensomhet. Informasjonen som følger dette spørsmålet er viktig, da det gir en forklaring på hvorfor mange ikke klarer å leve som normen tilsier; det som er rett for mange, er ikke nødvendigvis det som er rett for alle.

3.2.3 Hva gjør hovedkarakterene for å tilpasse seg?

Som en følge av at normene består og ikke uten vansker kan undergraves, kan det konkluderes med at de fleste mennesker velger å handle i tråd med gjeldende normer. Sanksjonene som følger den avvikende oppførselen kan være en konsekvens til at mange mennesker forsøker å tilpasse seg samfunnet og de sosiale rammene før man avviker fra normalen. Det kan imidlertid føre til at noen velger å undergrave den sanne selv og sine behov, til fordel for aksept og bekreftelse fra omgivelsene. Det å vise til at de fleste mennesker i hovedsak ønsker å passe inn i samfunnet, er det som er med på å gjøre en litterær overskridelse realistisk og som slik kan være pådriver for en virkelig overskridelse.

3.2.4 Hva er det hovedkarakterene gjør som er overskridende?

Spørsmålet om hva det er som er overskridende, handler med andre ord om hvordan karakterene utfordrer gjeldende normer. Synet på hva som betegnes som overskridende vil imidlertid endres i takt med samfunnet, da normer er en sosial konstruksjon. Det er derfor i besvarelsen av dette spørsmålet at bøkens grunnleggende ulikheter blir særlig synlig. Spørsmålene som er brukt som hjelp i analyse av det overskridende i litteraturen, er med andre ord produsert med tanke på en tematisk analyse.

3.3 Oppgavens relevans i dag.

Formålet med masteroppgaven er å vise hvordan litteratur fremviser det overskridende potensialet som finnes i kjønn til enhver tid, herunder avgrenset til det kvinnelige kjønn. Til hver kjønnskategori finnes det stereotypier som skaper forventninger om hvem man skal være og hvordan man skal fremstå. Det fantes før og det finnes nå.

En analyse med fokus på det overskridende i litteratur vil kunne fremholde det som har vært en gradvis, men viktig endring i mennesker sin forståelse av kjønn, samtidig som det viser hvordan normene har vært ansett for å være etablerte sannheter som har skapt begrensninger for flere mennesker. Det er en sannhet som gjennom både personlige og kollektive overskridelser har vist seg å være sosiale konstruksjoner og usannheter kamuflert som noe naturlig.

Med utgangspunkt i bøkene som er analysert, kan det se ut som den eldste litteraturen i mitt materiale i hovedsak har handlet om normer som sier noe om hva kvinner kan og ikke kan gjøre, samt hvordan kvinner skal være og hvordan de ikke skal være. Det er en debatt som fremdeles eksisterer, men som en følge av fremgangen i likestilling blant kjønnene, finnes i mindre omgang enn tidligere. Det kan sies å være et større fokus på hva kjønn egentlig er, herunder hvem som kan defineres som en jente. Det kan sies å være en vesentlig endring i kjønnsproblematikken, men som har tydelige trekk til tidligere debatten; dagens forståelse av kjønn som noe binært og heteronormativt er for mange en absolutt sannhet. Det er en forståelse som utfordres av andre varianter av kjønnsidentiteter og kjønnsuttrykk, deriblant av transseksuelle og spørsmålet om det skal innføres et tredje kjønn. For hva om denne todelingen av kjønn er like sosialt konstruert og usann som de andre tilsynelatende sannhetene om kjønn?

3.4 utfordringer

Som vi har sett, var bakgrunnen for masteroppgaven en nysgjerrighet og respekt for hvordan litteraturen gir rom for mennesket og den individualiteten som finnes i mennesket. Til tross for det faktum at ingen mennesker er like, skaper kategoriseringen av kjønn et annet inntrykk. Den binære og heteronormative forståelsen av kjønn som her skisseres som et problem, er også grunnlaget for mine språklige og erkjennelsesmessige utfordringer underveis i skrivingen.

For selv om bakgrunnen for oppgaven var en interesse for alle mennesker, var det nødvendig å avgrense oppgaven, så jeg besluttet å avgrense den til å handle om jenter. Men hva og hvem er egentlig en jente? I løpet av denne masteroppgaven har jeg flere ganger reflektert over at selve problemstillingen synes å ta for gitt at det finnes noe som en entydig kategori i betegnelsen ”jenter”. Analysen av *Alltid Andrea* viste meg nemlig at det er mulig å innreflektere en annen og mer konstruktivistisk forståelse av hva en jente er, enn det vi i dagens samfunn gjerne vanligvis mener med ”jente”.

For ikke å bekrefte normer om kjønn og dermed også bidra til eventuelle begrensninger, var det absolutt nødvendig med et åpent sinn til forståelsen av kjønn. Derfor var det

grunnleggende spørsmålet om hva og hvem som er en jente særlig problematisk for oppgaven. For å løse det på best mulig måte, ble det presisert at oppgaven tar utgangspunkt i sentrale teorier om kjønn, da særlig med fokus på sosialkonstruktivistiske tilnærminger og normer som sosiale konstruksjoner.

De fleste andre utfordringer som har oppstått underveis i oppgaven har vært knyttet til den siste boken, *Alltid Andrea*, som særlig problematiserer den binære forståelsen av kjønn, mann eller kvinne. Den diskursive volden som utøves mot minoritetene som ikke lar seg definere gjør at det blir tydelig at det ikke finnes stort nok språklig eller sosialt rom for dem som er annerledes. Det blir dermed umulig å omtale menneskene korrekt i forhold til deres egen selvforståelse.

ANALYSER

I denne delen av masteroppgaven skal jeg analysere de tre aktuelle ungdomsbøkene som beskrevet og begrunnet i metodedelene. Bøkene som er valgt er *Bare en jentunge* (1952) av Aimée Sommerfelt, *Jentene gjør opprør* av Frøydis Guldahl (1973) og *Alltid Andrea* (2010) av Tor Fretheim.

4 *Bare en jentunge* (1952): En jentes overskridelse av farens lov

Boken *Bare en jentunge* er skrevet av forfatter Aimée Sommerfelt (1892-1975). Sommerfelt har skrevet en rekke holdningsskapende litteratur med appell om toleranse. Verket *Veien til Agra* fra 1959 er ansett for å være norsk barnelitteraturs første store internasjonale suksess, og har vunnet flere priser, deriblant Kirke- og undervisningsdepartementets 1. Premie (Vold, 2009). Det har ikke vært mulig å oppdrive noe tidligere forskning på *Bare en jentunge*.

4.1 Plott

Femtenåringen Antonie («Tonia») drømmer om å arbeide på Christiania Teater, og da helst som skuespillerinne. Det er imidlertid ingen enkel drøm, og hun møter mye motgang både fra seg selv og andre. Hun blir kontinuerlig påminnet om at hennes drøm om å bli skuespiller er galskap. Det er galskap fordi hun ikke har det riktige utseende. Hun har ikke store og brede hofter og er heller ikke pen nok. Hun er jo bare en jentunge. Tonia velger likevel ikke å høre på hva de andre sier, og går til skuespiller Eggers for å ta timer i scenekunst. Det er penger hun skulle ha brukt for å lære klaverspill hos Jomfru Irgens. Det går ikke ubemerket hen og hennes far, Vognmann Rosted blir opprørt når han oppdager Tonia har gått bak ryggen hans. Han beskylder henne for å drive med barnestreker og for å være en kriminell. Den eneste fornuftige forklaringen på opprøret til Tonia var at hun måtte ha handlet i febersyke. Han beslutter seg derfor å likevel å gi Tonia tillatelse til å ta timer med skuespiller ut måneden.

Dagen lang kunne hørte de Tonias høyrøstet tale, vers og replikker – og det tok ikke lang tid før familien forsto de måtte bringe henne til fornuft igjen; teatergalskapen hadde gått til hodet

på Tonia. Forsøkene til familien fungerer imidlertid ikke som ønsket og Tonia har ikke fått ønsket utbytte av den ene måneden. Tonia sin mor, madam Rosted forsøker i utgangspunktet så langt hun klarer å støtte Vognmann Rosted sin avgjørelse om at det er nok teater nå. Men når hun ser skuffelsen til Tonia, beslutter hun seg for å hjelpe likevel. Timene med Eggers blir et fristed hvor Tonia kunne være seg selv, uten fordømmelse fra omgivelsene.

En dag får Tonia likevel sin store sjanse, skuespillerinnen som opprinnelig hadde hovedrollen ved teateret mistet stemmen. Forestillingen starter skjevt, da publikum ikke er vant med norsktalende skuespillere på scenen og flere bryter ut i latter. Tonia blir usikker, men hun fortsetter og plutselig er det noen som klapper. Hun får støtte fra salen, og latteren drukner i larm fra alle som klapper. Stemningen var snudd, og Tonia kunne føle det. Hun var nå fri, og kunne spille for hvem som helst - også hennes urimelige far.

4.2 Hvilke sosiale normer finnes i boken?

I boken finnes det flere kjønnsnormer for kvinner og det er normer som Tonia til tider har store problemer med å forholde seg til. Det handler i grove trekk om normer knyttet til kvinnen som den andre i forhold til mannen; et misforhold hvor kvinner undertrykkes og kontrolleres til fordel for menn. Det finnes, som jeg skal vise, flere likheter i relasjonen mellom karakterene i teksten og Simone de Beauvoir sin herre-knekt-dialektikk; kvinnene i teksten har trygghet, men som følge av det lite ansvar eller mulighet til å styre eget liv.

4.2.1 Den vesentlige og den uvesentlige

Den mest gjennomgående normen i teksten bygger på kvinners underdanighet ovenfor menn. Det er menn som representerer det handlende subjektet og som dermed gjør kvinner til et objekt. Simone de Beauvoir argumenterer for at en slik forestilling er sosialt konstruert, men som etableres som en sannhet som følge av menneskets sosialisering (Sampson, 2011, s. 46). Det finnes flere eksempler på situasjoner hvor det er mannen som handler som det universelle subjekt. Det kan vi se i følgende avsnitt:

Faren brettet avisen sammen og ga seg i kast med morgengrøten. ”Stykket var slett, men spillet godt,” slo han fast. ”Eggers laget en flott figur av en umulig rolle.”

Det var faren som besørget tenkingen der i huset, slik at alle andre gikk rundt i en slags evig tankeferie (Sommerfelt, 1952, s. 20).

Avsnittet er et eksempel på den autoritet og selvstendighet som Vognmann Rosted besitter. Det er han som foretar alle vurderinger og avgjørelser og er slik den som blir vesentlig. Kvinnens uvesentlighet forsterkes ved at Vognmann Rosted leser og kommenterer avisen på deres vegne, og kan forstås som at ikke engang kvinnenens forhold til kulturen skal være selvstendig (de Beauvoir, 2000, s. 555). Selv i foreldrerollen er ikke madam Rosted selvstendig. Til tross for at hun er et menneske og forelder på lik linje som Vognmann Rosted, vil de aldri kunne anses for å være likestilte. Det kan anses som en følge av den ekteskapelige pakt: de Beauvoir (2000) skriver at når en kvinne gifter seg gir hun ektemannen autoritet; det er han som bestemmer, deriblant hvor de skal bo, hvordan familien skal styres og lignende – ingen handling er gyldig uten at han har anerkjent den (s. 147). Madam Rosted er således ikke et selvstendig subjekt og slik vil Vognmann Rosted forbli den med beslutningsmyndighet i familien. Et eksempel på hans autoritet i familien er følgende avsnitt hvor Tonia har bedt om hjelp til å betale for en ny måned med skuespiller Eggers:

Hun vred på sitt våte lommetørkle. «Jeg vet ikke hva jeg har, mamma. Kanskje er jeg ikke likere enn Gregersen. Men fikk jeg så sant prøve meg en måned til, måtte jeg vel få vite det. Kan du ikke gi meg den prøven? Spørre pappa . . .»

Madam Rosted svarte ikke, hun kjempet med brøddeigen på bordet og barna følte på seg at hun sto foran en beslutning.

En stund var det stilt i kjøkkenet, de hørte bare ropene fra guttene utenfor og tikkingen av veggklokken.

Endelig kom det: «Du må gjøre som pappa sier, Tonia.» (Sommerfelt, 1952, s. 66)

Selv om Tonia ber sin mor om hjelp, er det egentlig sin far sin tillatelse hun ønsker. Vognmann Rosted sin motstridende mening anses som den vesentlige, mens madam Rosted sin mening anses som uvesentlig, hun har ikke handlingsrom som subjekt. de Beauvoir (2000) skriver at barna anses for å tilhøre far, mer enn mor, fordi mor gir dem til sin ektemann, som har mye større autoritet og som derfor er den sanne herre over sitt avkom (s. 147). Slik blir madam Rosted sin rolle som mor mer beslektet med en tjenestepike, enn et familiemedlem og forelder; alt hun skaper av gjenstander, verdier og mennesker er ikke hennes eiendom, men familiens overhode, Vognmann Rosted (de Beauvoir, 2000, s. 147). Vognmann Rosted anser

også seg selv som familiens overhode, og et eksempel på det er hvor sint han blir når han oppdager at hans kone har valgt å trosse hans avgjørelse: ”Fra deg? Du har gått bak min rygg og gitt ungen penger til slikt fanteri? Gått bak min rygg?” (...) ’Kvinnfolk!’ sa Vognmann Rosted. Og det lå enda mer forakt enn vanlig i ordet” (Sommerfelt, 1952, s. 83). Ordet «kvinnfolk» har tydelig en negativ konnotasjon og blir anvendt som skjellsord. Det samsvarer med synet på kvinnen som noe uvesentlig, og om man er uvesentlig, er man ingen – og er man ingen, vil ingenting av det man har å si være av betydning. Det kan vi se i følgende avsnitt hvor Tonia forsøker å gi mann et klokt råd:

Kjørekaren bante. Tonia stilte seg mellom ham og hesten, redd for at den hissige gutten skulle gå løs på ny. ”Du ser den klarer det ikke” sa hun bedende, tok tak om svepen. Og vendt mot de andre ropte hun: ”Vi er da mange nok til å reise hesten!” Noen lo av den spinkle ungpiken som ville reise hester. Men en stor, lang døl med sølvknapper i trøyen ropte: ”Jenta har rett, vi er mange nok til å reise hesten. Ta i her, folk!” De lystret ham. (Sommerfelt, 1952, s. 26)

Ordene som var nødvendige for å hjelpe hesten, ble først sagt av Tonia, men uten noe effekt. De ble deretter gjentatt av en mann, denne gang med umiddelbar virkning. Det viser til hvordan menn avgrensner og konstituerer seg i forhold til andre menn: selv om kvinner også er mannens andre, vil det aldri være på samme måte. Tonia representerer en annen annethet – mannens absolutte andre; Tonia er ikke et subjekt som kan ta del i en dialektisk kamp om anerkjennelse (Sampson, 2011, s. 47). Uavhengig av hvor god og viktig kunnskapen er, reduseres betydningen til null om ordene tales fra en kvinnes munn.

4.2.2 Den begrensende kvinnekroppen

de Beauvoir (2000) har formulert en forståelse om at kroppen ikke er en ting, men en situasjon (s. 77). Det innebærer at kroppen er en måte for mennesket å erfare verden. Det skulle tilsi at kroppen representerer en mulighet for transcendens, men for kvinnene i teksten blir kvinnekroppen ofte en årsak til begrensning. Kvinnekroppen determinerer hva vedkommende kvinne er brukbar til, og er således et objekt for vurdering. Et eksempel på hvordan kvinnekroppen brukes til å hindre transcendens er å finne når Tonia forsøker å overbevise sin far om å la henne søke arbeid ved Christiania Teater:

Mette fikk et knisetokt ned i grøtbollen. Faren sa, henvendt til langpipen som ikke ville trekke: «Slå slike griller ut, du, jenta mi. Og husk en ting til. Du har ikke ytre til å bli skuespillerinne. Du er ikke pen nok. Kast slike griller over bord, jo før, jo heller. (Sommerfelt, 1952, s. 24).

Det er et tydelig eksempel på det de Beauvoir (2000) omtaler som den kvinnelige tragedie:

”(...) konflikten mellom det grunnleggende krav hos ethvert subjekt som alltid vil hevde seg som vesentlig og fordringene i en situasjon som former henne til å bli uvesentlig.” (s. 48).

Tonia ønsker å hevde seg som et subjekt. Hun har et behov for å utvikle og utfolde seg, men hun stoppes av den verdien som kvinnekroppen gis av det mannlige kjønn; hennes far mener hun ikke har det rette utseende for å bli en skuespillerinne, og det konkluderes derfor med at hun ikke har noen sjanse til å bli det. Personen og talentet som finnes i kroppen, blir dermed usynlig. Det viser at Tonia sitt ønske om transcendens blir transcendent av en annen vesentlig og herskende bevissthet; hennes far, og slik dømmes Tonia til immanens – å bli hvor hun er (de Beauvoir, 2000, s. 48).

Lignende tankegang er også å finne i normen om at en ugift kvinne skal være jomfru. de Beauvoir (2000) skriver at når kvinnen blir mannens eiendom, forventer han at hun skal være jomfru når han får henne, og han krever fullstendig troskap (s. 211). Hun forklarer det med menn sitt syn på kvinnen som sin personlige eiendom og at den sikreste måten å bekrefte sin eiendel på, er ved å hindre andre i å bruke den (de Beauvoir, 2000, s. 213). For å bevare Tonia sin ”verdi” som kvinne, må jomfrudommen bevares: ”ukrenkeligheten symboliserer den kvinnelige jomfruelighet (...) som fascinerer mannen, det er hans kjærighet til ukrenkeligheten som gjør jomfrudommen verdifull for ham (de Beauvoir, 2000, s. 88). Derfor er det svært problematisk at Tonia som ugift omgås med en annen ugift mann. Det kan vi se i følgende samtale mellom Vognmann Rosted og madam Bølling:

”Mener De å påstå at jomfru . . . at min datter tar timer med skuespiller Eggers?” ”Jeg mener at jomfru Rosted har tråkket dørene ned hos ham helt fra i våres” sa vertinnen. ”En skulle ikke tro det var en bra manns barn som drev slik. Den uthaleren, den ranglefantent!” (Sommerfelt, 1952, s. 81).

Ved å omtale noen ugifte kvinner som jomfru skapes det et skille mellom kvinner som har hatt seksuell omgang, og dem som ikke har. De som ikke har hatt samleie er fremdeles jomfruer og dermed rene og uskyldige, med æren i behold. Tonia omtales som jomfru Rosted. I det ligger det en forventning om at hun som datter av en bra mann, fremdeles er jomfru. Det etterfølges med en anklagelse om at hun gjerne ikke lengre er like uskyldig, da hun har hatt sosial og dermed også muligens seksuell omgang med en ugift mann. Den klanderverdige oppførselen forsterkes ved at madam Bølling antyder det er Tonia som initierer til møtene ved å ”tråkke dørene ned”.

de Beauvoir omtaler kvinners kroppslighet som noe som er kulturelt og historisk bestemt, men Tonia fremstår som kontrollert og prisgitt den riktige biologi. Det er en følge av det patriarkalske samfunnet i teksten hvor kvinnekroppen er tingliggjort; Tonia sin kropp representerer noe annet enn henne selv. Kroppen er bestemt av faktisiteten og er således ikke en situasjon som åpner for muligheten til å erfare verden; i stedet for å være en mulighet til å erfare teateret, blir kroppen det som hindrer henne i å gjøre det. Det blir som de Beauvoir sier: kvinner har i mindre grad en kropp som retter seg mot åpenhet knyttet til fremtiden, enn hva som er tilfellet for menn (Sampson, 2011, s. 45). Tonia sin kvinnekropp gjør det dermed vanskeligere å utfolde seg som hun ønsker og bli den hun ønsker å være. Ved at begge kjønn, bevisst eller ubevisst, har internalisert forestillingen om mannen som subjekt og kvinnen som objekt, videreføres og opprettholdes de patriarkalske normene. Det er problematisk da det anvendes for å legitimere kvinnens posisjon som mindreverdige.

4.2.3 Den ideelle

Ved å studere sanksjonene i det litterære universet Tonia befinner seg i, er det mulig å utlede hvilke sosiale normer som fantes, og dermed også et ideal for hvordan en kvinne burde være. Teksten viser at den ideelle kvinne er vakker og formfull, autoritetstro og dannet. de Beauvoir (2000) sier at det som er spesielt ved en kvinnes situasjon er at ”samtidig som hun er en selvstendig frihet, lik ethvert menneske, oppdager seg selv og velger seg selv i en verden der mennene pålegger henne å oppfatte seg selv som Den andre: de vil gjøre henne til en stivnet gjenstand og dømme henne til (...)” (s. 48). Søsteren Ninne er et godt eksempel på det. Hun er en kvinne som oppfyller alle normene i det litterære universet. Hun er en kvinne som ikke ønsker å utvikle og overskride egne evner, men som er fornøyd med tilværelsen. Det kan vi se

i flere avsnitt, men særlig de som handler om Vognmann Rosted og hans autoritet: ”Ninne tok alltid parti for autoriteten” (Sommerfelt, 1952, s. 9). Et annet eksempel på Ninne sin underdanighet er når Tonia og Mette opplever sin far som urimelig, men hvor Ninne forsvarer ham: ”(...)’Vet du hva jeg tror, Tonia. At hvis vi falt i vannet, og pappa nektet oss å svømme, ville vi drukne av bare lydighet.’ ’Som dere tuller, pappa vil aldri forlange noe slikt’, sa Ninne” (Sommerfelt, 1952, s. 47). Her kritiserer Tonia og Mette deres absolutte lydighet overfor deres far. Ninne derimot kritiserer søstrene for å tro at deres far noensinne ville forvente noe slik.

Den ideelle kvinne kan med andre ord sies å være en som støtter opp om kvinner sin immanens og menn sin transcendens. Gjennom å internalisere samfunnets normer slik som Ninne har gjort, vil det bidra med å skape en distanse mellom kvinnens transcendens og kroppslige erfaringer. Kvinnen skal ifølge normene, anse seg selv som en tingliggjort størrelse og et kroppslig objekt (Sampson, 2011, s. 45). Kvinnen i teksten og særlig Tonia vil være lettere å påvirke og undertrykke om nevnte normer internaliseres; kvinnene vil da ønske å forbli hvor de er. Med andre ord representerer kvinnens ideal i teksten regresjon og Ninne er immanent. Hun erfarer seg selv som en mer tingliggjort størrelse. Hun ønsker ikke å utvikle seg selv eller utfordre sine grenser. Hun har ingen vilje til å gå ut over seg selv og erfare verden. Ninne og normene representerer på sett og vis en kontrast til Tonia. Tonia streber etter transcendens, men transcendens har for det meste vært forbundet med det mannlige kjønn og omgivelsene kjenner dermed et kollektivt ansvar for å redde Tonia fra henne selv.

4.3 Hvordan påvirker normene Tonia?

De sosiale normene som finnes i boken representerer en forventet oppførsel som i all hovedsak ikke passer til Tonia. Hun er annerledes enn de fleste andre kvinner da hun drømmer om noe som overskrider normen. Da normene har som formål å skape orden i de sosiale praksiser som finnes i samfunnet, innebærer det at samfunnet vil forsøke å tvinge Tonia til å akseptere sin tilværelse, i stedet for å strebe etter utvikling. Det mest effektive normene kan gjøre for å begrense Tonia sin transcendens og ønsket livsutfoldelse, er å gjøre henne usikker, da det vil begrense hvordan og om hun fortsetter å tilnærme seg drømmen.

4.3.1 Usikkerhet

Tonia drømmer om å bli en skuespillerinne, men det finnes forventninger om hvordan en skuespillerinne skal se ut. En skuespillerinne skal være vakker og formfull, og det er alt Tonia ikke er:

Kroppen var uferdig ung og tynn under kåpen. Det lysebrune håret var skilt i midten og hang i to fletteløkker bak ørene. Hun var barhodet med et svart fløyelsbånd over issen. Det var vel derfor han hadde tatt henne for å være en viserpике med regninger. (Sommerfelt, 1952, s. 32)

Selv om Tonia er definert som voksen, minner karakteristikken mer om en beskrivelse av et barn; et barn hvis oppgave er å løpe ærender for velstående mennesker. Tonia opplever at det til stadighet kommenteres kontrasten mellom hennes utseende og en skuespillerinnes ytre. Kommentarene kan dermed leses som uttrykk for normen i samfunnet. Et eksempel på utilstrekkeligheten ved Tonia sitt utseende kan vi se i følgende avsnitt hvor hennes far beskylder Eggers for kun å ta henne som elev, fordi han trenger penger: ”Det talentet kjenner jeg. Hun har hverken talent eller utseende, det kan ethvert barn se. Hvis skuespiller Eggers har sagt noe annet, er det fordi han trenger elever” (Sommerfelt, 1952, s. 44). Den kontinuerlige bemerkningen av utseendet resulterer i en følelse av utilstrekkelighet i Tonia, som hun aldri vil bli flott nok og dermed aldri god nok. Det blir et spørsmål om hvordan Tonia kan tro på suksess, når alle er så sikre på fiasko. Ved å gjøre Tonia usikker vil det kreve mer å tro på seg selv og kreve mer mot å strebe etter transcendens.

Som teksten viser, finnes det klare normer for hvordan en skuespillerinne skal se ut, men til tross for det velger Tonia å følge drømmen. Det indikerer at Tonia (i større grad) er klar over at normene er sosialt konstruert og dermed også foranderlig. Utøvelsen av den sosiale diskursen medfører imidlertid at Tonia blir usikker og påvirker hvilke valg hun tar eller ikke tar. Gjeldende normer internaliseres og en bekreftelse på det er når Tonia sammenligner sitt eget talent med sin egen hoftebredde. Slik resulterer usikkerheten i en form for sitering.

4.3.2 Begrensende

Ved at samfunnets normer i større grad internaliseres hos Tonia, fungerer den diskursive praksisen både produktivt og regulerende. Det innebærer at normene skjuler sin sosiale konstruksjon gjennom å bli etablert som en samfunnsmessig sannhet og som et uttrykk for sunn fornuft. Den sosiale konstruksjonen av en norm som sier hvordan en skuespiller skal se ut, begrenser Tonia fra å utfolde seg. Et eksempel på det kan vi se i det følgende, når Tonia velger ikke å søke på en jobb grunnet normen: ”Christiania-Posten spøkte ennå i hodet hennes, men hun våget ikke søke på egen hånd. Det ville være altfor forsmedelig å bli vraket fordi hun var for liten eller for mager eller for stygg” (Sommerfelt, 1952, s. 75). Tonia velger her regresjon i stedet for progresjon; avgjørelsen baseres ikke på en vurdering av talent, men av kroppen. Hun ønsker ikke å søke av frykt for å bli vraket fordi hun ikke har det ”rette” utseendet. Det skyldes objektiveringen av kvinners kropp og seksualitet. For Tonia er det like viktig å transcendere som å puste, men normene og den påtvungne lydigheten gjør at hun er i ferd med å drukne av lydighet. Det eneste som holder Tonia sitt hode over vann, er hennes imaginære transcendens. Hun drømmer om at hun lever i en annen virkelighet hvor hun har mulighet til å utfolde seg som hun ønsker.

4.3.3 Indre forestillinger

Normene som finnes i samfunnet skaper altså en usikkerhet i Tonia som begrenser henne fra å utfolde seg som hun selv ønsker. Dermed tvinger normene henne til å utfolde seg på annet vis; det skaper en form for imaginær transcendens. Tonia lever ut drømmen imaginært, i stedet for på en teaterscene. Et eksempel på det er når hun drømmer seg vekk til en eksotisk virkelighet:

”Santa Cruz”, sa hun og sang ordet som det skulle være en melodi. ”Santa Cruz . . .” Hun visste lite eller ingenting om stedet, men hun så det helt klart for seg. I murpussen på den nakne gavlen tvers over gaten tegnet det seg palmer og hvite, blomstertyngete hus i skarp sol. Hun så en sjøgrønn lagune hvor brenningen brøt mot korallrev. En feberant by full av mørkhudet ungdom og hvitkledde engelskmenn. Alt dette rykket med ett inn i Dronningens gate. (Sommerfelt, 1952, s. 8)

I avsnittet blir det tydelig hvordan det imaginære representerer en stor kontrast til virkeligheten. Denne kontrasten er gjennomgående i boken, og det kan sees som et uttrykk på hvor drepende tilværelsen til Tonia egentlig er.

4.4 Hva gjør Tonia for å tilpasse seg de sosiale normene?

Fra første side i boken er det indikasjoner på at Tonia er annerledes og skiller seg ut fra omgivelsene. Det er likevel ikke det samme som at hun ønsker å være annerledes – et avvik fra samfunnets normal. Derfor forsøker hun tidvis å være slik som normene tilsier hun skulle ha vært. Hun forsøker å kneble seg selv og sitt behov for overskridelse til fordel for trygghet og aksept, en følge av den sosiale diskursen.

4.4.1 Forestilt transcendens

En konsekvens av at de sosiale normene ikke tillater Tonia å utfolde seg som hun ønsker, er at hun må ty til forestillinger av en annen virkelighet. Slik er det begjæret for skuespill som fører henne i konflikt med samfunnet, men også det som gjør at hun i en begrenset periode klarer å tilpasse seg samfunnets normer. Det kan argumenteres for at imaginasjonen representerer et kompromiss mellom samfunnets normer og hennes behov for utvikling. Tonia sin avvikende oppførsel er ikke synlig for samfunnet, og hun overlever hverdagen gjennom å fantasere om andre virkeligheter og andre roller. Det er likevel slik at hun undertrykker sitt eget behov til fordel for å tilfredsstille omgivelsene; imaginasjonen er en form for forestilt transcendens, men det er ikke på langt nær utfoldende nok.

4.4.2 Replikklesning

Når de indre forestillingene ikke er tilfredsstillende nok for Tonia, tar hun neste steg mot den virkelige overskridelse: hun begynner å lese replikker innenfor husets fire vegger. Vognmann Rosted var bekymret for Tonia og familien sin ære ved at hun tok undervisningstimer hos skuespiller Eggers, men ved kun å drive med teater hjemme reduseres den avvikende oppførselen til en barnslig oppførsel. Familien sitt syn på Tonias aktiviteter kan vi se i følgende avsnitt hvor hennes replikklesning blir omtalt som å herme: ”Uff, Tonia, hvorfor

skal du alltid herme etter Eggers?’ ’Fordi jeg beundrer ham’, sa Tonia kort’’ (Sommerfelt, 1952, s. 16).

Selv om det å lese replikker innenfor husets fire vegger ikke pådrar familien noen skam eller skade, er det likevel ikke akseptert. Oppførselen sanksjoneres med nedsettende bemerkninger: ”’Du får det jo ikke til engang. Jeg vil heller høre på Mettes skalaer’. Tonia snudde ryggen til, Ninnes ord hadde såret henne, og hun ville ikke være ved det’’ (Sommerfelt, 1952, s. 16). Det viser hvordan det ikke blir akseptert å drømme om å bli skuespiller, men det er heller ikke akseptert å late som man er det innenfor husets fire vegger. Det ligger for tett opp mot rammen for overskridelse av den sosiale normen, for nær overskridelse. Sanksjoneringen får derfor ønsket effekt. Tonia stanser replikklesningen og hun kveles av begrensningen. Nå som det å lese replikker skaper reaksjoner, resulterer det i at Tonia tar med seg sine indre tanker og ord ut dit hvor ingen kan høre henne: ”Riktignok spisset hesten ører til all ulyden borte i høyet, men ingen steder gikk det så fint å agere en rolle som her hvor det luktet så trygt av hest, og det ingen, ingen var til å kritisere henne’’ (Sommerfelt, 1953, s. 59). Det kan dermed se ut som Tonia gjennomfører flere tiltak for å tilpasse seg samfunnets normer, men hvor alle ser ut til å være tidsbegrenset.

4.5 Hva gjør Tonia som er overskridende?

Som vi har sett forsøker Tonia å passe inn i omgivelsene, men i motsetning til mange av de øvrige karakterene, sliter hun mer med å akseptere sin forutbestemte tilværelse. Det hun gjorde for å tilpasse seg samfunnet, kan hevdes å ha skapt et større behov for utvikling: den imaginære transcendensen kan sies å gitt mersmak. Motstanden hun har møtt underveis, kan også sies å ha forberedt henne på sanksjonene som følger de overskridende handlingene.

4.5.1 Undervisningstimer i scenekunst

Som vi har sett var en kvinnes talent betinget av utseende og for at en kvinne skulle ha suksess som skuespillerinne måtte vedkommende være frodig og vakker. Det var en etablert sannhet, og det innebærer at det i utgangspunktet ikke er noe poeng for Tonia å ta undervisningstimer i scenekunst. Idet hun likevel trosser all kritikk og all motgang ved å gå til skuespiller Eggers, velger hun bevisst å ignorere normen som sier at hun ikke har det riktige

ytre. Det indikerer at Tonia forstår at normene er sosialt konstruert og at det derfor kan forandres. Dersom normene hadde vært en naturgitt sannhet, slik de gir seg ut for å være, ville hun aldri fått muligheten til å lykkes, men det gjør hun. En kvinne kan dermed være talentfull som skuespillerinne, selv om hun ikke tilfredsstiller betegnelsen vakker og frodig.

Normen ser således ut til å være en sosial konstruksjon, men noen må gå foran for å forandre den. Den sosiale konstruksjon sine grenser avsløres gjennom Tonia sine valg og handlinger og når hun lykkes, avsløres normen sin opprinnelige form som noe sosialt, og ikke noe som er naturlig. For å endre normen må imidlertid noen overskride og dermed feilsitere gjeldende norm. Slik kan Tonia være den som avslører normene som menneskeskapt og dermed være en foregangsfigur på at kvinner som er annerledes fra hva normen tilsier, også kan lykkes.

4.5.2 Opprør mot familiens autoritet

Jeg har vist til at det er mannen som har autoriteten i samfunnet gjennom å påta seg rollen som det universelle subjekt og dermed som den som er vesentlig. Vognmann Rosted har ved flere anledninger kommunisert en underliggende forventning og krav om at alle av det kvinnelige kjønn skal utvise lydighet og i situasjoner hvor det ikke gjøres, vil det regnes som et opprør mot gjeldende normer. Det er også situasjonen når Tonia velger å gå mot sin far og hans mening, gjentatte ganger. Det tydeligste eksempelet er når hun tar undervisningstimer hos skuespiller Eggers bak sin fars rygg. I det som er ett valg, trosser hun to svært dominerende normer i samfunnet som begge er knyttet til kvinnens posisjon som den andre, og som en primært kroppslig eksistens. Et eksempel på det kan vi se i reaksjonen til Vognmann Rosted når han forstår at hans datter har gått mot hans ordre:

”Hva er det jeg hører?” Han reiste seg i sin fulle høyde og tordnet mot Tonia, som ikke hadde våget seg lenger enn til terskelen i den åpne døren. ”Du vil ikke si at du ... at du har understått deg til å gå til Eggers? Men hørte du da ikke hva jeg sa? Var jeg ikke tydelig nok da du kom med de tåpelige grillene dine?” (Sommerfelt, 1952, s. 43).

Det er tydelig at Tonia sin handling er opprørende. Ved å omtale overskridelsen som at hun har undersått seg, impliseres det at hun er å regne som en arbeider og at hun dermed har en ubetinget lydighetsplikt overfor sin far. En idealkvinne er en kvinne som er ”fullstendig lydige - hun er alltid rede til å ta imot mannen, og hun ber han aldri om noe” (de Beauvoir, 2000, s.

262).

Tonias handlinger er overskridende da de tydelig representerer avvik fra samfunnets norm. Normene er en sosial konstruksjon, men en handling alene er ikke tilstrekkelig for å endre de sosiale rammene. Det må flere overskridelser til før grensene for hva som er akseptabelt utvides, men ved at Tonia starter kan det være at flere følger. Et eksempel på det er når Tonia sin mor og bror gir henne de pengene hun trenger for å fortsette å ta undervisningstimer hos Eggers. De deltar ikke selv i overskridelsen, men de fremskaffer de nødvendige midlene som må til for at Tonia kan fortsette opprøret.

Med tiden utvikler det seg og Tonia sin mor blir en av dem som blir støtter Tonia i kampen mot gjeldende normer. Et eksempel på det er følgende hvor Vognmann Rosted kjefter på Tonia for hva hun har gjort. I stedet for å la hans mening og reaksjon være det rette, står hun opp mot han: ”Madam Rosted kom inn i vevstuen og lukket døren bak seg. ’Rosted, vær nå folkelig. Det er ingen forbrytelse Tonia har gjort’” (Sommerfelt, 1952, s. 82). Madam Rosted kritiserer Vognmann Rosted sin vurdering av situasjonen og anser oppførselen for å være urimelig. Det innebærer at hun betviler han som familiens overhode og undergraver Vognmann Rosted sin autoritet. I stedet for å beklage overfor sin mann, velger hun å omtale han som streng, og forsvarer samtidig sine egne og Tonias handlinger. Det innebærer at madam Rosted stiller seg tvilende til gjeldende normer, og ved å utfordre dem, om de ikke også burde endres. Ved å så tvil om gjeldende normer, har hun også utvist illojalitet og manglende respekt for den gitte autoritet. Madam Rosted ender derfor opp med å bidra til overskridelse mot gjeldende kjønnsnormer i samfunnet, men som er startet av datteren Tonia.

4.6 Oppsummering

Det finnes flere kjønnsnormer i *Bare en jentunge* sier noe om forventet oppførsel i de ulike situasjonene. Det er normer som forsterker relasjonen mellom mann og kvinne som en herre-knekt-lignende dialektikk, hvor avhengighetsforholdet til mannen gjør det vanskelig å overskride. Det er en situasjon som begrenser kvinnenenes mulighet til faktisk frihet.

Forventningen om at Tonia skal etterfølge enhver ordre fra sin far gjør at hennes mulighet til å gjøre noe annet enn det normene tilsier, er betinget far sitt syn på overskridelse.

Det vies stor oppmerksomhet til forventningene som normene skaper og hvordan de nesten klarer å stoppe Tonia fra å utfolde sin indre skuespillerinne. Det er et fokus som gjør at romanen får et realistisk preg, men for å kunne være en pådriver for overskridelse er det viktig å vise at normene i samfunnet ikke er en gitt sannhet, men en sosial konstruksjon som dermed kan endres. Ved at Tonia fortsetter å prøve selv om alle forteller henne at det er nytteløst, indikerer det at hun forstår at normen for en skuespillerinne kan forandres. Det er en forståelse av normer som er i tråd med de Beauvoir (2000) sin forståelse av normer som en sosial konstruksjon, men hvor mennesket sosialiseres til å tro det er gitt (s. 78). Å vise frem sosialiseringen av normene, er dermed et viktig redskap for å avsløre normene sin sosiale konstruksjon. Sanksjonene som finnes i teksten, er et eksempel på det, men Tonia gir ikke opp, til tross for mye motstand – og hun lykkes. Tonia sin suksess kan sies å være det siste og knusende argumentet for at normer i samfunnet er sosiale konstruksjoner og som dermed fremholder det overskridende potensialet i enhver. Det finnes ikke noe som er gitt – ingen sannhet. Det finnes noe annet, noe mer enn det normene tilsier.

Det er med andre ord en roman som fremviser overskridelse som noe grunnleggende positivt. Det kan se ut som intensjonen er å vise at det å være annerledes er mulig og gjennom å avsløre normene sin sosiale konstruksjon, viser at det ikke finnes noe fasit på hvordan man skal være. Det som gir seg ut for å være en sannhet, er i virkeligheten noe som er oppdiktet. Det kan argumenteres for at romanen er en pådriver for overskridelse, men for å kunne sies å være inspirerende litteratur anses det som viktig at det fiktive universet er realistisk. Det er derfor et viktig aspekt ved romanen, at Tonia kjemper en ensom kamp. Det er en sannsynlig antakelse at det å kjempe for muligheten til å følge personlige drømmer utenfor hjemmet, ville vært en ensom kamp i tiden hvor husmorrollen ble idealisert. Dermed er den ensomme overskridelsen om sin personlige rett til ikke å begrenses av andre og ikke for det kollektive, i samsvar med hvordan en virkelig overskridelse ville vært. Det kan sies at det fiktive universet speiler samfunnet i samtiden, men hvor teksten opponerer mot rådende normer.

Tonia er med andre ord et eksempel på det overskridende potensialet som enhver kvinne har, og kan slik bli et forbilde og en inspirasjon for andre jenter som ønsker å kjempe for retten til ikke å bli begrenset av samfunnets forventninger. Tonia sin kamp om hennes personlige rett til transcendens, kan føre til at flere går sammen om en kollektiv kamp om kvinners rett til transcendens; retten til å leve som den de er og ønsker å være, uten å få beskjed om at det er avvikende eller feil.

5 *Jentene gjør opprør* (1973): Jentene som organiserer seg

Boken *Jentene gjør opprør* er skrevet av forfatter og feminist Frøydis Guldahl. Guldahl forteller at idéen ble til under et møte i nyfeministgruppen, hvor det var diskusjoner om hvordan de kunne forbedre samfunnets undertrykkelse av kvinner. Det ble besluttet at det skulle skrives en bok for å få unge jenter til å skjønne at de må protestere mot datidens diskriminering i samfunnet (fortellingeromhenne, u.d). På FNs generalforsamling i 1972 ble det besluttet at 1975 skulle være FNs internasjonale kvinneår. I den forbindelse ble det i Norge opprettet en Hovedkomité for kvinneåret, hvor det ble lagt vekt på holdningsskapende arbeid for å fremme likestilling, hvorav romanen *Jentene gjør opprør* var en av tiltakene som ble finansiert (Halsaa, 2007).

5.1 Plott

Boken handler om de fire venninnene Åsta, Liv, Kjersti og Tone som er lei av at jenter og gutter behandles forskjellig. Sammen danner de opprørsklubben Krokotit, hvor de kommer frem til et sett med prinsipielle regler for hvordan de skal leve og for å gi både seg selv og andre jenter like rettigheter som gutter.

Åsta er lei av at alle forventer at hun skal være ”dame” og er frustrert over at hun ikke kan få ha sløyd på lik linje som guttene i klassen. Det har seg slik at jentene har håndarbeid, mens guttene har sløyd. Åsta kan ikke fordra håndarbeid, og ikke er hun særlig flink i det, heller. Sløyd derimot, er hun både glad i og flink i – ja, til og med flinkere enn mange av guttene i klassen. Men hun gir ikke opp. Hun legger Mønsterplanen til grunn for diskusjonen med skolestyreren, og viser til at Mønsterplanen nevner at det skal være likt tilbud for gutter og jenter i forming. Åsta lykkes, og får ha sløyd. Sløyd læreren forsøker det han kan for å bevise sin påstand om at sløyd ikke er noe for jenter, men han mislykkes. Åsta er dyktig i sløyd.

Tone er svært opptatt av å spille fotball og hoppe på ski; Aktiviteter hvor flertallet er gutter. Skolen skal arrangere skihoppkonkurranse og hun ønsker å delta. Læreren sier imidlertid nei. Han ønsker ikke å ha ansvar for en jente som setter utfor, som en jente var mer utsatt. Åsta tar saken med seg til skolestyreren og det ender med at også Tone får viljen sin. Hun vinner delt førsteplass med skolens flinkeste, Petter.

Det er også et område alle jentene er enige om, og det er at den ulike arbeidsbyrden i hjemmet må endres. Det gjelder særlig husarbeid og barnepass. Jentene går sammen for å endre det. Det er ingen grunn til at jentene skal ha det ansvaret og ikke guttene. Den store prøvelsen er når mor til Liv havner på sykehuset og alle arbeidsoppgavene i hjemmet må fordeles. Da må både Liv, faren Arne og broren Lars bidra mer enn før, men uproblematisk er det ikke.

5.2 Hvilke sosiale normer finnes i boken?

Det finnes flere sosiale normer i teksten, hvor mange sier noe om samtidens syn på fordeling av oppgaver mellom kjønn. Det er normer som det kan se ut som har hatt et varig feste i samfunnet og slik har klart å etablere seg som en ideologi - i språk og i bevissthet. I flere situasjoner avslører språket hvilket kjønn som i utgangspunktet har hatt ansvaret for vedkommende oppgave, som for eksempel "barnepike". Normene i teksten er i hovedsak forbundet med en kvinnes rolle i hjemmet. Det kan se ut som det er normer som har sitt opphav i et tidligere syn på kvinnen som en intellektuell svakhet og som derfor settes til å være hustru og husmor: "verken styring eller utdanning passer for henne." (de Beauvoir, 2000, s.166). Som vi skal se, normene forsøker å sosialisere jentene til å bli akkurat som sin mor. de Beauvoir (2000) omtaler det som følgende: "hun skal styre huset akkurat slik som moren gjør, og hun skal stelle barna slik hun selv er blitt stelt" (s. 42). Jentene har store drømmer, men det er drømmer som bryter med samfunnets forventning til hva jenter kan og skal gjøre. Det handler med andre ord om sosiale normer som hindrer en personlig utvikling og som binder jentene til huset. de Beauvoir (2000) har omtalt det som et arbeid som ikke gir kvinnen noen selvstendighet; det munner ikke ut i en fremtid og det produserer ikke noe (s. 540). For jentene i teksten som ønsker noe annet og noe mer, vil Marie Bashkirtseff sine ord være treffende: "Hva er jeg? Ingen ting. Hva vil jeg vil jeg være? Alt." (de Beauvoir, 2000, s. 729)

5.2.1 Arbeid

Den mest fremtredende normen i teksten er fordelingen av arbeidsoppgaver i hus og hjem. Det er veldig synlig at den type arbeid er forventet å bli utført av noen av det kvinnelige kjønn, og da spesielt hustru. Et eksempel på det er i en diskusjon mellom Mette og Arne hvor

han påstår at ”En kones oppgave er å sørge for hus og hjem, sa faren. – Min oppgave er å tjene penger” (Guldahl, 1973, s. 87). Det finnes med andre ord en klar fordeling om hvem som skal ta seg av hva, hvor en kvinnes arbeid er å ta seg av husarbeid og barnepass.

5.2.2 Husarbeid

En tydelig påstand fra menn i teksten er at husarbeid er arbeid for kvinner. Det er tett forbundet med kjønnes relasjon i og med samfunnet. de Beauvoir (2000) skriver:

(...) siden det er han som deltar i produksjonen, er det han som overskrider familiens interesse, ut mot samfunnet og åpner for en fremtid ved å samarbeide om å bygge en felles fremtid; det er han som legemliggjør transcendensen. Kvinnen er dømt til å opprettholde arten og holde hjemmet i orden; det vil si dømt til immanens. (s. 497)

Det blir dermed en forskjell i kvinner og menn sin deltakelse utenfor hjemmet og som en følge av det blir kvinnen økonomisk avhengig av mannen, og kvinner ender opp med ansvar for hus og hjem. Det er selve grunnlaget til avhengighetsforholdet mellom en mann og en kvinne. Hvilke oppgaver husarbeid inneholder, blir eksplisitt formulert av Arne når han forteller om hvor mye han gleder seg til Mette kommer hjem igjen, og hvorfor han gleder seg:

Banksjefen gledet seg til alt ble ”normalt” igjen. ”Normalt” betydde at middagen sto på bordet når han kom hjem, at han aldri behøvde å bekymre seg om oppvasken eller at skjortene skulle bli rene. Alt hadde vært så greit før. Da hadde klærne hans alltid vært rene og hele. Og var de ikke det en sjelden gang, kunne han bare levere dem til Mette, så ble de det. Og ungene rotet ikke så mye. Jo, banksjefen gledet seg virkelig til Mette kom hjem. De skoleplanene kom hun vel ikke til å ta så alvorlig når hun fikk alt husarbeidet også. (Guldahl, 1973, s. 74)

Dermed kan det argumenteres for at kvinnens ansvar i hjemmet er komplementær til mannen sin rolle som forsørger. Det kan imidlertid diskuteres om det i stedet er en rigid fordeling av arbeidsoppgaver og domener, men hvor kvinnen er i ferd med å bli et offer for dobbeltarbeid; stadig flere kvinner påtar seg lønnet arbeid utenfor hjemmet, men har fremdeles ansvaret for husarbeidet.

de Beauvoir (2000) argumenterer for at kvinner sin posisjon i ekteskapet har skiftet til noe mer negativt. Med det viser hun til at kvinner har samme plikter som tidligere, men som ikke gir rettigheter eller ære (s. 542). Det er en påstand som kan tolkes i samsvar med tekstens kvinner. Det finnes ikke ære forbundet med husarbeid, men en negativ konnotasjon. Et eksempel på en dobbeltarbeidende kvinne er mor til Kjersti som har to fysisk krevende jobber, men som fremdeles har eneansvaret for husarbeid:

Jeg skal ta oppvasken. Gå og hvil deg, du! Kjersti så bekymret på moren sin. Nå så hun sliten ut. Men så jobbet hun hardt også. Det siste året hadde hun hatt to vaskejobber. Om formiddagen vasket hun trapper i noen av blokkene på Skomakerhaugen, og om ettermiddagen vasket hun på skolen. Mellom jobbene lagde hun middag. Kjersti tilbød seg ofte å vaske opp, men det ergret henne at det alltid var helt umulig å få Petter og Trond, de to eldre brødrene hennes, til å hjelpe til. Mor tok heller oppvasken selv enn å krangle med dem. Og Kjersti hørte de selvfølgelig aldri på (Guldahl, 1973, s. 13).

Avsnittet viser hvordan kvinner i større grad enn tidligere har fått tilgang til arbeidslivet. Men om fordelingen av arbeidsoppgaver i utgangspunktet var ment å være komplementær, ville det ha innebåret at mennene i teksten hjalp mer til med husarbeid, nå som kvinnene bidrar økonomisk. Det er likevel ikke tilfelle, og et eksempel på det er far til Kjersti:

Der ringte det på døra. Det var Åsta. De hadde avtalt å gå sammen til biblioteket.

- Kom inn og vent, sa Kjersti. – Jeg er snart ferdig.
- Jeg synes det er du som vasker opp hver dag. Vasker aldri faren din opp?
- Han, nei. Aldri!
- Han som er vaktmester burde da klare det. Når han kan spyle asfalten ute, greier han nok å vaske opp også.
- Han sier det er kvinnfolkarbeid (Guldahl, 1973, s.13).

Selv om mennene i teksten for det meste ikke ønsker å hjelpe til med husarbeid, finnes det imidlertid også eksempler på situasjoner hvor de må når de må gjøre det. Et eksempel på det er når Arne tvinges til å bidra når Mette er på sykehuset:

Og her står vi å bruker kostbar tid på å vaske og tørke tallerkener! Det kommer sikkert til å ta oss en hel time å få dette kjøkkenet i orden. Tenk på hva en regnemaskin kunne ha gjort på den tiden!

- Den hadde sikkert ikke klart å vaske opp, sa Lars.
- I morgen skal jeg finne ut hvor mye en oppvaskmaskin koster, sa far beslutsomt. – Det kan ikke være så forferdelig mye. Hvis jeg kjøper en i morgen, har vi den her til neste gang vi skal vaske opp, Lars. Hva sier du til det? (Guldahl, 1973, s. 23).

Det kan leses som at Arne anser sin egen tid for å være mer verdifull enn Mette sin. Det har aldri vært aktuelt å handle oppvaskmaskin før han selv var tvunget til å gjøre husarbeid. Husarbeid har en negativ verdi ved seg og det viser avsnittet overfor; ingen menn ønsker å gjøre det, men samtidig er det et eksempel på kvinners arbeid i hjemmet undervurderes og blir tatt for gitt.

5.2.3 Barnepass

Ansvar for hus og hjem innebærer ikke bare husarbeid, men også ansvaret for stell og oppdragelse av barn. Ved at det var en oppgave som var forbeholdt kvinner, var det også naturlig at det var døtrene som hjalp til med det. Lignende beskrivelse av forståelsen av kjønn er å finne i de Beauvoir sin beskrivelse av ungpiken. de Beauvoir (2000) viser til hvordan piken bekrefter sin kvinnelighet gjennom husarbeid: ”gutten slipper vanligvis, men søsteren får lov, ja hun blir til og med bedt om å feie, tørke støv, skrelle grønnsaker, vaske den nyfødte, passe på gryten.” (s. 347). Det finnes flere eksempler på hvordan menn og gutter i teksten slipper unna med arbeid i hjemmet, kun i kraft av sitt kjønn. Et eksempel på det er Lars som nekter å passe sine yngre søsken:

Det var Liv som tok seg mest av de små søsknene deres, Tina og Tom på ett år. Hun syntes ikke det var noe særlig morsomt, men det var blitt til at hun passet dem mest.

Lars nektet plent å gå rundt og trille barnevogna.

- De andre gutta kommer bare til å erte, sa han.
- Ingen gutter går og passer unger. Dessuten er det så kjedelig, så.
- Det er ikke noe mer gøy for meg, svarte Liv.
- Ja, men jenter pleier jo å gå rundt og drasse på småunger. De gjør det vell fordi de liker det?

- Jeg liker det iallfall ikke.

Men Lars hadde aldri trillet Tina og Tom. Og mor hadde ikke presset han til det heller (Guldahl, 1973, s. 9).

Det er to årsaker til at Lars ikke ønsker å passe sine søsken og som begge ser ut til å være forbundet med hverandre. I teksten er arbeidet for kvinner ofte omtalt som kjedelig. Det kan forklares i at det er arbeid som er forbundet med immanens og ikke utvikling av egne evner. Normen blir forsterket gjennom de andre guttenes sanksjonering av overskridelsene i teksten. Det kan vi se skjer når Lars tar med seg sine yngre søsken med til fotballbanen: ”– I alle dager! Har du småunger med deg? Dere, sa han til de andre. – Lars har blitt barnepike! Eller kanskje det heter barnegutt? Ha ha, barnegutt a gitt! Lars er barnegutt! De andre snudde seg også. Noen lo.” (Guldahl, 1973, s. 66). Her ser man hvordan språket er med på å forsterke normen, det finnes ingen merkelapper for gutter som Lars i den situasjonen. Det er blitt arbeid for jenter ved at normen er gjentatt over en lengre periode og slik blitt reproduisert og opprettholdt som en sannhet i samfunnet. Butler er en av dem som anser kjønn for å være historisk og kulturelt betinget; du blir ei jente (Jegerstedt, 2011, s. 83). På samme måte er ikke barnepass en naturgitt sannhet, men en sannhet som er sosialt konstruert gjennom årevis med sitering. Jentene i teksten er bevisst normene som sosial konstruksjon og arbeider med å utfordre det som skal være naturgitte sannheter i samfunnet. I følgende avsnitt kan vi se et eksempel på det når Åsta utfordrer derfor Petter sitt sosiobiologiske standpunkt om hvorfor barnepass er en jobb for jenter:

- Ungepass er jentejobb, sa Petter foraktelig.

- Hvorfor det, om jeg tørr å spørre? Er ikke en unge like mye farens som moras kanskje?

- Det er klart det er mora som passer best til å ta seg av småunger, sa Petter.

- Hvorfor det? Spurte Åsta en gang til.

- Det er mora som har melk til dem. Ingen fedre gir ungene sine melk, det er i hvert fall helt sikkert! (Guldahl, 1973, s. 67)

En slik biologisk forklaring som det Petter gir, er ikke ukjent når man ser på det historiske grunnlaget for kjønn. Den biologiske forståelsen av kjønn har forsøkt å begrunne slike kjønnsforskjeller i samfunnet ved å peke på fysiologiske forskjeller mellom mann og kvinne. Moderne forståelser av kjønn har avvist slike forklaringer som utilstrekkelige, men ved at

normene fremdeles blir ansett som det riktige, er det med på å binde kvinnene i teksten til egen kropp, noe som gjør muligheten for transcendens vanskeligere for kvinner.

5.2.4 Ekteskap

Det kan se ut som det mennene i teksten anser kvinnenes fremste oppgave for å være å ivareta hus og hjem. Dermed er kvinnen først og fremst hustru og mor. Det er en posisjon som avskjærer kvinnene fra en yrkesaktiv deltakelse i samfunnet og som således fremmer den sosiale institusjonen ekteskap. Et eksempel på ekteskapets styrke og betydning blant jenter i teksten, er når læreren ber elevene beskrive sine fremtidsplaner:

Frøken kom inn i klassen med stilbunken under armen.

- Dette var en interessant oppgave, sa hun. – Det er sjelden jeg har sett så store forskjeller på gutte- og jentestiler som her. Alle guttene har om femten år et eller annet yrke som de synes høres spennende ut. De er brannsjefer og astronauter og lokomotivførere og bulldoserførere og en hel del andre ting. De fleste jentene er mest opptatt av å være gift. De beskriver hva slags hus de har, hvem de er gift med, hvor mange barn de har (Guldahl, 1973, s. 55).

Det er viktig å merke seg at det ikke er en situasjon hvor guttene ikke ser for seg å være gift, men at deres fremtidige identitet ikke primært bestemmes av ekteskap. Det kan sies å være en konsekvens av at guttene i teksten har flere åpne muligheter i kraft av at de er gutter, og at deres fremtid i større grad er betinget hvor sterk økonomisk uavhengighet som foreligger. Jentene blir derimot fra ung alder oppdratt til å skulle påta seg rollen som husmor, men det å være husmor er betinget en ektemann. Ekteskapet er dermed utgangspunktet for jentene i teksten, på samme måte som lønnet arbeid er utgangspunktet for guttene. Forskjellen ligger i at ekteskapet ikke begrenser fremtiden til guttene, de kan fremdeles styre sin utvikling mot fullstendig overskridelse. de Beauvoir (2000) omtaler mannen sin rolle i ekteskapet som det å ”(...) produsere, skape, gå fremover, overskride seg selv mot universets helhet og fremtidens uendelighet” men poengterer at det samme ikke gjelder kvinnen; ekteskapet ”(...) holder henne innelukket i immanensen.” (s. 524). Det innebærer at det tradisjonelle ekteskapet ville hindret jentene i teksten; jentene ønsker selvrealisering, noe det tradisjonelle ekteskapet ikke kan tilby.

5.2.5 Utdanning

Jentene i teksten har store drømmer, men for å kunne leve ut drømmene må de kunne unnsnippe avhengighetsforholdet som de sosiale normene skaper. For å klare det er det nødvendig med utdanning, men det viser seg at det er et gode som ofte er forbeholdt guttene i teksten. Selv om den formelle likestillingen her er i orden, er det likevel de uformelle normene som styrer hvem som har førsteprioritet på utdanning. Et eksempel er følgende avsnitt hvor Kjersti forteller hvorfor hun ikke kan utdanne seg, selv om hun ønsker:

Jeg har lyst til å bli lege.

- Har du det? Er det noe å holde hemmelig da? Det er ingen hemmelighet at jeg vil bli snekker.

- Du skjønner vel at det er forskjell. Det er dyrt å gå på skolen og studere så lenge. Og vi har ikke så mye penger. Det er bare noe jeg ønsker, jeg klarer det nok ikke. Derfor vil jeg ikke at noen skal vite det.

- Men det er da gratis å gå på skolen i Norge, innvendte Åsta.

- Ja, men hvis jeg begynner å jobbe etter skolen så tjener jeg penger og kan hjelpe mor og far.

- Trond går jo i gymnaset. Hvorfor har ikke han begynt å jobbe?

- Han er gutt, han, så mor og far sier han skal få en skikkelig utdanning. Siden han skal forsørge en hel familie når hun blir voksen, synes de det er viktigere at han går på skolen enn at jeg gjør det. (Guldahl, 1973, s. 14)

Avsnittet viser en av årsakene til at utdanning er forbeholdt guttene i teksten. Slik bekreftes, reproduseres og består de sosiale normene i samfunnet som gyldige og virksomme. Trond får gå på gymnaset som en følge av at han er gutt, og derfor må forsørge sin egen familie, mens Kjersti ikke får ta utdanning da hun skal bli forsørget. Slik består ikke bare avhengighetsforholdet i relasjonen mann-kvinne, men også jentenes immanens.

5.2.6 Den sosiale konstruksjonen av kjønn

Normene i samfunnet i teksten skaper en forståelse av kjønn, deriblant også hva det vil si å være en kvinne. Ved at foreldrene aksepterer og reproduserer samfunnets normer, vil jentene få en oppdragelse som gjenspeiler deres ansvarsområde som voksne. Som en følge av at det er

kvinnene i teksten som tar seg av hus og hjem, innebærer det at det er Åsta, Liv, Kjersti og Tone som må hjelpe til med det, mens gutter og fedre i utgangspunktet slipper unna huslige plikter. Det er også noe av den største frustrasjonen til jentene; det er for dem opprørende hvordan menneskers unike identitet og karakter blir basert på og fastsatt med utgangspunkt i kjønn. I situasjoner hvor samfunnets forventninger ikke møtes, kan jentene oppleve å bli kritisert. Et eksempel på det er krangelen mellom Petter og Åsta:

Ja, det synes jeg, sa Petter surt. Den dumme jenta! Nå hadde hun begynt å ødelegge søstera hans også. Kjersti hadde vært mye greiere før de begynte med den tåpelige Krokotit-klubben. – Jeg skjønner godt hvorfor du ikke vil gifte deg, sa Petter. – Det er fordi ingen vil ha sånne som deg, som vil at mannen skal stelle ungene og lage maten og ikke gjøre noenting sjøl. (Guldahl, 1973, s. 67)

Ved at Åsta omtales som ”sånne som deg” kategoriseres hun som en avviker. Hun anklages for å ødelegge flere av de andre jentene, noe som innebærer at hun selv må være ødelagt. Normene for hvordan en jente skal og bør være er dermed å regne som en absolutt sannhet; enten oppfyller du kriteriene, eller så er du ødelagt. Jentene opplever ikke normene slik. De har forstått at samfunnet definerer noe som kvinnelig, men de er bevisst normenes sosiale konstruksjon. Tone sitt utsagn om foreldrene sine er et eksempel på det: ”Nå har jeg endelig fått fotballstøvler av mor og far også. De har omsider gitt opp å lage dame av meg” (Guldahl, 1973, s. 16). Samfunnet ville her definert avviket som feil. Tone har derimot forstått at samfunnet ikke definerer fotball som kvinnelig, men det betyr ikke at hun ikke ser seg selv som en kvinne eller som kvinnelig. Det er en tolkning som er i samsvar med Butler sin moderne forståelse av kjønn som noe man gjør og ikke noe man er.

Butler (2007) skriver at det som gir seg ut for å være en sannhet om kjønn i realiteten er skapt gjennom like handlinger og praksiser over en lengre periode (s. 47). Dermed får de fiktive begrepene ”kvinne” og ”kvinnelig” et innhold som danner en normal, og i teksten innebærer det ikke å like fotball og skihopp. Normene forstås dermed som sosialt konstruerte og samtidig foranderlige. Det danner grunnlaget for formålet ved opprøret; å endre gjeldende normer ved feilsitering og slik utvide kategoriene mann og kvinne.

5.3 Hvordan påvirker de sosiale normene jentene i teksten?

Det er normene i samfunnet som er årsaken til at det finnes en sosial forskjellsbehandling av jentene og guttene i teksten. Det skaper stor frustrasjon hos jentene, da det gjør det vanskeligere for dem å leve ut drømmene og slik begrenser det ønsket selvrealisering. Det kan dermed sies at det er frustrasjonen av normenes betydning og posisjon i samfunnet, som er opphavet til opprørsklubben Krokotit, og slik besitter et subversivt potensial; normene kan være årsaken til at de selv brytes ned.

5.3.1 Reglene i opprørsklubben Krokotit.

Opprørsklubben er en følge av frustrasjonen som begrensningene som følger kjønnsnormene i samfunnet skaper for jentene. Det viser seg i teksten at det ikke er tilstrekkelig med formelle normer, dersom ingen innretter seg etter dem. Dermed beslutter de seg for å starte opprørsklubben Krokotit, hvor de forfatter et sett med regler:

1. Tenk ikke på å gifte deg.
2. Gjør alt du har lyst til. Alt som passer for gutter, passer også for jenter.
3. Ikke gjør alle de kjedelige jobbene. Alt det som jenter kan gjøre, kan gutter gjøre like bra.
4. Vær ikke redd noen voksne. (Guldahl, 1973, s. 19)

Det er et sett med regler som skal fungere som livsprinsipper for alle handlinger og valg, uttrykt gjennom imperativer som sier noe om hva man skal gjøre og hva man ikke skal gjøre. Det er altså handlingsorienterte prinsipper som jentene kan holde fast i som støtte når de skal stå imot og unndra seg gjeldende kjønnsnormer i samfunnet. Det er imperativer som er ment for hva man skal gjøre og ikke gjøre når det gjelder indre beslutninger, så vel som ytre handlinger. De er formulert som generelle retningslinjer, men har opphav i deres egne erfaringer i og med samfunnets undertrykkelse av kvinner. Det er regler som er basert på ansvarsfordelingen som følger det tradisjonelle ekteskapet, erfart gjennom foreldre, og ikke minst gjennom ansvarsfordelingen som jentene sosialiseres inn i .

Reglene kan sies å være personlige i den forstand de er forfattet av jentene og for jentene. Men som en følge av at de er både anonyme og prinsipielle kan de likevel forstås som kollektive og som ment å gjelde for alle jenter. Det er regler som er ment å støtte jentene i

deres personlige opprør, men også retningslinjer for det som må til for å forandre normene i samfunnet.

5.4 Hva gjør jentene for å tilpasse seg normene?

Jentene er klar over de sosiale normene som foreligger og hvordan normene begrenser muligheten for deres personlig utvikling og overskridelse mot fremtiden. For å endre normene i samfunnet har de altså dannet en opprørsklubb med regler som skal hjelpe dem med å tvinge frem et skifte i holdningene i det tekstlige samfunnet. Dermed arbeider jentene aktivt for å bekjempe normene, men det finnes også eksempler på situasjoner hvor jentene ubevisst tilpasser seg. Det finnes med andre ord fremdeles spor fra sosiale mønstre i jentene. Et eksempel på det er når Liv velger ikke å kjeft på sin far, selv om hun synes det var fortjent:

- Hvorfor akkurat jeg? protesterte Liv. – Synes du kanskje det er en passelig jentejobb?

- Ja, jeg gjør i grunnen det.

- Da kan Lars gjøre det, sa Liv mutt. Hun hadde lyst til å si at hun syntes far kunne gjøre det selv, men hun var ikke vant til å si den slags ting til faren sin, så hun lot det være. (Guldahl, 1973, s. 12)

Liv lar være å kjeft på sin far med den begrunnelse at hun ikke tidligere har gjort det. Det er således et eksempel på at noen sosiale mønstre fremdeles finnes i jentene og som derfor styrer noen av jentenes handlinger. Det kan tolkes i samsvar med Butler sin teori om at en normendring ikke er en singulær handling, men en prosess over tid som former og konstituerer (Jegerstedt, 2011, s. 84).

5.5 Hva er det jentene gjør som er overskridende?

Jentene kjemper for en kollektiv frihet til å være som man ønsker, frihet til å leve uten å bli begrenset av sosiale normer i samfunnet. Det er interessant at det samfunnet betrakter som overskridende handlinger, har støtte i formelle normer. Et eksempel på det er Mønsterplanen som argumenterer for likestilling mellom jenter og gutter, deriblant i formgiving: ”Alle elever må i hovedtrekken [sic] få samme undervisningstilbud i forming. Jenter og gutter gis

samme erfaringsmuligheter innenfor de tre materialområdene tegne-, tekstil- og sløydaktiviteter” (Guldahl, 1973, s. 7). Mønsterplanen er et argument for endring i samtidens kjønnsidentiteter og den medfølgende kjønnsdelingen av oppgaver. Det innebærer at samfunnets formelle normer støtter like muligheter for alle, men som svekkes av de sosiale normene i samfunnet. Et eksempel på det er følgende avsnitt hvor skolestyreren omtaler læreplanen som et ideal:

- Mønsterplanen, ja. Den er et ideal, den, skjønner du. Vet du hva et ideal er?
- Nei.
- Et ideal er noe som er helt riktig og fint, det er noe vi alltid må streve mot, men aldri helt kan nå.
- Betyr det at alt som står i Mønsterplanen bare er ljug, da, når vi aldri kan oppnå det likevel?
- Nei, nei, slett ikke! Det er ikke slik å forstå. Vi må alltid prøve å få det sånn som det står der. (Guldahl, 1973, s. 34)

Skolestyreren vet læreplanen er noe som burde følges, men baserer avgjørelsen om sløyd på sosiale normer som fastholder at jenter verken kan eller skal ha sløyd. Det kan sammenlignes med de Beauvoir (2000) sin forståelse av en (ugift) kvinnes juridiske uavhengighet; selv om hun kan sies å ha alle sivile rettigheter, er det ikke av betydning; hun har verken økonomisk selvstendighet eller sosial verdighet (s. 150). Mønsterplanen skaper et utgangspunkt for like muligheter, men blir hindret som en følge av de sosiale normene i samfunnet. de Beauvoir (2000) anser de formelle normene for å være ”utilstrekkelige til å gi kvinnen et konkret grep om verden” (s. 189). Det innebærer at virkelig likeverdighet mellom kjønnene, er betinget av faktisk endring i holdninger og dermed også i de sosiale normene. I teksten finnes det formelle normer som argumenterer for at jentene har krav på det de ønsker, men det er ikke tilstrekkelig for å gjennomføre endring. Det er først når menneskene som utøver den sosiale diskursen tvinges til det, at jentene lykkes. For å endre maktforholdet mellom de formelle og uformelle normene i samfunnet, må jentene avsløre normene sin sosiale konstruksjon og slik tvinge frem en reaksjon på det som var tilsynelatende gitt.

5.5.1 Like muligheter i skolen

Som vi har sett, finnes det ikke like muligheter i skolen for jentene og guttene i det fiktive universet. Det er en følge av samfunnets forventning og historiske kjønnsforståelse om at det er gutter som hopper på ski og har sløyd. Jentene har håndarbeid. Ved at jentene i teksten kan tenke seg å ha aktiviteter som tidligere har vært forbeholdt guttene, bryter de med gjeldende normer. Ved å tvinge igjennom en endring i skolen, blir de sosiale normene overskredet. Til tross for at Mønsterplanen var et godt utgangspunkt for jentene, var det ikke tilstrekkelig for å endre holdningene i samfunnet. Det kan ha en sammenheng med normene sin varighet i samfunnet, og at likestillingen ikke er like forankret som det sosiale. Butler (2007) viser til at kjønnsnormer oppstår og forblir virksomme gjennom en kontinuerlig gjentakelse over tid (s. 47). Det innebærer således at en dekonstruksjon av normene og en forandring i samfunnet vil ta tid. Dermed vil det ikke være tilstrekkelig med en eller flere singulære handlinger, men gjentakelser av det som er avvikende, over en lengre periode. Det er imidlertid slik at de singulære handlingene vil kunne føre til en kollektiv gjentakelse, dersom de er vellykket. En overskridende handling som mislykkes, vil kunne anvendes som en forklaring på hvorfor normene er som de er. Et eksempel på det er følgende avsnitt hvor sløydlæreren forsøker å dumme ut Åsta, for slik å begrunne sin påstand om at jenter ikke hører hjemme i sløyd:

-Vi får se hva du duger til, sa læreren surt. Hun fikk en planke og en spiker. – Slå i denne.

Alle guttene brølte av latter. Tenk å be Åsta slå i en spiker! Den gangen det var planker etter byggingen på Skomakerhaugen, hadde Åsta vært en av de ivrigste til å bygge hytte. Hun hadde vært like flink som noen av gutta. Og nå skulle hun vise sløydlæreren at hun kunne slå i en spiker! Dette var jammen for komisk. Åsta slo i spikeren og så avventende opp på læreren. Han så forbauset på henne.

-Vi får se om du kan høvle, da. Åsta viste hun høvlet bra, også. Læreren ble enda surere. (Guldahl, 1973, s. 37)

Avsnittet viser et eksempel på hvordan voksne forsøker å sosialisere ungdommen inn i forventningen om at sløyd er for gutter. Læreren sender tydelige signaler om at Åsta ikke burde ha sløyd, men når han ikke klarer å bevise sin påstand, skaper det frustrasjon. Læreren sin påstand får dermed motsatt effekt; den bidrar til å avsløre normen sin sosiale konstruksjon. Jenter kan også drive med og være dyktige i sløyd. Slik er kritikken mot normen vellykket.

Det viser seg at krav om likestilling i skolen, har en smittsom effekt. Et eksempel på det er Tone som ønsket å delta i skihopprennet sammen med guttene i klassen, og som etter kravet også fikk lov. Det viser et eksempel på hvordan en singulær overskridende handling kan føre til flere, og hvor det på sikt kan skape en endring i normene i samfunnet.

5.5.2 Lik fordeling av oppgaver i hjemmet

Flere av de sosiale normene skaper forventninger om at kvinnene i teksten skal ha ansvaret for hus og hjem. Det ønsker ikke jentene, men for at de skal oppnå likeverd i hjemmet, innebærer det at brødre og fedre må bidra mer enn de ønsker. De har tidligere hatt det privilegium å slippe unna de arbeidsoppgavene som i teksten er omtalt som ”kjedelige”, deriblant husarbeid og oppvask. Ved at jentene ikke lenger slavisk følger normene, tvinges deres brødre og fedre til å bidra mer. Et eksempel på det er å finne i følgende avsnitt hvor Liv nekter å ta ansvaret for sine småsøsken alene:

- Lars vil ikke gå og trille Tom og Tina, sa Liv.
- Hvorfor ikke? spurte Åsta. – Tør han ikke kanskje?
- Nei. Han kommer til å bli erta av kameratene sine, sier han.
- Feiging! sa Åsta foraktelig.
- Så får han passe dem inne, avgjorde Kjersti.
- Eller ute i hagen deres. Du må bare ikke la han slippe!
- Neida, sa Liv. – Han gjør det nok hvis han slipper å gå ut med dem. (Guldahl, 1973, s. 26)

Tidligere har Liv, i tråd med normene, hatt ansvaret for å passe sine yngre søsken. Jentene blir enige om at det ikke er noen grunn til å fortsette å ha det slik. Det overskridende er således at Liv og jentene krever at mennene og guttene i teksten bidrar på lik linje som dem. Det er en bevisst feilsitering som fører til at de mannlige karakterene tvinges til å feilsitere. De tvinges til å feilsitere ved at de må ta ansvar for oppgaver som tidligere var forbeholdt kvinner. Ved at blant annet Lars og Arne er like dyktige som kvinnene, viser det at det ikke er oppgaver som kun kvinner kan utføres. Dersom de sosiale normene hadde representert en faktisk sannhet i samfunnet, ville ikke rollene så lett kunne endres.

5.5.3 Forsøk på å avsløre normene sin sosiale konstruksjon

Mesteparten av frustrasjonen til jentene i teksten var som en følge av at det finnes ulike muligheter og ulike forventninger knyttet til og basert på kjønn. Derfor finnes det overskridende handlinger som krever like muligheter for både jenter og gutter. Det finnes også overskridende handlinger som viser at det ikke finnes noen oppgaver som passer bedre for gutter eller jenter. Jentene argumenterer således for at normene er sosialt konstruerte, og det således burde være like muligheter for alle uavhengig av kjønn. Et avslørende tiltak jentene gjør for å avsløre normenes sosiale konstruksjon, er når Liv og Kjersti bytter klær på tvillingene Tina og Tom:

Tom og Tina ble vasket og pyntet til fødselsdagsselskapet sitt. Tina hadde fått en yndig lyserød kjole med blonder både øverst og nederst, og Tom hadde fått blå bukser og hvit skjorte. Det var lagt opp til at fødselsdagsbarna skulle bli et stilig par. Nå var det enda mer komisk at de hadde byttet roller. Tina hadde fortsatt kul i panna og måtte være gutt. Men Tom ble riktig søt i den lyserøde blondekjolen. (Guldahl, 1973, s.43)

Tom fikk ei dokke med langt krøllete hår, og Tina en traktor i rød plast. De fikk en bamse hver, Tina en blå og Tom en lyserød. Alt var bare velstand. Tina lekte med traktoren og Tom med dokka. Banksjefen fortalte stolt om hvordan Tom hadde fått kul i panna. Så snakket banksjefen og tantene og onklene om hvor vilter vesle Tom var og hvor yndig lille Tina var. (Guldahl, 1973, s. 44)

Avsnittet viser hvordan samfunnet i teksten forsøker å konstituere tvillingenes kjønn med utgangspunkt i sosiale normer i samfunnet. De sosiale normene fremholder hva det er som gjør en jente og hva det er som gjør en gutt. Fordi Tom nå ser ut som og oppfører seg som en jente, er han jente. Fordi Tina nå ser ut som en gutt og oppfører seg som en gutt, er hun gutt. Den måten å definere kjønn på, kan sees i lys av Butler sin teori om kjønn som noe man gjør. Det innebærer at man av omgivelsene vil defineres som en jente ved å iscenesette – opptre – som nettopp det. Eksperimentet med tvillingene Tina og Tom kan anvendes som et forsiktig eksempel på hvordan innholdet i kjønnskategoriene ”mann” og ”kvinne” er sosialt konstruert. Tina kan ha en like urolig personlighet som Tom, og Tom kan være like yndig som Tina. Butler vil hevde at en slik dekonstruksjon viser hvordan innholdet i begrepet biologisk kjønn er en historisk idé og argumenterer for at det således er sosialt konstruert. Det innebærer at det

i utgangspunktet ikke er noe ”kvinnelig” over farge rosa, dukker og det å være yndig. På lik linje er det ikke noe ”maskulint” over fargen blå, ha kul i pannen og leke med traktor. Årsaken til at det blir oppfattet som en sannhet ved kjønn er grunnet sosialisering, men som eksperimentet med tvillingene avslører. Det er ikke noe ved det biologiske kjønn til Tina og Tom som skulle tilsi at det er verken det ene eller det andre.

5.5.4 Likestilling

Jentenes overskridende handlinger har, som jeg har vist til, dekonstruert sosiale normer; alt som gutter kan, kan også jenter og alt det jenter kan, kan også gutter; gutter kan leke med dukker og være flinke i håndarbeid, mens jenter kan leke med traktorer og være flinke i sløyd og på ski. Det er gode argumenter for like muligheter og like rettigheter, uavhengig av kjønn. Jentene kjemper dermed ikke bare for kvinners rettigheter, men også for menn; for lik behandling av menn og kvinner og for begge sin rett til å velge uavhengig av kjønn. Det kan i utgangspunktet virke som det er en kamp som kun åpner muligheter for jentene, på bekostning av merarbeid for guttene. Det finnes imidlertid også eksempler på at jentene avviser særbehandling som er til deres fordel:

- Dette har vært et begivenhetsrikt hopprenn. Det er første gang det også deltar jenter i skolehopprennet vårt.
- Det er vel ikke noe å gjøre sånt nummer av, mumlet Tone.
- Bare vent, hvisket Åsta tilbake. – Snart sier han det er hans skyld du har hoppet også.
- Vi er stolte over å ha så modige jenter her ved skolen at de tør sette utfor hoppet sammen med guttene, sa skolestyreren videre.
- Gutta er vel like modige når de hopper, mumlet Tone igjen.
- Og det er første gang vandrepokalen er blitt vunnet av to stykker sammen. Det er Tone og Petter. Vil dere komme fram? Tone og Petter gikk fram.
- Dere får ha den et halvt år hver, da, sa han. – Jeg vet ikke noen bedre løsning. Tone får vel ha den først. Du vet, damene har rangen, Petter. Han ga pokalen til Tone.
- Jeg synes det er noe tull at jeg skal ha den først bare fordi jeg er jente, sa Tone til Petter. – Kan vi ikke heller trekke lodd? (Guldahl, 1973, s. 109)

Tone får mer anerkjennelse for sitt mot i hopprennet, enn Petter som har gjort akkurat det samme. Det blir også foreslått at hun skal få ha pokalen først. Det er forslag som baserer seg

på gjeldende kjønnsnormer i samfunnet, men som Tone avviser. Det blir avvist som en følge av at jentene ikke ønsker særbehandling, men samme muligheter og rettigheter som guttene. For at det som nå er overskridelse av normen, skal kunne være innenfor normalen, vil det være nødvendig med hjelp fra guttene. Det kan være vanskelig da det innebærer at de må gi slipp på enkelte goder til fordel for å ta mer ansvar. Det kan eksempelvis være å gi slipp på deler av fritiden for å hjelpe mer til hjemme med husarbeid og barnepass. Et eksempel på det er brevet jentene skriver til skolestyreren:

Til skolestyreren og lærerne ved Skomakerhaugen skole.

I Mønsterplanen står det at alle gutter og jenter skal ha både sløyd og håndarbeid. Sånn er det ikke på vår skole. Dette synes vi er urettferdig. Vi foreslår at halvparten av hver klasse har sløyd frem til jul og den andre halvparten håndarbeid, så bytter vi etter jul. Hvis vi ikke får det slik, streiker vi i alle formingstimene (Guldahl, 1973, s. 94).

Som vi har sett, har arbeidet som har vært typisk for kvinner vært forbundet med noe negativt og som guttene ikke vil ha noe med å gjøre. Det er arbeid som er ansett for å være lite givende og kjedelig, deriblant håndarbeid. Samme holdning kan vi se i følgende avsnitt hvor jentene forsøker å få guttene til å signere brevet til skolestyreren:

Kjersti og Åsta begynte å samle underskrifter dagen etter. Fulle av pågangsmot gikk de bort til en gutteflokk fra klassen i et frikvarter.

- Synes ikke dere også det er urettferdig at ikke alle jenter får ha sløyd? begynte Åsta.

- Jo, det er klart, sa Nils, - hvis de vil ha det, så.

- Vi har skrevet et brev til lærerne, sa Kjersti. Hun dro det opp og leste det for dem. –

Vil dere skrive under på dette?

- Nei, sa Nils, - da er jo vi nødt til å ha håndarbeid også. Jeg vil ikke begynne å strikke.

- Men du vil at jentene skal ha håndarbeid, da, sa Åsta.

- Hvis ingen av jentene gidder strikke mer, kan jeg godt skrive under på at skolen bør nedlegge håndarbeidsundervisningen. Men jeg vil ikke skrive under på at jeg skal gjøre noe jeg ikke sjøl vil. Det må vel du også skjønne.

- Å, jeg blir rasende! Åsta trampet i bakken. – Sånn er det bestandig. Dere synes dere har det bedre enn jentene, og sånn vil dere fortsette å ha det (Guldahl, 1973, s. 95).

Det viser hvordan flere karakterer ikke ønsker å ofre det de betegner som et gode for å skape like muligheter og rettigheter. Den eneste sjansen jentene har til å fremme likestilling, er om de omformulerer brevet til at alle selv skal få velge hvilke forming de ønsker. Skjemaene og signaturene viser hvor overskridende tankegangen til jentene i opprørsklubben var; ikke alle jentene var begeistret for sløyd slik som Åsta, men de var alle begeistret for at man skulle ha like rettigheter og muligheter i både skolen, hjemmet og i samfunnet for øvrig.

5.5.5 Kjedereaksjon

Som vi har sett i boken, kan en dekonstruksjon av samfunnets normer føre til forandring i samfunnet, men over tid. Det innebærer således at det ikke er tilstrekkelig med en singulær handling, men flere. Derfor er det nødvendig at jentenes overskridelser er seirende, slik at også flere av karakterene ønsker å gjøre opprør mot samfunnet. En av dem som lar seg inspirere til opprør er Mette. Det kan vi se i følgende avsnitt hvor hun innser at hun skulle gjort opprør mot Arne for lenge siden:

Liv fortalte ikke bare om tvillingene. Hun snakket også om alt det hun og de tre venninnene hennes hadde fore, om Krokotit og at de ville gjøre opprør.

- Flott tenkte Mette. Hun hadde aldri selv gjort opprør, men hadde etter hvert skjönt at hun burde ha gjort det. Hun skulle ha gjort opprør mot Arne, som alltid hadde vært imot at hun skulle gjøre noe annet enn å stelle for familien. På sykehuset hadde hun hatt god tid til å tenke, og nå hadde hun bestemt seg. Hun hadde lenge ønsket å bli bibliotekar. Nå ville hun prøve å gjennomføre det. (Guldahl, 1973, s. 53)

Ved at Mette nå nekter å sitere gjeldende normer, tvinges Arne til å bidra mer hjemme. Arne sin forbedring kan vi se i følgende samtale mellom jentene:

Det virker faktisk som du har rett, Liv, når du sier at faren din har forbedret seg. Jeg har aldri trodd på det, sa Kjersti.

- Jo da. Han er blitt ganske flink til å stelle med Tom og Tina. Det virker til og med som han liker det enkelte ganger. Om han jobber aldri overtid de dagene mor er på skolen. (Guldahl, 1973, s. 105)

Det viser seg dermed at jentenes overskridelser har inspirert personer fra både den eldre og den yngre generasjonen til opprør mot samfunnets normer og dem som utøver de. Det er spesielt viktig med endringen i foreldregenerasjonen. Det vil nå være en mulighet for at flere barn og ungdommer vokser opp med andre roller enn det som det tradisjonelle ekteskapet i utgangspunktet produserte. Ungdommen er fremtiden, det er dem som skal forme neste generasjon og det vil dermed på sikt kunne bli mer vanlig med synet av menn som hjelper til med husarbeid og stell av barn. Jentene i teksten har gjort opprør mot samfunnet og normene. Ved å lykkes i avsløringen av den sosiale konstruksjonen, har flere latt seg inspirere, og dermed startet en kjedereaksjon med overskridelser.

5.6 Oppsummering

Det som er grunnlaget for opprøret er i hovedsak normer som har blitt videreført gjennom generasjoner og som opprinnelig la grunnlaget for avhengighetsforholdet som kunne sies å minne om herre-knekt dialektikken. Det er normer som sier noe om hvilken posisjon menn og kvinner har i samfunnet, med fokus på kvinner i hjemmet. Kvinnene har fått ta større del i det som tidligere har vært forbeholdt menn, gitt at det ikke går på bekostning av ansvaret kvinnen har i hjemmet. Det er kjønnsnormer som legger grunnlaget for forskjellsbehandlingen som opprører jentene, og som blir årsaken til at de danner opprørsklubben Krokotit. Dermed er målet først og fremst å endre normene som var årsaken til forskjellsbehandlingen av gutter og jenter, men de ønsket samtidig også å utvide innholdet i hva en kvinne er og kan være.

Overskridelsen kan oppsummeres i følgende samtale:

- Vi har da oppnådd noe på den tida, sa Åsta.
- Jeg har fått lov til å ha sløyd og Tone har vunnet et hopprenn.
- Og faren min har begynt å passe unger, sa Liv.
- Det er nok litt vår skyld, det også.
- Jeg synes brevet vi har skrevet til læreren er viktigere enn at Åsta har fått sløyd, sa Tone. – Hvis vi oppnår noe med det, får jo alle lov til å velge, ikke bare Åsta.
- Vi har bare oppnådd at gutta ikke lenger kan si at jenter ikke klarer å hoppe, sa Åsta.
- Det er jo noe det og. Men gøy var det i hvert fall at Tone vant.
- Det kan vel hende at det blir flere jenter som hopper etter hvert, sa Liv. – Nå har de jo sett at det går an.
- Jeg tror ikke det er så lett, innvendte Åsta. – Da må de jo begynne helt fra de er små,

og det er ofte gutta ikke vil ha med jentene når de leiker. (Guldahl, 1973, s. 111)

Det kan argumenteres for at overskridelsene til jentene var særlig viktig for å avsløre normenes sosiale konstruksjon, da det er normer som har overlevd flere generasjoner. Det er med andre ord normer som har hatt stor betydning for hvordan samfunnet er organisert, noe som tilsier det sannsynligvis vil være nødvendig med en kollektiv kamp for å endre det. Det er derfor et viktig og tidstypisk trekk ved romanen at jentene gjør opprør sammen og ikke hver for seg. Gro Hagemann (2015) skriver i artikkelen ”kvinnefrigjøring” om bølgen av kvinneopprør som kom over Norge mot slutten av 1960-tallet og nevner flere organisasjoner som etablerte seg og fikk et feste i det norske samfunnet. Romanen om Åsta, Kjersti, Liv og Tone kan dermed sies å være typisk for sin tid, og viser viktigheten av det å organisere seg og skape et fellesskap blant kvinner. Sammen finnes det størst mulighet til overskridelse og dermed også størst mulighet til forandring. Et eksempel på det er brevet som blir skrevet til skolestyreren om at alle elever skal ha valgfrihet i forming og er således et forsøk på en kollektiv kvinnekamp, fremfor en individuell kamp. Det viser en prosess hvor stadig flere slutter seg til opprøret, men som en følge av de sosiale normenes sterke posisjon i samfunnet, viser seg å være langt vanskeligere enn først antatt. Det er i samsvar med samtiden, hvor ulike feministiske organisasjoner og grupperinger opplevde en økning i medlemstallene, men hvor det til tross for det, aldri var et særlig høyt medlemstall (Hagemann, 2015). Det kan argumenteres for at romanen forsøker å skape mer oppslutning om samtidens likestillingskamp gjennom å anlegge et harmoniserende perspektiv på likestilling, deriblant ved å vise til at det er en prosess som også menn vil profitere av, som det å bli bedre kjent med sine barn.

Romanen kan således sies å ha en positiv fremstilling av overskridelse og det er en viktig overskridelse ettersom normene synes å ha gått i arv. Det kan gjennom sosialisering ha begrenset mange kvinner til immanens fremfor transcendens. Selv om det kan sies at boken har et harmoniserende perspektiv på likestilling, harmoniseres ikke prosessen mot likeverd, snarere tvert imot. En faktisk endring i samfunnet er først og fremst betinget sosiale holdninger og det er en prosess som tar tid. Et eksempel på det er Arne som nå hjelper til med å passe barna, men hvor det fremdeles er Mette, Liv og Lars som rydder og vasker (Guldahl, 1973, s. 105). Gjennom det å vise at en virkelig endring er en lang prosess, gir romanen et realistisk innblikk i det som må til. Det er som Butler fremholder ikke en singulær handling, men en lengre prosess over tid (Jegerstedt, 2011, s. 84).

6 *Alltid Andrea* (2010): Jente som gjøren

Boken *Alltid Andrea* er skrevet av forfatter Tor Fretheim. Fretheim skriver for det meste skjønnlitteratur for barn og ungdom, og har vunnet flere priser for sine verk, deriblant kritikerprisen for romanen *Englene stanser på Eventyrbrua* (1986). Beskrivelse av følelser og søken etter identitet er tilbakevendende som tema i forfatterskapet (Gatland, 2009). Av tidligere akademisk omtale har Iris E.S Toresdottir skrevet en bacheloroppgave *Trange skap og åpne dører* (2015) ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Den undersøker transseksuelle og transtematikk i dagens ungdomsromaner, men som har liten overføringsverdi da den i større grad tar for seg synsvinkel og form, virkemidler og relasjoner mellom karakterene.

6.1 Plott

Alltid Andrea starter med en presentasjon av Andrea, men skifter fokus til å handle om en gutt som betrakter en brann på en skole, og som tilsynelatende også er den som har startet den. Leseren leser vekselvis om denne gutten og om Andrea. Under samtale med politiet får leseren vite at gutten bor alene sammen med sin mor og at de har et nært forhold, selv om de sjeldent ser hverandre. Andrea er et menneske som er svært opptatt av eget selvbilde og fremtoning; særlig sine blå øyne og det lange blonde håret. Det å pynte seg med sminke og kjoler er en stor del av hverdagen; man må lide for skjønnheten. Det er imidlertid ikke før mot slutten man forstår at det ikke handler om to personer, men om Andrea. Det er en bok som handler om transseksualitet. Hvem og hva er egentlig Andrea?

I rampelyset.

Men det er ikke teater.

Dette er ingen scene.

Ingen illusjon.

Ingen narrestreker eller billige triks.

Dette er sannheten.

Bare sannheten.

Og ikke noe annet enn sannheten.

Mine damer og herrer.

Signore e signori. (Fretheim, 2010, s. 78)

6.2 Hvilke normer finnes i teksten?

Fellesnevneren for de sosiale normene i teksten er at de eksisterer som en følge av den nesten tvangsmessige heteronormativiteten i samfunnet. Som vi har sett har Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet omtalt heteronormativitet som situasjoner hvor heteroseksualitet er den absolutte normal og som dermed utgrenser annen seksualitet som avvikende oppførsel (2015). Den heteronormative antakelsen om at alle mennesker er heterofile, innebærer også en binær forventning om at alle mennesker kan kategoriseres som enten mann eller kvinne. Spørsmålet om hva og hvem Andrea er, utfordrer således det.

Bemerkninger til analysen

Det er vesentlig at Andrea aldri definerer seg selv som mann eller kvinne. Til tross for at det er mye som tyder på at hen forstår seg som en kvinne eller som kvinnelig, vet vi ikke sikkert hva hen kjenner seg selv som. Kanskje er det en gutt eller en jente, eller kanskje begge deler eller ingen av delene. Den moderne debatten om vår forståelse av kjønn reiser spørsmålet om det kun finnes to kjønn, og om det burde innføres et tredje. Det er en diskusjon med mange meninger, men uten noe entydig svar. Det ble innledningsvis i masteroppgaven presisert at jeg ønsket å undersøke bøkene med et åpent sinn til hva innholdet i begrepet kjønn er, og dermed også kategorien ”jente”.

I Norge har vi foreløpig kun to kjønn og den binære forestillingen av mennesket viser igjen i språket; det finnes kun en han eller en hun. Den moderne problemstillingen omkring transseksualitet viser imidlertid til at det ikke nødvendigvis er like enkelt. Det å omtale Andrea som en hen, er dermed et forsøk på å unngå kategorisering og kommer i stedet til å betegne det som at hen forstår seg i tråd med normene for hva som er ansett for å være kvinnelig. Ved ikke å kategorisere Andrea, blir en del av begrepene som skal anvendes stående som tomme. Et eksempel er om Andrea da er å betrakte som homofil eller som heterofil? Når Andrea her likevel blir omtalt som homofil og dermed kategorisert i masteroppgaven, er det gjort med utgangspunkt i samfunnet i teksten sin forståelse av kjønn og dets sanksjoner av Andrea.

6.2.1 Andrea som uforståelig

Det er innledningsvis nevnt at samfunnet i teksten er heteronormativt, noe som produserer forventning og antakelse om at Andrea skal være seksuelt tiltrukket av motsatt kjønn. Dermed blir andre seksuelle orienteringer produsert og definert som avvik til fordel for normalen. Et eksempel på den heteronormative antakelsen kan vi se i Andrea sin samtale med politiet i følgende avsnitt:

- Er det enkelte som du har spesiell kontakt med?
 - Jeg har mer eller mindre kontakt med de aller fleste.
 - Er du i konflikt med noen av dem?
 - Ikke som jeg vet om.
 - Altså ingen som du føler deg nær knyttet til?
 - Vi ser jo hverandre hver dag.
 - Vi mener; fins det en jente der ute som du har et ekstra godt øye til?
 - Ville ikke ha sagt det på den måten.
 - Eller fins det kanskje en jente som er ekstra opptatt av deg?
 - Forelsket i meg?
 - Eller en gutt for den saks skyld. Vi mener ikke å diskriminere noe ... Eh ... noen
- (Fretheim, 2010, s. 21).

Den heteronormative holdningen som politiet her har, viser en antakelse om at mennesket er hetero inntil det motsatte er sagt og bevist. Det er først når Andrea ikke svarer som forventet, at det blir aktuelt å stille spørsmålet på en måte som inkluderer flere seksuelle orienteringer. Det viser hvordan homofile står utenfor samfunnet, som det unormale og avvikende.

Politiet har vurdert situasjonen feil, og forsøker å omformulere spørsmålet for å unngå diskriminering av det som er en minoritet i samfunnet. Ubehaget som oppstår når Andrea sin seksuelle orientering viser seg å være ”avvikende”, tyder på at det er en situasjon politiet ikke er komfortabel med. Det avvikende aspektet forsterkes ved at Andrea først blir omtalt som ”noe” i stedet for ”noen”. Det kan være indikasjoner på en nedsettende og i grunnen umenneskeligjørende holdning. Selv om politiet fremholder at de ikke mener å diskriminere, har det likevel funnet sted ved at spørsmålet ble utformet med en antakelse om at Andrea er heterofil; heteroseksualitet har dermed en ”soleklar” forkjørsrett (Bolsø, 2010, s. 6). Alle

andre varianter enn det heterofile, kan dermed antas å stå utenfor samfunnet. I teksten finnes det flere eksempler på at avvikende oppførsel sanksjoneres, deriblant også homofile. Det kan vi se i følgende avsnitt hvor far til Johannes oppdager Johannes og Andrea sammen:

Jeg hørte pusten hans. Han peste. Det var som om en kjempe hadde brutt seg inn til oss og som ville kjempe seg fram mellom oss.

Alt skjedde så fort, men dette husker jeg veldig godt.

Blikket hans.

Hvordan han sto høyt der oppe og så på oss langt der nede. Hvordan han gjennomboret meg med blikket sitt mens Johannes ville kysse med enda en gang til.

Jeg klarer ikke å beskrive blikket hans.

Han tok etter Johannes, sønnen sin.

Hendene hans var store, og de grep etter ham.

Fikk kloa i ham.

I nakken hans.

Han løftet Johannes opp, opp i været. Jeg så at den spinkle og halvnakne kroppen ikke rakk å gjøre motstand. (Fretheim, 2010, s. 47)

Farens handlinger viser betydningen av den heteronormative forståelsen som finnes i samfunnet i teksten. Det etablerer som vi har sett, en sannhet for hvordan Andrea og Johannes burde være, men hvor de nå i stedet blir produsert som et avvik fra normalen. Reaksjonen på det som i utgangspunktet ikke er noe annet enn et kjærlig øyeblikk mellom to mennesker, men av samme kjønn, blir reagert på med forakt. Butler (1999) argumenterer for at det er en slik forståelse av kjønn som produserer kjønn som noe som er ekte og originalt, og noe annet som falskt og derivat, og at det er nettopp det som er årsaken til at det er nødvendig med nye måter å tenke kjønn på (s. viii). Den som ikke kan forstå det, har ifølge Butler (1999), aldri kjent på følelsen av å være et menneske som lever et liv som blir sett på som umulig, uforståelig, uekte og urealiserbart (s. viii)

6.2.2 Stereotyper

Andrea veksler mellom å fremstå som en mann og som en kvinne, men for at hen ikke skal bli oppdaget og dermed høste anerkjennelse fra omgivelsene, velger Andrea å sitere gjeldende normer for kvinner og menn. Hen opptrer slik det er forventet. Det er et eksempel som kan

støtte Butlers forståelse av kjønn som noe performativt, i den forstand at vi kategoriserer mennesket med utgangspunkt i det sosiale kjønn; hvordan vi fremstår og hvordan vi handler. Et eksempel på sitering av en kvinnelig norm er når Andrea vokser håret på leggene, men begrunner det med at man må lide for skjønnheten:

Leggene er så glatte, så glatte at det skinner i dem.

Ikke et eneste hårstrå.

I begynnelsen barberte jeg dem.

Jeg visste ikke at det fantes en annen måte å fjerne hårene på.

Ikke før jeg begynte med voks.

Varmvoks.

Det blir litt mer klin, men det får ikke hjelpe.

Det gjorde vondt de første gangene. Jeg innrømmer det. Men nå gjør det meg ingenting.

Den smerten må jeg bare tåle. (Fretheim, 2010, s. 38)

Det er en stereotypi som gjelder for mange kvinner; det kan sies å ha blitt et kvinnelig kjennetegn å ha glatte legger og kan se ut som det er en viktig del av Andrea sin selvfølelse. Andrea vurderer kroppen sin opp mot normen for en kvinnekropp og viser hva som er bra i henhold til normen, men også hva som er problematisk:

Hendene mine er smale, og fingrene er lange.

Det er en fordel.

Pianohender, sa bestefar og mente at jeg var som skapt til å spille et instrument. Men til og med han måtte innrømme hvor umusikalsk jeg er.

Jeg er heller ikke bredskuldret.

Så slipper jeg det problemet.

Ennå er det mye jeg mangler. Mye jeg ønsker meg. Mye jeg trenger for å bli enda bedre.

Men det koster penger.

Alt koster penger.

Det er dyrt å være fullt utstyrt.

Om det noen gang går an å få nok.

Det er noe jeg har bestemt meg for å la være.

I alle fall utsette så lenge som mulig.

For eksempel brystformer.

Jeg får være fornøyd som flatbrystet (Frøtheim, 2010, s. 81).

Bruken av stereotyper tyder på at det er viktig for Andrea å være nærmest mulig lik normen for det som gjør en kvinne. Det kan være en følge av samfunnets heteronormativitet, at Andrea kun opplever virkelig anerkjennelse når ingen vet hvem hen er – når ingen vet at hen avviker fra normalen i samfunnet. Derfor kan det tolkes som at det å ha pianohender og smale skuldre er positiv kvalitet. Det som mangler, er ifølge hen selv bryster. Selv om det ikke nevnes om det er større bryster hen ønsker seg, eller om det er bryster i det hele tatt, vil det for leseren være nærliggende å lese det som det førstnevnte. Det skjer som en følge av den konsekvente bruken av stereotyper, som lurer leseren til å tro at det er to karakterer i teksten, hvor av en er kvinne og en er mann. Med andre ord bruker Andrea stereotypene for å bli anerkjent som den hen kjenner seg som, både av leser og av omgivelsene i teksten.

6.3 Hvordan påvirker de sosiale normene Andrea?

Ved at normene er en konsekvens av det heteronormative regimet i teksten, har de stor påvirkningskraft. De produserer en ”sannhet” og det som avviker fra normalen, er uforståelig. I teksten blir det som er uforståelig møtt med negative sanksjoner, noe som sammen med det å bli kategorisert som et avvik, gjør det vanskeligere for Andrea å være seg selv og være stolt. I stedet skaper normene ensomhet og frykt for å bli oppdaget og mulige reaksjoner.

6.3.1 Andrea sin ensomhet

Ved å undersøke sanksjonene som følger Andrea, kan det tyde på at samfunnet ikke er klar for en som Andrea. Det heteronormative og binære kjønnsystemet evner ikke å omfavne dem som er virkelig annerledes, og derfor er det ingen som virkelig kjenner Andrea. Det kan se ut som Andrea heller er alene, enn å risikere å bli utstøtt ved å fortelle sannheten. Et eksempel på ensomheten, er følgende avsnitt hvor rektor holder tale etter brannen:

I skolegården hadde de samlet seg i flokker.

Store eller små grupper.

To og to sammen, tre eller fire.

Noen av dem holdt godt rundt hverandre, og det er mulig at enkelte av dem gråt over hva de så.

Han sto der midt iblant dem, men ikke i noen gruppe.

Alene for seg selv.

Ikke fordi han selv ville det.

Fordi ingen kom bort og stilte seg ved siden av ham (Fretheim, 2010, s. 10).

De andre elevene går sammen med hverandre og utviser takknemlighet for at ingen har mistet noe, og at ingen er kommet til skade. Men ingen står ved Andrea, kanskje fordi ingen vet hvem hen egentlig er. Kanskje er Andrea mer ensom blant andre, enn når hen er alene.

6.3.2 Påført skam

Normene som finnes i samfunnet i teksten definerer tydelig hva det er som er rett og dermed forventet oppførsel. Det innebærer at kvinner skal ha kvinneklær og være tiltrukket av menn – menn skal ha mannsklær og være tiltrukket av kvinner. Heteronormativiteten produserer det som originalt og ekte; en mann i dameklær eller en dame i mannsklær vil ikke bare kunne ses på som avvikende, men også forstått som noe uforståelig og uekte – kanskje til og med som en dårlig kopi. Det som er annerledes blir skambelagt. Et eksempel på det er far til Johannes som pålegger dem ikke å snakke noe mer om kysset:

Jeg hadde vært nødt til å gi mitt æresord på ikke å fortelle om dette til en levende sjel.

En levende sjel.

Han sa det akkurat på den måten.

Jeg måtte gi han flere løfter før jeg fikk lov til å gå.

Jeg måtte også love at jeg aldri mer skulle være alene sammen med sønnen hans,

Johannes.

Ære og samvittighet, sa han.

Jeg har holdt løftene mine.

Vi var aldri mer alene sammen, Johannes og jeg.

Etter den dagen har ingen fått lov til å komme nær meg (Fretheim, 2010, s. 49).

Far til Johannes er bekymret for hva som kan skje om andre får vite om det som er definert som unaturlig oppførsel, og det må derfor skjules fra omverdenen. Det er ironisk hvordan det er utøvelse av det heteronormative som påfører det som er annerledes skam, samtidig som dets levedyktighet er betinget det som er annerledes; det heteronormative kan kun konstitueres som det originale og ekte gjennom at det finnes alternativer som avviker fra normalen (Butler, 1999, s. 181).

Det er en sanksjonering av det avvikende som lykkes ved at Andrea holder løftene sine, men det er ikke på grunn av en indre skam gjennom troen på det heteronormative, men det som kan sies å være påført skam fra omgivelsene: ”Og jeg håper noen tror meg når jeg forteller hva jeg følte i det øyeblikket. Det må ha vært skam, men jeg visste ikke hva jeg skammet meg over” (Fretheim, 2010, s. 48).

6.3.3 Frykt

Det kan tyde den følelsen av frykt som utøvelsen av den sosiale diskursen skaper, er det som har størst påvirkning på Andrea og hen sine valg. Andrea sier selv at hen ønsker å bli sett og det kan tyde på at hen ikke ønsker å skjule seg – men som en følge av den sterke posisjonen det heteronormative har i samfunnet, er det vanskelig å skulle vise seg frem som det avviket hen er definert til å være. Et eksempel på det er følgende avsnitt hvor Andrea gikk ut med et ønske om å bli sett, men hvor hen raskt ombestemmer seg:

Den første gangen jeg viste meg omkledd, snek jeg meg rundt i gatene.

Jeg ville bli sett.

Da jeg kom ut, ønsket jeg likevel at ingen skulle få øye på meg.

Da skulle jeg ha forsvunnet ned i et dypt hull i bakken.

Jeg gjorde ikke det (Fretheim, 2010, s. 88).

Det kan indikere at Andrea ønsker at omgivelsene skal se hen for den hen egentlig er, men denne utfoldelsen er noe som samfunnet i teksten ville kunne kategorisere som et skuespill; en iscenesettelse av en virkelig kvinne. For Andrea derimot er det dette som er virkelige Andrea, men frykten hindrer hen i å fortelle verden sannheten om Andrea:

Det skjedde ingen verdens ting den første gangen.

Jeg kom helskinnet fra det.

Etterpå skjønner jeg hvor glad jeg skal være for det.

Det skjedde ikke noe de neste gangene heller, men jeg gikk bare små turer rundt i det nærmeste nabolaget (Fretheim, 2010, s. 89).

Andrea forteller om sine erfaringer med å vise seg som den hen kjenner seg som. Det gikk bra første gangen, men senere erfaringer har ikke vært like positive. Hen har måttet møte alt fra nedsettende bemerkninger og latterliggjøring, til å bli utsatt for voldelige handlinger. Før fryktet Andrea å bli sett, men nå frykter hen også sanksjonene som følger. Det heteronormative regimet har således en lammende effekt på Andrea sin utfoldelse.

6.4 Hva gjør Andrea for å tilpasse seg normene?

De sosiale normene som er i teksten er en følge av et heteronormativt og binært samfunn. Til tross for at normene er sosialt konstruert, er de etablert som en sannhet og som gjør det vanskelig for Andrea å være seg selv. For som vi har sett, sanksjoneres normbrudd med den hensikt avskrekke fra videre avvikende oppførsel. For å unngå ekskludering som sanksjon, ekskluderer Andrea i stedet seg selv. I stedet for å være stolt av den hen er, blir kompleksiteten i Andrea gjemt i en enten-eller visning basert på stereotypier. Andrea bruker mer tid på å tilpasse seg samfunnets normer, enn å overskride normene mot egen utfoldelse.

6.4.1 Ekskludering

Samfunnets heteronormativitet skaper en forventning om at man enten er mann eller kvinne og at man som følge av det skal oppfylle visse krav. Det er en bestemt måte å se ut på og oppføre seg på, men som er krav som Andrea ikke klarer å oppfylle dersom hen skal være seg selv. Derfor blir det første Andrea gjør for å tilpasse seg, å ekskludere seg selv. I stedet for å kreve en plass i samfunnet, kan det se ut som Andrea aksepterer tingenes tilstand; i stedet for å kreve en plass i samfunnet, skjuler hen seg. Det kan tolkes som å være en følge av at Andrea er innforstått med at omgivelsene aldri virkelig vil akseptere og respektere den hen er, muligens heller aldri tolerere.

Det er mulig at Andrea gjennom å ekskludere seg selv fra samfunnet, forsøker å komme avvisningen i forkjøpet. Et eksempel som kan sees i lys av det er hvordan Andrea lar være å prate med noen, i frykt for at stemmen skal føre til sanksjoner: ”Jeg har aldri snakket med noen der i denne gata. Heller ikke denne kvelden. Det er jeg sikker på, og det kommer jeg til å fortelle. Stemme ville jo ha avslørt meg med en gang” (Fretheim, 2010, s. 97). Dermed unngår Andrea bevisst å prate med noen andre, for ikke å bli avslørt og hvor utestenging således kan være en sanksjon når sannheten kommer frem, når andre oppdager at Andrea ikke er den hen gir seg ut for å være.

6.4.2 Kjønn forstått som gjensidig utelukkende

Som vi har sett, skaper heteronormativiteten forventninger for hvordan en kvinne og en mann skal se ut og oppføre seg. Butler (1999) viser til at heteronormativiteten ikke bare produserer noen kvaliteter som feminine og andre som maskuline, men også som motsetninger (s. 23). Det kan føre til at kategoriene mann og kvinne blir gjensidig utelukkende, men Andrea kombinerer elementer fra det som i utgangspunktet var to gjensidig utelukkende kategorier. Dermed blir det vanskelig å være seg selv. For at Andrea skal anerkjennes som en kvinne og ikke en mann som kler seg som en kvinne, må de maskuline kvalitetene skjules. Et eksempel på det er Andrea sin nøyaktighet når hen forsøker å skjule hårveksten i ansiktet:

For mye brunfarge kan gi et kunstig inntrykk. Nesten sykkelig, syns jeg. Unaturlig liksom. Dessuten er jeg ganske mørk i huden fra fødselen av. Men jeg er nøye på å skjule det som måtte være igjen av hårvekst i ansiktet mitt. Selv små dun på overleppen må dekkes over. (Fretheim, 2010, s. 80)

Det at hen bevisst velger å skjule det som er definert til å være maskuline trekk, fører til en antakelse om at det finnes to ulike personer, men som i virkeligheten kun er Andrea. Slik er hen med på å forsterke det binære og heteronormative regimet som i utgangspunktet er det som også er årsaken til at Andrea ikke kan utfolde seg som den hen er. Det er indikasjoner på at Andrea har internalisert normene i samfunnet, og dermed også skammen. Det vil i en slik situasjon være lettere å tilpasse seg, enn å være seg selv på egne premisser.

6.5 Hva er det Andrea gjør som er overskridende?

Det kan se ut som Andrea for det meste forsøker å tilpasse seg samfunnets normer, men Andrea overskrider ved flere anledninger den binære og heteronormative forståelsen av kjønn. En del av de overskridende handlingene som Andrea foretar seg er impulsive, som dermed kan sies å være en reaksjon på den konstante undertrykkelsen som Andrea utsettes for, både av hen selv og av omgivelsene rundt. Det kan tyde på at hen har et indre behov for å være seg selv på sine egne premisser og ikke ut fra samfunnets definisjon av hva som er normalt og hva som er avvikende – et behov tidvis trosser frykten for omgivelsenes reaksjoner og sanksjoner.

6.5.1 Andrea sin utfordring av kjønnsnormene

Som vi har sett, operer samfunnet i teksten med en binær og heteronormativ forståelse av kjønn, hvor det innebærer at det antas å kun eksistere to sanne kjønn og at alle mennesker kan kategoriseres som enten mann eller kvinne. Det kan se ut som det er vanskelig å kategorisere Andrea i samsvar med den binære forståelsen av kjønn, noe som gjør hen til et eksempel på at noen mennesker ikke enkelt lar seg kategorisere i den tradisjonelle forståelsen som enten-eller. Andrea har en biologisk kropp som samsvarer med det mannlige kjønn, men hvor det kan argumenteres for at hen identifiserer seg med de konvensjonelle normene for kvinne og kvinnelighet. Et eksempel på det er følgende avsnitt, hvor hen prater om dameklær og sminke:

Jeg har ingen spesiell stil.

Tror jeg da.

Men jeg liker at det skal være stilfullt og pent.

Korte kjoler, skjørt, sexy truser og strømper.

Men jeg finner ikke sko som passer.

Har jeg sagt jeg elsker følelsen av glatte ben?

Sminke er supervanskelig.

Jeg skulle gjerne hatt en venninne som ga meg gode råd (Fretheim, 2010, s. 50).

Det innebærer at Andrea ikke passer inn i kategorien som mann eller kvinne; hen har gjerne kroppen til en mann, men det er mye som tyder på at hen forstår seg selv i tråd med de konvensjonelle normene for det som gjør en kvinne. Dermed har Andrea et ytre utseende er feminint og den indre essensen, kroppen, er maskulin, samtidig som Andrea også har et ytre,

kjønn, som er maskulint og en indre essens, hen, som er feminin. Avhengig av hvordan man ser på det, kan det med andre ord forekomme at man kjenner seg som både og, eller verken eller. Det innebærer at Andrea representerer kvaliteter ved begge kjønnskategoriene. Som en følge av at Andrea slik overskrider det som er normalen innenfor den heteronormative og binære forestillingen av kjønn, produseres hen som et avvik og som noe uforståelig – og som dermed også fører til at Andrea sanksjoneres for den hen er.

Butler (1999) argumenterer for at en den binære og heteronormative forståelsen av kjønn er for smal, da den fører til at andre varianter ikke kan eksistere (s. 24). Det er med andre ord et perspektiv som overser den enorme forskjelligheten som finnes blant menneskene og som dermed anlegger en grov feilrepresentasjon. I stedet fremholder Butler (1999) at kjønn er noe som skapes i en sosial kontekst gjennom handlinger:

Such acts, gestures, enactments, generally construed, are performative in the sense that the essence or identity that they otherwise purport to express are fabrications manufactured and sustained through corporeal signs and other discursive means. (s. 173)

Det er en moderne forståelse av kjønn som bryter med den heteronormative og binære forståelsen av kjønn. Det innebærer at kjønn dermed er basert på hvordan vedkommende handler, oppfører seg og fremstår utad. Det er en forståelse som vil akseptere Andrea som den hen kjenner seg som og er, i stedet for den samfunnet mener hen skal være.

Som vi har sett, er det mye som kan tyde på at Andrea forstår seg som kvinnelig, men det fremstår ikke som viktig for Andrea å være entydig kvinne. Det er flere indikasjoner på at det er en kamp om å få være seg selv og uttrykke seg som den og det man kjenner seg som, og dermed som et opprør på den heteronormative antakelsen om at det må være samsvar mellom det biologiske og sosiale kjønn. Et eksempel på det er følgende avsnitt hvor Andrea aksepterer det som kan defineres som kvinnelige mangler, men som hen i utgangspunktet har bestemt seg for å la være å bry seg med:

Det er dyrt å være fullt utstyrt.

Om det noen gang går an å få nok.

Det er noe jeg har bestemt meg for å la være.

I alle fall utsette så lenge som mulig.

For eksempel brystformer.

Jeg får være fornøyd som flatbrystet. (Fretheim, 2010, s. 81)

Det kan tolkes som et personlig opprør mot det som kan betraktes som en smal forståelse av kjønn og dermed også et argument for å endre innholdet i det som gjør kjønn. Ved at Andrea kan sies å forstå seg som kvinnelig til tross for å ha en biologisk mannlig kropp, er det en forståelse av kjønn som samsvarer med Butlers performativitetsteori. Det må være plass til enhver kvinne som ønsker å leve som en mann og for enhver mann som ønsker å leve som en kvinne – med eller uten ”riktig sett” med kjønnsorganer.

Ved at Andrea noen ganger tillater seg selv å være synlig i samfunnet som den hen er, kan det tolkes som situasjoner hvor hen hevder sin rett til å være annerledes og overskridende, og dermed også som et forsøk på å bekjempe den heteronormative og binære forståelsen. For den heteronormative og binære forståelsen har ingen plass for Andrea, noe som innebærer at hen produseres som et avvik og som noe uforståelig. Et eksempel på det er når Andrea som av samfunnet defineres som mann, besøker herretoalettet som den hen virkelig forstår seg som:

Jeg hørte at døra ble åpnet bak meg.

Jeg hørte skritt.

Ett skritt fram.

Ett skritt tilbake.

Hørte at døra ble smelt igjen.

Ny stillhet bortsett fra det rennende vannet.

Døra ble åpnet på nytt.

Jeg hørte en stemme:

- Unnskyld meg, men ...

Jeg lot som jeg ikke hørte.

Det var flere som stanset i døra uten å våge seg inn.

En snek seg langs veggen og låste seg inne i den nærmeste båsen. Han listet seg ut igjen uten å vaske seg på hendene (Fretheim, 2010, s. 62).

Det viser hvordan Andrea ikke passer inn i noen av kategoriene; hen er for feminin til å være mann og for maskulin til å være kvinne. Det er en utfordring som også er synlig i språket.

I betegnelse herre- og dametoalett finnes det en klar forventning om hvem som kan bruke hvilket toalett og dermed også hvem som ikke skal bruke det. Det tilsier at det burde være enkelt å avgjøre hvem som er mann og hvem som er kvinne, men hvor Andrea er et eksempel på at den tradisjonelle forståelsen av kjønn nå kommer til kort. Det at hen besøker et herretoalett iført dameklær skaper ikke bare forvirring og usikkerhet, men også et så stort ubehag at flere velger å snu i døren. De mest ekstreme reagerer med forakt og avsky, hvor noen også forsøker å begå et overgrep. Et eksempel på sanksjonering er følgende overgrep:

De stilte seg opp ved siden av meg.

Tett.

En på hver side av meg.

Veldig tett.

Så tett at jeg ble klemt mellom dem.

Da de trakk ned glidelåsen og åpnet smekken, så jeg at de ikke først og fremst var kommet for å pisse.

Begge holdt meg fast i armene.

De tviholdt i meg, og ville tvinge hendene mine til å ta på dem, kjenne på det som sto ut av buksene. (Fretheim, 2010, s. 63)

Det finnes flere eksempler på sanksjoner som ender med vold, kun som en følge av at Andrea utfolder seg som den hen er og føler seg som. Et annet eksempel er følgende avsnitt hvor Andrea kommer til seg selv igjen etter å ha blitt slått bevisstløs:

Det fantes *noen*, og *noen* hadde gjort meg til narr. *Noen* hadde gjort meg til latter og bestemt seg for at forestillingen var over. At jeg ikke lenger skulle synes i lyset og kjørt meg ut i skogen et sted og lagt hodet mitt på en stein. Hele resten av natten kjente jeg kvalmen og den bittersøte smaken, men hvert ord jeg forteller om hva som skjedde, er sanne. Ingen skal beskyldes meg for å lyve (Fretheim, 2010, s. 101).

Heteronormativiteten skaper med andre ord et innhold om hvordan kvinner og menn skal være, men som gjennom gjentakelse etableres som en sannhet. Fordi samfunnet anser Andrea for å være en mann, vil hen sin oppførsel og fremtoning som kvinnelig bli sett på som en forestilling av en ekte kvinne; uforståelig og uekte. Det problematiske er imidlertid at det som samfunnet anser for å være en forestilling, er sannheten om Andrea.

Styrken i sanksjonene som Andrea utsettes for, gjør det tydelig hvor overskridende hen er. Andrea må således kunne sies å rokke ved en grunnleggende forståelse i samfunnet, hvor det forventes å kun eksistere to kjønn og hvor det er forventet det skal være samsvar mellom biologisk og sosialt kjønn. Det sosiale kjønn er dermed hevdet å være en konsekvens av det biologiske kjønn. Andrea problematiserer imidlertid den grunnleggende forståelsen av det biologiske kjønn som det primære og viser hvordan det er det sosiale kjønn – de symbolske størrelsene for maskulinitet og feminitet – som reduserer eller produserer anerkjennelse.

6.6 Oppsummering

Normene som finnes i teksten, er en konsekvens av en binær og heteronormativ forståelse av kjønn. Det innebærer en antakelse om at alle mennesker kan kategoriseres som enten mann eller kvinne, hvor heteronormativiteten skaper en videre forventning om at det finnes en asymmetrisk motsetning mellom det som er feminint og det som er maskulint. Det bygger på en forståelse av det biologiske som det primære og det sosiale som en konsekvens av det kroppslige. Andrea overskrider denne forståelsen på flere måter enn en.

Det er vanskelig å skulle plassere Andrea i en av to kjønnskategorier, for uavhengig av hvilken kategori hen plasseres i, vil hen produseres som et avvik og som en logisk umulighet; som en kvinne er hen for maskulin og som en mann er hen for feminin. Det innebærer at samfunnet gjenkjenner kjønn ut fra hvilke normer som blir gjentatt, men for at Andrea skal være forståelig for omgivelsene, må det være samsvar mellom biologisk og sosialt kjønn og mellom seksuell praksis og begjær (Butler, 2007, s. 46). Det er en forståelse som tar utgangspunkt i det som er stereotyp, samtidig som den neglisjerer og overser andre varianter, deriblant transseksuelle. Et eksempel på det er når Andrea følger samfunnets kategorisering av kjønn, men hvor hen fremdeles er uforståelig som en følge av sine kvinnelige kvaliteter.

Det er en roman som retter søkelyset på likestilling for en av samtidens minoriteter, og er således typisk for sin tid. I mai 2010 kom World Professional Association for Transgender Health (WPATH) med en oppfordring om ikke å sykeliggjøre personer som ikke er kjønnsnormative, og at man heller burde fokusere på at kjønnsidentiteter som ikke er i overensstemmelse med det biologiske kjønn, ikke er uvanlig (Helsedirektoratet, 2015, s. 12). Slik kan boken sies å være på linje med moderne norsk politikk. Andrea har tilsynelatende ikke en forståelse av seg selv som samsvarer med sitt biologiske kjønn, men det er et viktig

moment i romanen at hen ikke definerer seg selv, verken som det ene eller det andre. Det fører til at karakteren Andrea problematiserer flere aktuelle problemstillinger i den moderne kjønnsproblematikken, deriblant kjønnsorganet sin faktiske betydning for avklaring av kjønn, og debatten om det burde innføres et tredje kjønn.

Det er mye som tyder på at Andrea forstår seg som kvinnelig, men det kan se ut som hen ikke ønsker å gjennomgå kjønnskorrigerende behandlinger for å bli en kvinne; kanskje er det for å unngå å forsterke det heteronormative synet om at en kvinne må ha en kvinnelig kropp, her forstått som bryster og vagina. Det er en holdning som stiller seg kritisk til kjønnsorganets avgjørende betydning for kategorisering av mann og kvinne. Frem til 2016 var det i Norge nødvendig med kjønnskorrigerende behandling for å kunne få juridisk anerkjennelse som kvinne (Helsedirektoratet, 2016). Ved at samfunnet er basert på en binær og heteronormativ forståelse av kjønn, kan romanen sies å være en pådriver for overskridelse i samsvar med moderne teorier om performativt kjønn. Alternativt kan romanen sies å være en pådriver for spørsmålet om det burde innføres et tredje kjønn for de menneskene som kjenner seg som begge deler eller verken eller. Dersom det er tilfellet med Andrea, vil en kategorisering i henhold til den binære forestillingen av mennesket som mann eller kvinne være feil. Spørsmålet om kjønn er i dag mer komplekst enn det noen gang har vært, noe som også kan sies å vise igjen i Andrea og bokens kompleksitet.

Romanen om Andrea er således typisk for sin tid ved at den viser konsekvenser av å ha en for snever forståelse av kjønn, men uten å ta stilling til selve spørsmålene. Det er ikke mye ved overskridelsen som er vellykket i boken, i den forstand at overskridelsene ikke fører til noe annet enn sanksjonering av Andrea. Dermed kan den ikke sies, iallfall ikke på samme måte som de to foregående bøkene, å ha intensjon om direkte å inspirere til personlig overskridelse, her for transseksuelle. I stedet er *Alltid Andrea* en bok som forsøker å få leseren til å reflektere over hvilke normer som knyttes til kjønnsidentitet i samfunnet. Leseren inviteres til å se Andrea som et medmenneske med en mer kompleks kjønnsidentitet enn gjerne mange andre, og slik overskride sosialt konstruerte normer, stereotyper og fordommer knyttet til kjønn. Kanskje er boken slik sett også tuftet på en idé om at det er samfunnet, som leseren er en del av, som må åpne sin forståelse og aksept for flere kjønnsvarianter. I lys av denne oppgavens problemstilling blir det dermed nærliggende å tenke seg at *Alltid Andrea* også er en bok som vil vekke leseren til refleksjon, og som derigjennom også forsøker å være en pådriver for at samfunnet skal overskride tradisjonelle kjønnsnormer.

KOMPARATIV DRØFTING

I den siste delen vil jeg foreta en komparativ drøfting av bøkene jeg har analysert:

Bare en jentunge, *Jentene gjør opprør* og *Alltid Andrea*. Den tidligere analysen av bøkene ble gjennomført med fokus på tolkningsspørsmålene som ble introdusert i metodekapittelet. Det er en analyse som har vist at bøkene har flere likheter, men også en rekke ulikheter, hvor det i denne delen vil fokuseres på sistnevnte. Funnene vil i hovedsak vise til forskjellen i overskridelse, variasjonen i suksess og det ulike virkningspotensialet. Helt avslutningsvis vil det presenteres en avsluttende refleksjon med utgangspunkt i et historisk perspektiv.

7.1 Analytisk oppsummering

Jeg anser det som nødvendig med en analytisk oppsummering av likhetene før en grundigere drøfting av ulikhetene. Som vi har sett, ble bøkene skrevet på ulike tidspunkter og som derfor har gitt et forskjellig utgangspunkt for selve handlingsforløpet. *Bare en jentunge* (1952) handler om Tonia som ønsker å bli en skuespillerinne, men som på grunn av sitt utseende og manglende autoritet i samfunnet ikke får muligheten til det. *Jentene gjør opprør* (1973) handler om Åsta, Tone, Liv og Kjersti som er lei av forskjellsbehandlingen av gutter og jenter, både i skolen og utenfor og som derfor organiserer seg kollektivt for å bøte på den systematiske urettferdigheten i samfunnet. *Alltid Andrea* (2010) handler om et menneske som ikke enkelt lar seg kategorisere som mann eller kvinne, og som bare ønsker å få være seg selv uten å måtte defineres;

Til tross for at bøkene ble skrevet i ulike tidsperioder og derfor har et grunnleggende forskjellig utgangspunkt for den overskridende handlingen, finnes det mange likheter. Selv om det skjer på ulike måter, kan den mest åpenbare fellesnevneren sies å være pådrivere for kjønnsoverskridelse. Det innebærer at de samtidig også retter et kritisk søkelys på samtidens forståelse av kjønn, deriblant hvilken betydning og begrensning det har for mennesker som faller utenfor normalen. Det anses derfor som nærliggende å kunne hevde at kjønn og forståelsen av kjønn aldri har vært uproblematisk, selv om normene forsøker å gi inntrykk av at det er tilsynelatende enkelt. Litteratur er en måte for kritiske røster å nå frem og

bøkene er et eksempel på hvordan litteratur kan anvendes for å hjelpe de menneskene som har liten eller ingen makt i samfunnet. Det er en stemme for de stemmeløse.

Det kan se ut som noe av intensjonen med bøkene er å fremvise normene sin sosiale konstruksjon og dermed som er noe som er skapt av mennesker og altså foranderlig. Det kan sies å være et argument for at mennesket sitt utgangspunkt er at ingen er annerledes, men at noen mennesker likevel konstitueres som annerledes gjennom normer som representerer det tilsynelatende ekte og riktige. Det er disse normene bøkene kan sies å kjempe mot, men hvor de gjøre det på ulike måter.

7.2 Overskridelser

Det er forskjell på hvilken overskridelse karakterene i bøkene gjennomfører, noe som er en konsekvens av at de er skrevet på ulike tider, som innebærer en ulik forståelse av kjønn og ulike kjønnsnormerte hindringer som jentene forsøker å overskride. Det er også ulike drivkrefter bak overskridelsene, som også må sies å være en viktig del av det tidstypiske aspektet ved bøkene. For å fremheve ulikhetene i overskridelsene, er det valgt å trekke paralleller mellom bøkene og deres samtid.

I romanen, *Bare en jentunge*, kan det argumenteres for at det finnes en forståelse av mannen som det primære kjønn, noe som fører til at kvinnen blir sett på som det andre kjønn, og som derfor i større grad både kan og skal kontrolleres. Det er denne forståelsen som av kjønn som danner utgangspunktet for hvordan det kan tolkes som overskridende at Tonia velger ikke å høre på Vognmann Rosted sin mening om at hun aldri vil lykkes som skuespillerinne, og at det derfor er nytteløst å forsøke. Den første overskridelsen som Tonia gjør er dermed indirekte å kreve sin rett til å eksistere som et handlende subjekt, i stedet for å godta rollen som et passivt objekt. Overskridelsen drives således frem av Tonia sine indre drømmer og sin personlige vilje om transcendens.

Ønsket om å bli skuespillerinne, er også noe som gir opphav til flere overskridelser. Som vi har sett, er det kroppen og utseende som danner utgangspunktet til begrunnelsen av hvorfor Tonia ikke kan bli skuespiller, men ved at Tonia nekter å la seg vurdere kun som noe kroppslig, viser hun at en kvinne sine muligheter burde være betinget av vilje, evner og talent.

Det er også noe som kan sies å skape en mulighet for økonomisk selvstendighet for Tonia og andre kvinner, og kan slik være en vei ut av avhengighetsforholdet mellom mann og kvinne. På mange måter kan Tonias overskridelser sies å gå rakt imot kvinneidealene på 1950-tallet, da boken ble skrevet. 1950-tallet representerer en tid da husmorrollen ble idealisert og hadde sin glansperiode (Klepp, 2017). Romanen kan dermed sies å utfordre normene i sin egen samtid, og dermed knyttes den også nettopp til sin samtid.

Romanen, *Jentene gjør opprør*, har flere likheter med *Bare en jentunge* i grunnlaget for overskridelse; jentenes vilje og ønsker begrenses av samfunnets normer som forteller hvordan jenter og gutter skal være, og hva de skal gjøre. Forskjellen er at overskridelsen skjer gjennom en kollektiv kamp som i større grad er preget av rasjonelle og strategiske planer for å oppnå endring, nemlig endring av den systematiske og kollektive urettferdigheten i samfunnet. Det er i samsvar med bølgen av kvinneopprør som kom over Norge mot slutten av 1960-tallet, hvor flere organisasjoner etablerte seg og fikk feste i det norske samfunnet (Hagemann, 2015). Det er nærliggende å se organiseringen blant jentene som et uttrykk for det kollektive opphavet gjennom nyfeministgruppen som Guldahl var med i, og slik en overskridelse som viser tilbake til samtidens feminisme.

Den tredje boken, *Alltid Andrea*, skiller seg fra *Bare en jentunge* og *Jentene gjør opprør* på flere måter. Den største forskjellen er at handlingen har endret seg fra å problematisere hva kvinner kan og ikke kan gjøre, til å handle om hva som ligger i definisjonen kvinne; hvem er egentlig kvinne. Det er en senmoderne overskridelse som rokker ved noe absolutt grunnleggende i samfunnet; inndelingen av mennesket som mann eller kvinne. De to første bøkene har vært kritiske til relasjonen mellom mann og kvinne, men har aldri problematisert forståelsen av at det finnes to kjønn og selve grunnlaget for inndelingen. Det gjør *Alltid Andrea*.

Overskridelsen i *Alltid Andrea* problematiserer således grunnlaget for kategoriseringen av mennesket i mann eller kvinne, gjennom å vise hvordan kategoriseringen av kjønn skjer ut fra hvilke kjønnsnormer som blir gjentatt. Det som har vært sentrale elementer for kategoriseringen av en kvinne, vises frem som en kollektiv forestilling. Satt på spissen, er det kun kvinner som har langt hår og kun kvinner som kan bruke kjole?

Andrea kan ikke sies å ha noen personlig vilje til å kjempe for retten til å være den hen kjenner seg som, heller ei at hen legger strategiske planer for hvordan å stå imot samfunnets normer. Overskridelsen skjer derimot som en følge av en impulsiv og kroppslig trang til å være seg selv. Ved at hen ikke definerer seg som mann eller kvinne, er en nærliggende forståelse at det kan forstås som at hen identifiserer seg i samsvar med normene for begge kjønn, eller ingen av delene. Dersom det kan forstås som en argumentasjon for å innføre et tredje kjønn, er det ikke bare en overskridelse som utfordrer innholdet i de eksisterende kjønnskategoriene, men også selve den binære todelingen av kjønn. Det er en overskridelse av en forståelse av kjønn som over lang tid har vært ansett for å være en absolutt og grunnleggende sannhet om kjønn, noe som også kan være en medvirkende årsak til hvorfor det i romanen skildres som en ensom kamp for Andrea.

Problematismen av kjønn som finnes i *Alltid Andrea*, er spesielt viktig for Norge, et land som kan sies å ha kommet langt i å oppnå likestilling mellom kjønnene, men hvor minoriteter som transseksuelle fremdeles opplever å bli utsatt for diskriminering og trakassering. På samme måte som mennesker i kategorien ”kvinne” har måttet frigjøre seg fra det som var tilsynelatende etablerte sannheter om hva en kvinne kunne gjøre og ikke kunne gjøre, må mennesker i kategorien ”transseksuelle” kjempe mot den tilsynelatende sannheten om at mennesket er binært og heteronormativt. Det reiser blant annet kritiske spørsmål til de sosiale normene for kategorien kvinne; hvem kan defineres som en kvinne? Må det være et menneske med en vagina og må den være biologisk, eller er det tilstrekkelig med en som er konstruert?

Alltid Andrea har problematisert en forståelse av kjønn fra sin samtid, men det performative synet på kjønn er fremdeles høyst aktuelt i dagens samfunn. Det er en forståelse av kjønn som er under politisk debatt, hvor stadig flere politiske partier åpner for å anerkjenne et tredje kjønn og dermed også det kjønnsnøytrale pronomenet ”hen”. Det viser seg å bli stadig viktigere for mennesket å kunne utfolde seg som den de kjenner seg som, uten at samfunnet skal kategorisere det som riktig eller avvikende.

7.3 Suksess

En annen stor forskjell blant bøkene var graden av suksess som overskridelsene kan sies å ha hatt i det tekstlige samfunnet; overskridelsen sin suksess vurderes ut fra hvordan samfunnet i

teksten reagerte på den avvikende oppførselen og om overskridelsen kan sies å ha ledet til en endring i normene. Som Butler fremholder, er det ikke tilstrekkelig med en singular handling for å oppnå en faktisk endring, men for å kunne oppnå faktisk endring må noen starte.

Dermed vil overskridelsen sin suksess baseres på hva som endret seg eller eventuelt ikke endret seg.

I *Bare en jentunge* møter Tonia mye motstand ved at hun kontinuerlig blir fortalt at hun ikke er flink nok eller pen nok til å lykkes som skuespillerinne. Dersom et menneske blir fortalt noe nok ganger, vil vedkommende til slutt tro på det. Leseren møter først en Tonia som er både modig og selvsikker, men som utover i teksten blir stadig mer usikker – en følge av at Tonia tror mer og mer på at en skuespillerinnes talent kan måles gjennom hoftebredden. Men likevel gir hun ikke opp og et eksempel på motgangens fall kan vi se i følgende avsnitt hvor latteren drukner i larm:

Klappingen grep om seg. Det ble en kamp mellom latter og klapping. Snart fenget det ned gjennom radene, nådde parkett. En hissig ung dikter med ustyrlig slips tok den opp, ropte noe til henne som hun ikke hørte, en ung koleralege hadde dradd kjensel på Tonia og klappet med. Og Martin, hvis høyeste ønske det var at Tonia skulle gjøre fiasko denne kvelden, slo hendene brakende sammen og klappet for livet, enda han visste at for hvert klapp gled Tonia lenger fra ham. Med ett var det som alle hender klappet. Latteren druknet i larm. (Sommerfelt, 1952, s. 119)

Det viser at mange ønsker å le av henne i stedet for å le med henne, men støtten brer om seg. Det kan se ut som at flere personer har ventet på en singular og modig handling som de kan støtte. Tonia gjennomfører en singular handling som kan sies å ha brøytet vei for at også andre mennesker tørr å forsøke, selv om de ikke er akkurat som normene sier de burde være, og som slik på sikt kan endre normene.

Jentene i *Jentene gjør opprør* opplever også mye motstand når de forsøker å endre normene i samfunnet, men som en følge av at det er en kollektiv kamp er ikke motstanden like vellykket. Det er lettere å stå imot motstand når man er flere og lettere å for andre å være med å overskride når flere overskrider. For å skape like muligheter og rettigheter for flere enn Åsta, forsøker de å skrive brev til skolestyreren om likhet i skolen. Det viser seg å være vanskeligere enn først antatt, og det endelige resultatet er ikke helt som de skulle ønske.

Mange av de andre jentene i teksten har internalisert normene, noe som gjør at deres fremtidsplaner dreier seg om ekteskap, barn og hjem, samtidig som mange av guttene i teksten ikke ønsker å gi opp flere av godene som følger i kraft av sitt kjønn. Det gjelder blant annet det mannlige kjønn sitt privilegium, hvor de vanligvis har sluppet unna det som er definert som kjedelig og lite utfoldende arbeid; arbeid som tidligere har vært forbeholdt kvinnene i teksten. Det ender derfor med at brevet om absolutt likhet, herunder like muligheter, rettigheter og plikter, ikke får forventet oppslutning av de andre jentene og guttene i teksten, og blir således ingen suksess:

- Nei, sa Nils, - da er jo vi nødt til å ha håndarbeid også. Jeg vil ikke begynne å strikke.
- Men du vil jentene skal ha håndarbeid, da, sa Åsta.
- Hvis ingen av jentene gidder strikke mer, kan jeg godt skrive under på at skolen bør nedlegge håndarbeidsundervisningen. Men jeg vil ikke skrive under på at jeg skal gjøre noe jeg ikke sjøl vil. Det må vel du også skjønne.
- Å, jeg blir så rasende! Åsta trampet i bakken.
- Sånn er det bestandig. Dere synes dere har det bedre enn jentene, og sånn vil dere fortsette å ha det. (Guldahl, 1973, s. 95).

Det viser en tydelig holdning til likestilling. Det er ikke nødvendigvis det å skape like muligheter og rettigheter som er problematisk, men i stedet når andre sin frihet går på bekostning av egne fordeler og privilegier. Dermed får de kun oppslutning om brevet som handler om frihet til å velge selv, men som likevel må kunne sies å være et steg nærmere likestilling og som dermed må betraktes som en suksess – og det er en viktig suksess; det er den kollektive oppslutningen som til slutt vil tvinge frem en faktisk endring i omgivelsene. Leseren får ikke vite noe om det skjer en faktisk endring som følge av brevet, men det finnes flere andre eksempler på umiddelbar suksess og endring etter jentenes overskridelser, særlig på hjemmefronten hvor det mannlige kjønn tar stadig mer ansvar for huslige sysler.

Overskridelsene som blir gjennomført i *Bare en jentunge* og *Jentene gjør opprør*, kan sies å ha en umiddelbar suksess ved at normenes sosiale konstruksjon avsløres og således fører til endringer i omgivelsene i teksten. Det skjer ikke i boken om Andrea – også her skiller *Alltid Andrea* seg ut fra de to foregående bøkene.

Andrea sin overskridelse handler mye om at hen kombinerer normer for mann og kvinne og slik skaper problemer i omgivelsene sin kategorisering av kjønn. Hen gjør det ikke for å produsere en avvikende oppførsel, men det er den hen kjenner seg som. De situasjonene hvor kombinasjonen blir synlig, er ikke konsekvensene som man gjerne skulle ønske.

Overskridelsen fører kun til sanksjoner og ikke noen tydelig endring i samfunnet.

Kompleksiteten ved Andrea synes å være grunnleggende uforståelig for menneskene i det fiktive samfunnet, og overskridelsen kan derfor ikke sies å ha hatt noen påvirkning på samfunnet og derav heller ingen umiddelbar suksess.

Romanen *Alltid Andrea* kan sies å være en roman med en mindre harmoniserende fremstilling av kjønnsoverskridelse sammenlignet med de foregående bøkene, gjerne grunnet den enorme kompleksiteten som finnes i den moderne kjønnsdebatten. Det kan argumenteres for at bøkene *Bare en jentunge* og *Jentene gjør opprør* har et mer belærende og moraliserende preg, hvor de ønsker å formidle kunnskap om kampen for likestilling og ikke minst en holdning om at likestilling blant kjønnene er det riktige, mens det i *Alltid Andrea* kan sies å være en mer problematiserende og nyanserende fremstilling av hva Andrea gjør og hvilke konsekvenser det får. Det er med andre ord ikke en tekst som har til hensikt å informere om hva som er rett eller galt gjennom overskridelsens suksess i det tekstlige samfunnet, men som i stedet ønsker å fremvise kompleksiteten ved kjønn og slik åpne for en refleksjon hos leseren over hvorfor og hvordan Andrea sanksjoneres. Suksessen ved overskridelsen er således betinget virkningspotensialet i og hos leseren.

7.4 Virkningspotensiale

Innledningsvis og underveis i masteroppgaven er det lagt særlig stor vekt på at handlingene og overskridelsene i bøkene må kunne fremholdes som realistiske for sin samtid, for å kunne sies å være pådriver til og inspirasjon for videre overskridelse. Det har alle tre bøkene vært. Alle tre romanene har overskridelser inspirert av samtidens forståelse av kjønn; samfunnet i teksten kan sies å speile det virkelige samfunnet i tiden hvor boken ble skrevet og utgitt. Forskjellen i fremstillingen er imidlertid virkningspotensialet; intensjonen ved å fremvise overskridelsen som de gjør, kan sies å være forskjellig.

Som nevnt under den komparative suksessen, er det stor forskjell når det kommer til det harmoniserende og moraliserende aspektet i bøkene, hvorav de to første bøkene, *Bare en jentunge* og *Jentene gjør opprør*, forsøker å vise vei for menneskene i samtiden. Det fokuseres på å fremvise stor suksess i både overskridelse og ved at flere mennesker i omgivelsene internaliserer holdningene som jentene fremviser. Det er ikke litteratur som kun ønsker å fremholde moderne kjønnsproblematikk, men som også kan sies å forsøke å inspirere for videre overskridelse av andre mennesker i den virkelige verden. Det sender et tydelig bilde av hvordan den sosiale begrensningen som finnes for jenter, i virkeligheten er sosialt konstruert og som således kan sies å være en usannhet. Det beviser hvordan kvinner kan gjøre akkurat det de ønsker, om de bare går inn for det.

Romanen om Andrea fremviser overskridelsen på en helt annen måte enn *Bare en jentunge* og *Jentene gjør opprør* og har således et annet virkningspotensiale. *Alltid Andrea* kan heller sies å fokusere på å fremvise de negative konsekvensene som mange mennesker møter når de står frem som den annerledes og komplekse personen de er. Det kan således ikke sies å være en bok med intensjon om å inspirere for videre personlig overskridelse av mennesker som er transseksuelle, men mer samfunnet som skal overskride kjønnsnormene ved å omfavne transseksualitet. Det er en fremstilling som er pådriver for kjønnsoverskridelse ved å legge til rette for personlig refleksjon og selvinnsikt av leseren, hvor det er nærliggende å tro at ønsket konsekvens er at leseren forstår at alle er vi mennesker og dermed lager plass til minoritetene.

8. Avsluttende refleksjon

Denne masteroppgaven startet med en interesse for hvordan litteraturen kan gi rom for individualiteten som finnes i hver og en av oss, blant annet gjennom fremstillinger av mennesker som opponerer mot og overskrider sosiale normer for handling og identitet. Kanskje kan mennesker oppleve litteratur som frigjørende ved at den fremstiller menneskelig mangfold, noe som kan demme opp mot begrensende kategorier for hva som anses som sosialt akseptabelt i samfunnet; og kanskje kan litteratur være særlig viktig for ungdommers frie utforming av identiteter. Problemstillingen i masteroppgaven ble derfor å skulle undersøke hvordan ungdomslitteratur fremstiller jenter som overskrider sosiale kjønnsnormer. Bøkene som er valgt for en komparativ analyse var *Bare en jentunge* (1952), *Jentene gjør opprør* (1973) og *Alltid Andrea* (2010).

Funnene fra analysen har vist at grunnlaget for det som i fiksjonsuniverset anses som overskridende, har utgangspunkt i samtidens forståelse av kjønn. Det er litteratur som stiller seg kritisk til de begrensningene som følger samtidens kjønnsnormer og som slik kan defineres som pådrivere for overskridelse. Det innebærer at bøkene har en grunnleggende likhet. Siden bøkene er skrevet på forskjellig tid, oppstår det likevel flere ulikheter i fremstillingen av overskridelsen. Det gjelder deriblant hvilke normer og drivkrefter som danner selve grunnlaget for overskridelse og hvorvidt fremstillingen av overskridelsen fremstilles som en mislykket feilsitering eller som en suksess. Overskridelse som en suksess eller som en mislykket feilsitering, kan føre til en forskjell i virkningspotensialet, altså om boken kan sies å ville inspirere til personlig overskridelse eller overskridelse gjennom leserens egne refleksjoner.

Når de tre ungdomsbøkene leses i sammenheng, fremstår det også historiske sammenhenger mellom dem. I den første boken, *Bare en jentunge*, møter vi Tonia som kjemper for retten til å eksistere som eget handlende væren. Det er ikke en kamp om en kollektiv rett, men en fortelling om et enkeltmenneskes vilje til å skape sitt eget liv, hvor avsløringen av kjønnsnormene sin sosiale konstruksjon kan sies å ha inspirert flere mennesker til overskridelser. At den kollektive organiseringen av jentene i romanen, *Jentene gjør opprør*, bygger på pionerer innen feminismen, er det ikke tvil om. Et eksempel på det er hvordan den viktige feministen Aasta Hansteen vises å være en inspirasjon for Åsta, som er den som største pådriveren for overskridelse blant jentene i teksten. Slik sett kan jentenes kollektive opprør også sies å bygge på den type individuelle opprør som Tonia står for.

Butler fremholder at den binære og heteronormative forståelsen av kjønn, som vi også kan se finnes i *Jentene gjør opprør*, er et perspektiv som overser den enorme variasjonen som finnes i mennesket og som slik anlegger en grov feilrepresentasjon av både kvinner og menn. Den likhetsfeminismen som kan sies å ha bidratt til reduserte forskjeller for menn og kvinner, er imidlertid den som har økt den binære og heteronormative forståelsen av kjønn, og således det som er utfordringen for Andrea i *Alltid Andrea*. Det kan argumenteres for at *Alltid Andrea* representerer en forskjellsfeminisme i vid forstand og slik problematiserer den harmoniserende likhetsfeminismen som kommer til syne i *Jentene gjør opprør*.

Fremstillingen av overskridende jenter i de tre bøkene kan som helhet altså sies å speile en historisk utvikling i både den teoretiske og samfunnsmessige forhandlingen av kjønn;

Utviklingen som det er mulig å finne i de tre ungdomsbøkene, viser at ungdomslitteratur i dag ikke behøver å være laget for å inspirere eller for å gi et entydig svar. Den kan i større grad problematisere og oppfordre til egen tenking og refleksjon; og ut fra Alltid Andrea synes det å være rom for at ungdomslitteratur i dag kan være mer kompleks og konfliktorientert, fremfor moraliserende og harmoniserende. Kanskje gir det et godt grunnlag for litteraturens fortsatte undersøkelse av jenter som overskrider de stengslene som forsøker å holde dem på plass?

Litteraturliste

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2015, 12.03). Heteronormativitet. Hentet fra:
https://www.bufdir.no/lhbt/LHBT_ordlista/H/Heteronormativitet/ (lest 21.04.2016)

Bolsø, A. (2010). *Folk flest er skeive. Queer teori og politikk*. Oslo: Forlaget manifest.

Bondevik, H. Rustad, R. (2009) Humanvitenskapelig kjønnsforskning. I Lorentzen, Mühleisen (Red.), *Kjønnsforskning* (s. 42- 60). Oslo: Universitetsforlaget

Butler, J. (1997). "Against Proper Objects" i Elizabeth, W og Schor N, (red.) *Feminism meets Queer Theory*. (Bloomington og Indianapolis: Indiana University Press: 1-31. Dansk oversettelse ved Mertz, M. L (2007). "Opposition mod passende genstandsfelter" i Søndergaard, D.M (red.). *Feministiske tænkere. En tekstsamling*. (København: Reitzel). S. 75-107.

Butler, J (1999). *Gender Trouble*. Hentet fra:
<https://ebookcentral.proquest.com/lib/uisbib/reader.action?docID=180211>

de Beauvoir, S. (2000). *Det annet kjønn*. Overs. Bente Christensen. Oslo: Pax Forlag A/S. Overs. av *Le deuxième sexe I, II. Editions Gallimard, 1949, renouvelé en 1976*.

Fretheim, T. (2010). *Alltid Andrea*. Oslo: Cappelen Damm.

Gatland, J.O (2009). Tor Fretheim. *I Norsk biografisk leksikon*. Hentet fra:
https://nbl.snl.no/Tor_Fretheim (lest 01.05.17)

Gilbert, S.M (2011). *Rereading Women: Thirty Years of Exploring Our Literary Traditions*. Hentet fra:
https://books.google.no/books?id=rRE5M3sxpsQC&printsec=frontcover&dq=rereading+women&hl=no&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=rereading%20women&f=false (lest 11.05.17)

Guldahl, F. (1973). *Jentene gjør opprør*. Hentet fra:

<http://www.nb.no/nbsok/nb/4dd3998a75b2a5b7d968b4c94fc5b78a?index=1#0>

Hagemann, G. (2015, 25.11). Kvinnefrigjøring. Hentet fra:

<https://www.norgeshistorie.no/oljealder-og-overflod/mennesker/1914-kvinnefrigjoring.html>
(lest 26.04.2017)

Halsaa, B (2007, 09.05). Beatrice Halsaa: Det internasjonale kvinneåret 1975. Hentet fra:

<http://kjonnsforskning.no/nb/beatrice-halsaa-det-internasjonale-kvinnearet-1975> (lest 06.05.2017)

Heinämaa, S (2008). What is a Woman? Butler and Beauvoir on the Foundations of the Sexual Difference. *Hypatia. A Journal of Feminist Philosophy*. 12(1). S. 20-39. Hentet fra

<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1527-2001.1997.tb00169.x/full> (lest 20.04.2016)

Helsedirektoratet (2015). Rett til rett kjønn – helse til alle kjønn. Utredning av vilkår for endring av juridisk kjønn og organisering av helsetjenester for personer som opplever kjønnsinkongruens og kjønnsdysfori (IS-nummer: IS-0496) Hentet fra:

https://www.regjeringen.no/contentassets/d3a092a312624f8e88e63120bf886e1a/rapport_juridisk_kjonn_100415.pdf (lest 04.05.2017)

Helsedirektoratet (2016, 28.06). Endring av juridisk kjønn. Hentet fra:

<https://helsenorge.no/rettigheter/endring-av-juridisk-kjonn#Vedtak-om-endring-av-juridisk-kjønnsstatus> (lest 30.04.2017)

Jegerstedt, K. (2011) Judith Butler. *Kjønnsteori* (74-86). Oslo: Gyldendal forlag.

Jegerstedt, K. Mortensen, E. (2011). Del 1 Hva er kjønn? Ulike tilnæringsmåter.

Kjønnsteori (s. 15-21). Oslo: Gyldendal forlag

Lorentzen (2009). Biologiske fortellinger om kjønn. I Lorentzen og Mühleisen (Red.),

Kjønnsforskning (s. 23-31). Oslo: Oslo: Universitetsforlaget

Johnsen, H.D (2009). Hva er kjønn? *Filosofisk supplement*. S. 27-32. Hentet fra:
<https://filosofisksupplement.no/wp-content/uploads/2009-johnsen-kj%C3%B8nn.pdf> (lest 26.04.2017)

Kilden kjønnsforskning.no. Frøydis Guldahl. Hentet fra:
http://fortellingeromhenne.no/_asta/artikkel/vis.html?tid=58100 (lest 03.05.17)

Klepp, I.G (2017, 06.04) Husmor. *I Store norske leksikon*. Hentet fra:
<https://snl.no/husmor> (lest 24.04.2017)

Kvinnefronten (2017). *I Store norske leksikon*. Hentet fra: <https://snl.no/Kvinnefronten>
(lest 30.04.2017)

McCredie, J. (2011). *Making Girls and Boys: Inside the Science of Sex*. Sydney: University of New South Wales Press Ltd.

Mikkelsen, A.M (2013). *Case Study: Caspian drumm, kønnede praksisser og fællesskaber* (Bachelorgradsavhandling, Aarhus Universitet). Hentet fra:
<http://www.thranesen.dk/case-study-caspian-drumm/> (lest 30.04.2017)

Moi, Toril. *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Overs. Rakel C. Granaas. Trondheim: Gyldendal Norsk Forlag ASA 1998. *What is a woman? And Other Essays*. Oxford University Press, 1998.

Moi, T. (2000). Innledende essay av Toril Moi. *Det annet kjønn* (7-29). Oslo: Pax Forlag

Pettersen, T (2006). Moralsk frihet og situasjon: Simone de Beauvoir. *Norsk filosofisk tidsskrift*, 41(4). S. 284-298. Hentet fra
https://www.idunn.no/file/pdf/33222779/moralsk_frihet_og_situasjon_simonedede%20Beauvoir.pdf (lest 09.05.2017)

Priueur, A. (1994). *Iscenesettelser av kjønn. Transvestitter og machomenn i Mexico by*. Oslo: Pax Forlag A/S

Rasmussen, M.V. (2005). *Å gjøre kjønn: Performativitet og meningsskapning blant transkjønn og andre kjønn i Norge* (Mastergradsavhandling, Universitetet i Bergen). Hentet fra: http://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/1239/Hovedoppgave-rasmussen.pdf;jsessionid=EAF3EFE2BB38C6E13D96CAB269F417FC.bora-uib_worker?sequence=1 (lest 30.04.2017).

Ridderstrøm, H (2016). Samtidslitteratur. *Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier*. Hentet fra: <http://edu.hioa.no/helgerid/litteraturogmedieleksikon/samtidslitteratur.pdf> (lest 07.05.17)

Sampson, K. (2011). Eksistensialistisk / Fenomenologisk tilnærming. *Kjønnsteori* (s. 36-41). Oslo: Gyldendal.

Sampson, K. (2011). Simone de Beauvoir. *Kjønnsteori* (s. 42-52). Oslo: Gyldendal

Sommerfelt, A. (1952). *Bare en jentunge*. Oslo: Tiden

Toresdottir, I.E.S (2015). *Trange skap og åpne dører – Om transpersoner og transtematikk i dagens ungdomsromaner* (bachelorgradsavhandling, Høgskolen i Oslo og Akershus). Hentet fra: <https://fagarkivet.hioa.no/nb/trange-skap-og-apne-dorer-om-transpersoner-og-transtematikk-i-dagens-ungdomsromaner> (lest 06.05.2017)

Vold, K.B (2009). Aimée Sommerfelt. *I Norsk biografisk leksikon*. Hentet fra: https://nbl.snl.no/Aim%C3%A9e_Sommerfelt (lest 01.05.17)